

Круглий стіл

«НАУКА У ПРАВНИЧИХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ»

6 травня 2025 року

1256 1233
1996
LIHA-PRES

Львів – Торунь
Liha-Pres
2025

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Дмитро Лученко – доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; **Тетяна Коломосць** – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, член-кореспондент НАПрН України, декан юридичного факультету Запорізького національного університету; **Каріна Палкова** – кандидат філософських наук, доцент, декан факультету соціальних наук Ризького університету імені Страдіня, експерт Латвійської наукової ради з соціальних наук – право (Латвійська Республіка); **Стор Назимко** – доктор юридичних наук, професор, майор поліції, перший проректор Донецького державного університету внутрішніх справ (Україна); **Марсін Ожеховський** – габілітований доктор, професор НАС, професор Щецинського університету (Республіка Польща); **Тетяна Коломосць** – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, член-кореспондент НАПрН України, декан юридичного факультету Запорізького національного університету (Україна); **Ольга Тильчик** – доктор юридичних наук, професор, запрошений професор Університету Барселони (м. Барселона, Іспанія); **Дмитро Лученко** – доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (Україна); **Ярослав Лазур** – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Ужгородського національного університету (Україна); **Віталій Вдовічен** – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Україна); **Ірина Арістова** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права Сумського національного аграрного університету (Україна); **Ірина Коваль** – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса (Україна); **Михайло Віхляєв** – доктор юридичних наук, професор, директор Центру українсько-європейського наукового співробітництва, заступник директора ВД «Гельветика» (Україна); **Олеся Вашук** – доктор юридичних наук, професор, Голова Ради молодих вчених при Міністерстві освіти і науки України (Україна); **Роман Мельник** – доктор юридичних наук, професор, директор Наукової школи адміністративного і німецького права Університету імені Максута Нарікбаєва (м. Астана, Республіка Казахстан); **Антон Демчук** – кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки (Україна); **Мачей Серованец** – доктор права, професор, декан факультету права та адміністрації Університету Микола Коперника у Торуні (м. Торунь, Республіка Польща); **Андрій Боровик** – кандидат юридичних наук, доцент, віцепрезидент із наукової роботи Науково-дослідного інституту публічного права (Україна).

Наука у правничих школах України: виклики та пріоритети розвитку : матеріали Круглого столу (6 травня 2025 року). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 100 с.

ISBN 978-966-397-509-2

УДК 001:340.12(477)(062.552)

ISBN 978-966-397-509-2

© Українсько-польське наукове видавництво
«Liha-Pres», 2025

ЗМІСТ

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВНИЧИХ ШКІЛ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ НИМИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ОКРЕМИМИ НАУКОВИМИ НАПРЯМАМИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ АТЕСТАЦІЇ: УСПІШНІ ЗАРУБІЖНІ ПРАКТИКИ ТА НОВИЙ ФОРМАТ ДЛЯ УКРАЇНИ

Правничі школи: розвиток чи занепад в умовах збройного конфлікту
Політова Анна Сергіївна..... 5

Імпрест-орієнтована модель оцінки дослідницької спроможності правничих шкіл:
адаптація міжнародного досвіду до національної атестації
Тертишник Володимир Митрофанович, Батраченко Тетяна Сергіївна..... 9

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВНИЧИХ ШКІЛ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ТА РЕФОРМУВАННЯ ПРАВНИЧОЇ ОСВІТИ

Взаємодія галузей права та галузей інших наук задля досягнення цілей
сталого розвитку в умовах інформаційного суспільства в Україні
Арістова Ірина Василівна..... 12

Розвиток правничої загальнотеоретичної школи у Київському національному
університеті імені Тараса Шевченка
Бобровник Світлана Василівна 16

Ефективність законодавчого регулювання у сфері захисту прав споживачів
як гарантія безпечного бізнес середовища
Гоняня Катерина Володимирівна 19

Класифікація принципів адміністративного права: європейський досвід
для України
Гришина Наталія Вікторівна 22

Промислове шпигунство та конкурентна розвідка як загрози безпеці
підприємницької діяльності
Доманська Христина Юріївна 26

Юридична освіта в Україні в умовах воєнного стану
Зетко Богдан Іванович, Редько Олексій Миколайович..... 30

Наукова діяльність у правничих школах України: які нові виклики зумовлені
набуттям чинності Законом України 3791-ІХ?
Коломось Тетяна Олександрівна..... 34

Правнича школа як форма деліберативного врядування у сфері
наукових досліджень
Колпаков Валерій Костянтинович 38

Правовий аналіз загроз та ризиків для безпеці підприємницької діяльності
Конорчук Дар'я Володимирівна..... 42

Про «основне питання» юридичної науки
Костенко Олександр Миколайович 45

Адаптація правничої науки до викликів війни, глобальної
нестабільності та змін у правничій освіті
Котов Вячеслав Володимирович..... 48

Штучний інтелект як новий тренд у юридичній освіті
Кравчук Світлана Миколаївна, Клиничик Вікторія Миколаївна 50

Сутність та ризики перехідного періоду функціонування правничих шкіл України	
Курінний Євген Володимирович	54
Інтеграція наукових досліджень у практичний компонент юридичної освіти: український та зарубіжний досвід	
Латишева Вікторія Володимирівна	57
Виклики глобалізації та їх вплив на юридичну освіту	
Мельниченко Владислав Сергійович	61
Щодо особливостей державної атестації наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження наукової діяльності за напрямом «безпековий»	
Назимко Єгор, Захарченко Андрій	63
Міждисциплінарність як виклик і ресурс правничої науки: у фокусі адміністративне право	
Сарибасєва Ганна Миколаївна	67
Кримінологічна компонента в сучасній моделі підготовки фахівців для правоохоронної системи: освітній і науковий вимір	
Ткаченко Альбіна Олександрівна, Ткаченко Павло Ігорович	70
Розвиток правничих шкіл в умовах глобальних викликів	
Шевчук Віктор Михайлович	73
Юридична наука в умовах глобальних викликів та реформування правничої освіти в контексті європейської інтеграції	
Щербакова Наталія Володимирівна	77
«МОЛОДА НАУКА» ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРАВНИЧИХ ШКІЛ	
Медіація в контексті матеріальної відповідальності державних службовців: особливості навчання та застосування	
Зільберт Валентина Сергіївна	81
Розвиток студентської правничої науки в сучасних умовах: виклики та перспективи	
Котова Любов Вячеславна, Арсентьєва Олена Сергіївна	84
Підтримка молодих вчених в умовах сучасних викликів (на прикладі діяльності Ради молодих вчених юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича)	
Крайній Павло Іванович	90
Окремі аспекти правового регулювання служби в органах місцевого самоврядування в Україні	
Мельник Петро Володимирович	94
Молода наука як двигун соціально орієнтованих трансформацій: правове забезпечення публічного сервісу в умовах кризи	
Чалабієва Маріям Рзаївна	96

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВНИЧИХ ШКІЛ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ НИМИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ОКРЕМИМИ НАУКОВИМИ НАПРЯМАМИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ АТЕСТАЦІЇ: УСПІШНІ ЗАРУБІЖНІ ПРАКТИКИ ТА НОВИЙ ФОРМАТ ДЛЯ УКРАЇНИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-509-2-1>

ПРАВНИЧІ ШКОЛИ: РОЗВИТОК ЧИ ЗАНЕПАД В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Політова Анна Сергіївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права, економіко-правового факультету,
Маріупольський державний університет
м. Київ, Україна*

В умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації перед закладами вищої освіти стоїть чимало викликів. Як зауважують О.І. Денічева та С.Ф. Лук'янчук, «збереження освітнього потенціалу України стає важливим аспектом державної політики після військових питань. В умовах війни не існує універсального рішення для продовження навчального процесу. Необхідно використовувати комплексний підхід, що передбачає адаптацію до кожної конкретної ситуації та часте оновлення форм проведення навчальних занять. Для забезпечення ефективності роботи ЗВО важливо ретельно розробляти навчальні плани та графіки, враховуючи всі аспекти захисту життя і здоров'я людей» [1, с. 129].

Система закладів вищої освіти змінюється, адже за незрозумілими критеріями відбувається об'єднання університетів, що ставить під загрозу й вищі-переселенці з 2014 р., а також ті, які з кінця лютого 2024 р. поповнили їх когорту. Проте, аналізуючи ТОП-10 правничих ЗВО відзначимо наступні: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Національний університет «Львівська політехніка», Національний університет «Одеська юридична академія», Львівський національний університет імені Івана Франка, Сумський державний університет, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського», Державний податковий

університет, Національний авіаційний університет, Національний університет біоресурсів і природокористування України та Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

Але чи завжди ТОП-10 правничих ЗВО співпадає з правничими школами? Поставлене нами питання може викликати жваву дискусію, адже, наприклад, у вищенаведеному нами переліку ми не бачимо Українського католицького університету. Але, на офіційному сайті цього ЗВО зазначено: «Український католицький університет відкриває Факультет права. Він стане модельним факультетом ціннісно-орієнтованої правничої освіти західного зразка в Україні. Служіння, етичність, практичність, глобальний контекст, повага до гідності та прав людини, усвідомлення професійної відповідальності правників перед суспільством – основа навчального процесу для формування нової генерації українських юристів» [2].

Ще у 2021 р. вперше було розроблено та впроваджено рейтингування правничих шкіл. Ініціаторами такого інструменту стали Асоціація правників України за підтримки Програми USAID «Нове правосуддя» та у співпраці з American Chamber of Commerce в Україні, Асоціацією юридичних клінік України, Лігою студентів Асоціації правників України, Проєктом ЄС «Право-Justice», Фундацією DEJURE та Forbes Україна. Критеріями допуску правничих шкіл до рейтингування стали: на денній формі сукупно навчається 150 студентів; на останньому ЄФВВ не менше 60% студентів подолали порогові бали з Права, за умови, що складали іспит не менше 10 осіб. За цих умов до рейтингу потрапили 59 правничих шкіл [3]. До першої 10 правничих шкіл увійшли Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Львівський національний університет імені Івана Франка, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Національний університет «Одеська юридична академія», Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (більш детально – рис. 1).

№ з/п	Назва ЗВО	№1. Право	№2. ТЗНПК	№3. Іноземна мова	№4. Привабливість магістерських програм	№5. Привабливість бакалаврських програм	№6. Рівень довіри роботодавців	Всього
1	Національний університет «Києво-Могилянська академія» (м. Київ)	49,78	26,02	16,21	17,19	17,49	48,11	174,80
2	Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ)	46,37	24,31	14,48	14,49	16,10	50,00	165,75
3	Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (м. Харків)	44,92	23,23	11,38	13,60	15,66	49,06	157,84
4	Національний університет «Острозька академія» (м. Острогор)	43,43	21,42	18,62	13,25	14,28	45,28	156,28
5	Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)	47,68	23,66	5,17	13,82	15,90	47,17	153,40
6	Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна (м. Харків)	43,85	21,85	14,14	13,58	14,49	41,51	149,41
7	Одеський національний університет імені І.І. Мечникова (м. Одеса)	43,89	22,55	12,41	14,14	15,26	40,57	148,83
8	Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (м. Київ)	40,77	22,20	8,28	14,89	15,31	44,34	145,79
9	Національний університет «Одеська юридична академія» (м. Одеса)	41,68	22,10	6,55	13,38	14,56	46,23	144,50
10	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (м. Чернівці)	44,15	21,81	12,07	13,17	15,10	33,02	139,32

Рис. 1. ТОП -10 Правничих шкіл у рейтингу 2021 р.

Зауважимо, що протягом 2022-2024 рр. рейтингування правничих шкіл більше не відбувалося. Разом з тим, не дивлячись на те, що автори рейтингування відзначали про те, що провели таке дослідження вперше, але ще у 2018 р. було визначено топ-20 правничих шкіл з урахуванням успішності складання ЄФВВ/ЄВІ студентами-бакалаврами правничих шкіл, ранжування здійснено за конкурсним балом. Комплексно рейтинг виглядає таким чином:

Національний університет «Києво-Могилянська академія»;
 Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
 Львівський національний університет імені Івана Франка;
 Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;
 Київський національний лінгвістичний університет;
 Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара;
 Товариство з обмеженою відповідальністю «Академія адвокатури України»;
 Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;
 Одеський національний університет імені І.І. Мечникова;
 Національний університет «Острозька академія»;
 Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет Вадима Гетьмана»;
 Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;
 Національний університет «Одеська морська академія»;
 Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;
 Національний університет «Одеська юридична академія»;
 Хмельницький університет управління та права;

Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Університет митної справи та фінансів;

Київський національний університет культури і мистецтв;

Київський національний торговельно-економічний університет [4].

Підводячи підсумок, можна відзначити, що правничі школи, які мають високий рейтинг, у наведених нами ранжуваннях мають багато спільного – переважна більшість ЗВО співпадає, що вказує на їх перевагу в освітньому середовищі. Проте, чому тоді через модернізацію мережі закладів вищої освіти відбувається укрупнення Одеського національного університету імені І. Мечникова шляхом приєднання Національного університету «Одеська юридична академія»? Це є непростим викликом для цієї правничої школи. Разом з тим, не дивлячись на модернізацію правничих шкіл, вже другий рік вони об'єднуються та проводять наукові заходи, зокрема, через Всеукраїнський освітній проєкт «Незламні правничі школи України». І тут можна лише відзначити: сила в єднанні, адже лише спільними зусиллями можна продовжувати свій розвиток, а не зникнути і бути забутими.

Література

1. Dienichieva O. I., Lukianchuk S. F. Challenges of higher education in the conditions of modern educational realities. *Innovate Pedagogy*. 2024. № 75. С. 127–130. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/75.24> (дата звернення: 05.05.2025).

2. Український католицький університет відкриває Факультет права. URL: <https://ucu.edu.ua/news/ukrayinskyj-katolytskyj-universytet-vidkryvaye-fakultet-prava/> (дата звернення: 05.05.2025).

3. Щорічний рейтинг правничих шкіл: перше місце посіла правнича школа НаУКМА | Асоціація юридичних клінік України. *Асоціація юридичних клінік України*. URL: <https://legalclinics.in.ua/shhorichnyj-rejtyng-pravnychyh-shkil-pershe-mistse-posila-pravnycha-shkola-naukma/> (дата звернення: 05.05.2025).

4. ТОП-20 правничих шкіл України – Юридична Газета. *Юридична газета – онлайн версія*. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/top20-pravnychih-shkil-ukrayini-.html> (дата звернення: 05.05.2025).

ІМПАКТ-ОРІЄНТОВАНА МОДЕЛЬ ОЦІНКИ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ СПРОМОЖНОСТІ ПРАВНИЧИХ ШКІЛ: АДАПТАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ АТЕСТАЦІЇ

Тертишник Володимир Митрофанович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правоохоронної діяльності,
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

Батраченко Тетяна Сергіївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри правоохоронної діяльності,
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

У сучасній глобалізованій академічній екосистемі правнича наука дедалі більше розглядається не лише крізь призму традиційних бібліометричних індикаторів, а насамперед як інструмент формування нормативного порядку, удосконалення судової практики та продукування суспільно значущих трансформацій. У країнах зі зрілою системою університетських досліджень – таких як Велика Британія чи Австралія – акцент постійно зміщується з кількісного підрахунку публікацій до якісного вимірювання їхнього реального впливу, що фіксується через impact case studies та стратегічно інтегрується у державні механізми фінансування науки [1; 2]. В Україні оновлення методології державної атестації закладів вищої освіти, закладене наказом МОН № 1485 від 21 жовтня 2024 р., створює вікно можливостей для переосмислення ролі правничих шкіл як рушіїв правових реформ і гарантів юридичної доброчесності [3]. Саме тому адаптація міжнародних моделей impact-орієнтованого оцінювання постає не технічною інновацією, а стратегічною необхідністю, покликаною забезпечити конкурентоспроможність української правничої науки, підвищити прозорість атестаційних процедур і гармонізувати національну систему з європейським дослідницьким простором. З огляду на це у пропонованому дослідженні формулюється концептуальна рамка інтеграції якісних та кількісних показників оцінки наукової діяльності правничих шкіл, окреслюються існуючі виклики її впровадження та пропонуються інструментальні шляхи трансформації вітчизняної моделі атестації, зорієнтованої на суспільно-правовий вплив результатів юридичних досліджень.

На підставі аналізу регуляторного середовища, методичних підходів та метричних індикаторів британської системи Research Excellence Framework (REF-2021) й австралійської Excellence in Research for Australia (ERA-2023) а також співвідношення їх із положеннями наказу МОН № 1485 від 21 жовтня 2024 р. «Про затвердження Методики оцінювання ефективності наукової (науково-технічної) діяльності», вважаємо, що запозичення найкращих практик обох систем потребує корекції вагових коефіцієнтів на користь якісного блоку «соціально-правовий вплив», частка якого була би ефективною у трирівневій impact-орієнтованій моделі правової оцінки [1; 2].

Відтак, на рівні державної політики у сфері правничої освіти варто було б запровадити національну цифрову підсистему на кшталт *Legal Impact Tracker*, інтегровану з Єдиним державним реєстром нормативно-правових актів, Єдиним державним реєстром судових рішень та відкритими базами парламентських матеріалів; таким чином буде забезпечено автоматизоване відстеження й верифікацію впливу наукових публікацій правничих шкіл на нормотворчу й правозастосовчу практику, що, у свою чергу, підвищить об'єктивність та прозорість процедури державної атестації їхньої наукової діяльності [3; 4]. Нормативне закріплення запропонованої трирівневої моделі разом із впровадженням ІТ як офіційної підсистеми державної атестації дозволить забезпечити збалансоване, прозоре й об'єктивне оцінювання наукової спроможності правничих шкіл, сприятиме їхній інтеграції у міжнародний дослідницький простір та посилить вплив української правової науки на розвиток законодавства й правозастосовної практики.

Нами було проаналізовано нормативно-метричні засади оцінювання наукової діяльності правничих шкіл у Великій Британії та Австралії й сформовано трирівневу impact-орієнтовану модель, адаптовану до вимог української державної атестації [1; 2]. Таким чином, запропонована модель як індикатора конкурентоспроможності й соціально-правового впливу досліджень, а також засвідчено її здатність стимулювати інтеграцію молодих учених у грантові проекти.

Вважаємо за доцільне, масштабувати тестування *Legal Impact Tracker* на вибірку всіх правничих шкіл України з подальшим порівнянням різних наукових напрямів і часових зрізів для підвищення репрезентативності; по-друге, удосконалити алгоритмічний модуль шляхом інтеграції багатомовних LLM-класифікаторів, що дасть змогу відстежувати вплив українських публікацій у зарубіжних юрисдикціях; по-третє, розробити правову рамку офіційного запровадження національної підсистеми типу *Legal Impact Tracker* у державну інформаційну систему «Наука в університетах» із чіткою регламентацією статусу *Research Impact Officer* і процедур верифікації даних [3; 4]; по-четверте, здійснити економіко-правовий аналіз витрат і вигод запровадження такої підсистеми, аби обґрунтувати її фінансування за

рахунок комбінованих джерел (державні кошти, рамкові програми Horizon Europe, спеціальний фонд ЗВО); по-п'яте, при будь-яких реформах освіти дотримуватись принципів верховенства права, людяності, людиноцентризму взагалі та студентоцентризму, зокрема, недопустимості звуження існуючих прав і свобод людини, [5] що дозволить забезпечувати правильну стратегію та уникати можливих правничих колізій. Таким чином, подальші розвідки мають на меті не лише поглибити емпіричну базу, а й перетворити запропоновану модель на універсальний інструмент стратегічного управління наукою у сфері права.

Література:

1. Research Excellence Framework 2021: Results and Analyses. London: REF, 2022.
2. Australian Research Council. Excellence in Research for Australia 2023 National Report. Canberra, 2024.
3. Методика оцінювання ефективності наукової (науково-технічної) діяльності наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності за окремими науковими напрямками під час проведення державної атестації. Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України № 1485 від 21 жовтня 2024 р. *Офіційний вісник України* від 17.12.2024– 2024 р., № 106, стаття 6760, код акта 128702/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1743-24#n20>
4. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»: Відомості Верховної Ради України. 2016. № 3. Ст. 25. Із змінами, внесеними згідно із Законами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
5. Тertiшник В. Конституція України. Науково-практичний коментар. Вид. 3-тє, доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2024. 486 с. ISBN 978-617-566-844-3

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВНИЧИХ ШКІЛ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ТА РЕФОРМУВАННЯ ПРАВНИЧОЇ ОСВІТИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-509-2-3>

ВЗАЄМОДІЯ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА ТА ГАЛУЗЕЙ ІНШИХ НАУК ЗАДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Арістова Ірина Василівна

*доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри
адміністративного та інформаційного права,
Сумський національний аграрний університет
м. Суми, Україна*

Правнича школа Юридичного факультету Сумського національного аграрного університету (далі – СНАУ), узагальнюючи досвід провідних правничих шкіл України та ЄС, формує траєкторію розвитку з урахуванням специфіки закладу вищої освіти (далі – ЗВО) неюридичного спрямування. Під час планування наукової діяльності професорсько-викладацького складу, здобувачів усіх рівнів вищої освіти, вибору тем науково-дослідних робіт та тем дисертаційних досліджень враховуються не лише положення відповідних законів України, наказів МОН України та ін., але стратегія ЗВО [1].

Відповідно до Стратегії розвитку СНАУ на 2021-2025 рр. [2], місія СНАУ – примножувати людський капітал через: 1) підготовку фахівців, які розбудовують аграрний сектор та суспільство в цілому на засадах сталого розвитку; 2) наукові дослідження та інноваційна діяльність світового рівня; 3) формування свідомих громадян, лідерів, які здатні кидати виклик сьогоденню та збагачувати майбутнє [2]. Це означає, що наука на Юридичному факультеті має бути зорієнтована на розробку та використання правових засобів і способів для розбудови аграрного сектору та суспільства в цілому для досягнення Цілей сталого розвитку (далі – ЦСР). Наприклад, саме так спрямована освітня та наукова складові освітньо-наукової програми (далі – ОНП) за спеціальністю Право – розуміти та впроваджувати правові принципи держави сталого розвитку (сталий розвиток міст і громад, захист екосистем суші, скорочення нерівності, якісна освіта).

Наукова (дослідницька) складова ОНП Право передбачає продукування нових знань, концепцій та моделей (або удосконалення існуючих) для ефективного правового регулювання важливих соціальних процесів, що

відбуваються під час досягнення ЦСР, що матимуть широке практичне застосування. У процесі модернізації ОНП Право особлива увага була зосереджена на виборі теми дисертації, яка має також відповідати Стратегії розвитку СНАУ. Наприклад, на Вченій раді СНАУ було затверджено наступні теми: «Інституційно-правове забезпечення розмінування земель сільськогосподарського призначення в Україні», «Інформаційно-правове забезпечення екологічних прав людини в умовах сталого розвитку», «Адміністративно-правовий статус екологічного омбудсмена в контексті завдань сталого розвитку», «Організаційно-правові засади співробітництва України та країн Європейського Союзу щодо сталого розвитку міст та громад». Зазначені теми відповідають положенням Указу Президента України [3] щодо формування напрямів наукових розвідок.

В Україні у 2019 р. затверджено Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» [4], у якій визначено 86 завдань національного розвитку, 172 індикатори (показники) для їх моніторингу, відповідні рекомендації. З огляду на змістовне наповнення ЦСР та завдань національного розвитку, невід'ємними складовими системи наукового забезпечення ЦСР в Україні постають: управління та менеджмент економічні науки; фінансові науки; екологічна наука; аграрна наука; юридична наука; комп'ютерні науки; технічні науки.

Вважаємо, що усі завдання та рекомендації, що містяться у Національній доповіді [4], для свого вирішення потребують ґрунтовного аналізу щодо з'ясування місця кожної галузі науки (у тому числі і юридичної) та здійснення їх конструктивного об'єднаного внеску у досягнення ЦСР. Ґрунтуючись на положеннях Указу Президента України [3], Національна Академія правових наук України впроваджує політику щодо формування відповідних напрямів юридичних розвідок. Аналогічна ситуація щодо напрямів наукових досліджень спостерігається і в рішеннях інших Академій наук України.

Важливо, що темою Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства (далі – WSIS) у 2023 р. поставали напрями дій WSIS для покращення та прискорення досягнення ЦСР. Актуальним для України постає впровадження оголошених напрямів з огляду на нові тенденції, нові знання та існуючий передовий досвід. Враховуючи роль науки у розвитку інформаційного суспільства, вважаємо, що саме представники наукової спільноти мають зробити свій вагомий внесок у розробку ефективних механізмів досягнення ЦСР з використанням можливостей інформаційного суспільства.

Власний досвід підготовки наукових кадрів (дослідників) у СНАУ доводить, що під час розкриття предмета дослідження доцільно враховувати сучасні тенденції юридичної науки. Зокрема, йдеться про взаємодію галузей права та взаємодію юридичної науки з іншими галузями наук. Під час аналізу завдань, визначених у Національній доповіді – Цілі сталого розвитку: Україна [4], у одній із авторських публікацій [5] було зазначено, що юридична наука має визначати

напрями та правові засоби свого ефективного внеску у створення комплексного міждисциплінарного механізму для досягнення ЦСР [5].

Попередній контент-аналіз деяких завдань, індикаторів та рекомендацій, що закріплено у Національній доповіді [4] (на наявність юридичного трактування у безпосередній формі), дозволив з'ясувати наступне. Наприклад, для розв'язання завдання 2.1 «Забезпечити доступність збалансованого харчування на рівні науково обґрунтованих норм для всіх верств населення» [4] рекомендовано «стимулювання створення малих господарств (площа до 50 га), зокрема сімейних ферм, через удосконалення правової бази...» [4] (йдеться про досягнення ЦСР № 2 – «Подолання голоду, розвиток сільського господарства»). Ефективна реалізація, зокрема, зазначеного завдання та рекомендації потребує зваженого об'єднання зусиль науковців, які є фахівцями з різних галузей права.

Пропонується для визначення місця та ролі юридичного механізму у досягненні ЦСР наступний алгоритм дій: 1. Визначення суспільних відносин, які потребують упорядкування за допомогою правових норм. 2. Аналіз характеру суспільних відносин (управлінські, майнові, інформаційні та ін.). 3. З'ясування рівня складності та структури суспільних відносин. 4. Пошук правових способів та засобів регулювання суспільних відносин, зважаючи на існуючий взаємозв'язок галузей права у системі національного права та тенденцію розвитку інформаційної концепції права в умовах інформаційного суспільства.

Наукова школа Юридичного факультету СНАУ спрямована на взаємодію галузей права з галузями науки. У контексті досягнення ЦСР № 15 виникає завдання 15.3 – «Відновити деградовані землі та ґрунти з використанням інноваційних технологій», для вирішення якого необхідне правове регулювання суспільних відносин за допомогою норм екологічного, земельного, інформаційного, адміністративного, цивільного, цивільно-процесуального та кримінального права. Наприклад, це роботи: 1) Нежевело В.В. «Правові засади публічного адміністрування у сфері користування землями державної та комунальної форм власності» (2023); 2) Мороза О.В. «Докази та доказування у спорах, що виникають із правовідносин оренди земель сільськогосподарського призначення» (2025); 3) Кішінець Ю.А. «Кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин в контексті земельної реформи в Україні» (2025).

Наприклад, під час розв'язання завдання 15.3 «Відновити деградовані землі та ґрунти з використанням інноваційних технологій» (у межах ЦСР № 15) [4] є потреба у проведенні наукового дослідження (зокрема, дисертаційного) зі спеціальності Право. До речі, тематика одного із таких досліджень вже затверджена – «Інституційно-правове забезпечення розмінування земель сільськогосподарського призначення в Україні». Водночас, для отримання наукових знань щодо особливостей суспільних відносин, що виникають під час розмінування

зазначених земель, виникає об'єктивна потреба у взаємодії (у різних форматах) юриста з представниками інших наук: наук про Землю (геодезія, ґрунтознавство, експертна оцінка землі та територіальне планування, картографія, географічні інформаційні системи та ін.); сільськогосподарські науки (наприклад, ветеринарія, агрономія); екологічні науки; комп'ютерні науки тощо. До речі, до структури Юридичного факультету СНАУ входить кафедра геодезії та землеустрою, що безумовно, сприяє такій взаємодії.

Ще одним прикладом проведення дисертаційного дослідження, спрямованого на вирішення завдання 16.7 (у межах ЦСР № 16) «підвищення ефективності державної влади та органів місцевого самоврядування» постає дисертація Калужної С.В. «Органи місцевого самоврядування України як суб'єкти інформаційного права». Зазначена робота є прикладом конструктивної взаємодії норм інформаційного, адміністративного та муніципального права.

Підтвердженням спільного розв'язання завдань для досягнення ЦСР фахівцями юристами та представниками інших наук є, наприклад, підготовка та публікація наукової монографії у 2023 р. «Сучасна парадигма публічного та приватного права в умовах сталого розвитку». Водночас, усвідомлюється необхідність активізації взаємодії науковців правничої школи Юридичного факультету СНАУ з представниками інших галузей знань для отримання нових наукових знань для досягнення ЦСР.

Література

1. Арістова І.В. Роль Стратегії розвитку закладу вищої освіти у процесі підготовки дисертацій: матеріали міжнародної наук.-практ. конф. «Підготовка дисертацій в умовах воєнного стану: актуальні питання та шляхи їх вирішення». НДІПП. ЦУЄНС (28 вересня 2024 року) м. Рівне, Україна. С.7-10. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-411-8-1>
2. Стратегія розвитку Сумського національного аграрного університету на 2021– 2025 рр. URL: <https://goo.su/M5U>
3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/722/2019> (дата звернення: 20.04.2025).
4. Цілі сталого розвитку: Україна: Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <https://goo.su/mcoIJDc> (дата звернення: 10.04.2025).
5. Арістова І.В. Національний механізм реалізації цілей сталого розвитку в умовах інформаційного суспільства в Україні: роль юридичного механізму та його складових. Монографія: Сучасна парадигма публічного та приватного права в умовах сталого розвитку. Scientific monograph. Vol. 1. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. P. 1-31. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-331-6-1>

**РОЗВИТОК ПРАВНИЧОЇ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ШКОЛИ
У КИЇВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Бобровник Світлана Василівна

*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії та історії права та держави,
Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

В епоху суспільних реформ суттєво зростає значення наукових досліджень, адже саме науково-обґрунтовані перспективи вдосконалення суспільства є запорукою успіху суспільного розвитку. Не є винятком і загальнотеоретична наука, фундаментальний характер якої забезпечує можливість не лише переосмислення багатьох проблем та явищ, що функціонують в умовах суспільних змін, а й обґрунтування оптимальних шляхів суспільного розвитку. Не можливо стверджувати, що теоретична наука спроможна вирішити всі проблеми, однак правомірно виокремити ті з них, які мають вагоме значення для сучасної юридичної науки та практики.

Проблемні питання загальнотеоретичної науки вже були предметом наукового пошуку вітчизняних теоретиків права. Значний доробок у їх розв'язанні належить і викладачам кафедри теорії та історії права та держави. Ідеться про предметне поле теорії та методологічні аспекти дослідження державно-правових явищ (М. І. Козюбра, Б. Д. Бондаренко, Г. О. Дубов), праворозуміння (В. В. Костицький, О. М. Ковальчук, Н. І. Кабанець); юридичну техніку та нормотворчість (Ж. О. Дзейко, Т. О. Дідич); юридичний процес (К. В. Николина); юридичну відповідальність (В. В. Середюк, Н. В. Теремцова); проблеми соціології права (В.В. Костицький, О. Г. Кобан); проблеми правового забезпечення владних відносин (В. О. Котюк, В. П. Самохвалов); функціональне призначення держави як інституційної категорії (Д. Г. Севрюков, О. Г. Варич); телеологічні виміри правової системи (Б.В. Малишев); філософсько-правові проблеми правових систем (Н. І. Кабанець, В. В. Костицький, В. В. Середюк), проблеми конфліктності та компромісності у праві (С. В. Бобровник), верховенства права (С. К. Дудар), правової аргументації (О. В. Богдан, С. К. Дудар), державотворчі аспекти місцевого самоврядування (Т. В. Котенко) та соціальної держави (Д. Г. Севрюков, Н. В. Теремцова) проблеми виникнення держав (Пономаренко Н. В.).

Наукова школа «Загальнотеоретичні та філософсько-правові аспекти юридичної науки і практики» (далі – Наукова школа) діє в Київському

національному університеті імені Тараса Шевченка та створена із колективу фахівців, які працюють на кафедрі теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі – Університет) у напрямку загальнотеоретичних та філософсько-правових проблем юридичної науки та практики під керівництвом докторки юридичних наук, професорки, професорки кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права Бобровник Світлани Василівни.

Наукову школу розвиває колектив кафедри теорії та історії права та держави, який представляють дослідники різних поколінь і різної наукової кваліфікації (доктори наук, кандидати наук, професори, доценти, асистенти, докторанти, аспіранти, магістранти, студенти), які здійснюють під розробку актуальних наукових проблем у сфері загальної теорії та філософії права

Основними завданнями наукової школи є здійснення науково-дослідницької роботи у напрямку дослідження загальнотеоретичних та філософсько-правових проблем юридичної науки і практики; забезпечення обізнаності широкого кола дослідників щодо нових наукових напрямків досліджень загальнотеоретичного та філософсько-правового спрямування в умовах глобалізму, швидкого розвитку світової наукової системи, євроінтеграційних тенденцій, воєнного стану та післявоєнної відбудови України; внесення особистого доробку у формування та розвиток Наукової школи відбувається шляхом підготовки публікацій із проблем становлення і розвитку загальнотеоретичних та філософсько-правових ідей та теорій у вітчизняних фахових виданнях, закордонних часописах, журналах, які включені до міжнародних науко-метричних баз; актуалізації означених галузевих проблем у виступах на вітчизняних та міжнародних конференціях, публікації матеріалів конференції; захисті дисертацій; публікації монографій, підручників, посібників тощо; презентація і розвиток бренду Наукової школи та збереження традицій Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; залучення до наукової діяльності студентів, магістрантів, аспірантів, докторантів за напрямками дослідження проблем теорії та філософії права, здійснення наукового керівництва їхніми науковими роботами; здійснення фундаментальних досліджень, наукових експертиз шляхом публікацій монографій, статей, видання підручників та посібників; співпраця Наукової школи із провідними навчальними закладами та науковими школами зарубіжних країн.

Різносторонність наукових інтересів викладачів кафедри не вичерпує проблемних аспектів сучасної теорії права, які мають динамічний характер та пов'язуються з першочерговістю чи другорядністю для певного етапу розвитку суспільства, держави і права. Не претендуючи на їх повну характеристику, маємо намір загострити

увагу на тих напрямках досліджень, які є актуальними для сучасної науки і практики та становлять самостійний вектор теоретико-правових та філософсько-правових досліджень. Ідеться про:

- з'ясування антропологічних аспектів сучасного праворозуміння;
- визначення основних аспектів співвідношення категорій «правова система» та «правова надбудова»;
- з'ясування значення принципу верховенства права в умовах трансформаційних процесів;
- обґрунтування шляхів подолання колізійності сучасного законодавства;
- правові механізми захисту та забезпечення прав людини;
- гармонізація законодавства України з європейським і міжнародним правом;
- правові проблеми біоетики.

Важливого значення для апробації ідей наукової школи має здійснення дисертаційних досліджень, публікація наукових статей, матеріалів конференцій на актуальні теми наукової школи:

- філософсько-правові напрямки процесу пізнання державно-правових категорій;
- управління ризиками у нормотворчості;
- методи ухвалення ефективних рішень в процесі правотворчості та правореалізації;
- юридична електронна процедура;
- теоретико-правовий аналіз впливу диджиталізації суспільного життя на державно-правові явища;
- проблеми аксіосфери сучасної держави;
- становлення та розвиток інституту надзвичайної нормотворчості;
- перспективи розвитку та підвищення ефективності правотворчої функції держави;
- процедурно-процесуальні аспекти правозастосування;
- проблеми правничої інтерпретації;
- проблеми соціального права та соціальної держави;
- юридичні аспекти політичної теології;
- проблеми праворозуміння: історичні та сучасні аспекти;
- роль принципів права у практичній юридичній діяльності;
- нормативне відображення професійної етики юриста;
- нормотворчість органів місцевого самоврядування;
- нормативне закріплення інституту волонтерства;
- практико-прикладні аспекти застосування законодавчої техніки;
- сучасне правоутворення;
- правовий експеримент в механізмі правового регулювання;
- юридична техніка та юридична технологія;
- штучний інтелект в механізмах правоутворення, правотлумачення та правозастосування;
- економічний аналіз права;

- концепції української державності: історія та сучасність;
- теоретико-правові та практичні аспекти вирішення правових спорів;
- кількісні та якісні характеристики сучасної правової системи;
- правова невизначеність як характеристика правової системи;
- сучасні системні теорії права та системний аналіз взаємодії правових систем;
- проблеми правової інтеграції;
- правова аргументація як вимога верховенства права;
- сучасні моделі правозастосування;
- формальна визначеність права.

Практичного спрямування мають організація та проведення загальноукраїнських наукових шкіл з метою актуалізації та міждисциплінарного дослідження проблем теорії та філософії права; організація та проведення міжнародних наукових конференцій, круглих столів із залученням юристів-практиків. Державних службовців, суддів для обговорення актуальних питань розвитку юридичної науки та практики. За результатами наукових заходів публікувати їх матеріали, резолюції, висновки; залучення студентів до роботи Наукової школи шляхом проведення системних практик на базі створених дослідницьких груп «Дискусійний клуб 260» та «Теоретико-історичні правові дебати»; налагодження міжнародної співпраці з академічними та науково-дослідними установами інших держав, підписання угод і меморандумів з метою поглиблення теоретико-правових та філософсько-правових проблем в контексті євроінтеграційних процесів та післявоєнної відбудови України.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-509-2-5>

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ЯК ГАРАНТІЯ БЕЗПЕЧНОГО БІЗНЕС СЕРЕДОВИЩА

Гоняна Катерина Володимирівна

*студентка III курсу факультету міжнародної торгівлі та права,
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна*

Захист прав споживачів є важливою складовою правової системи, що завжди відігравав ключову роль у забезпеченні справедливості в суспільстві. Історично, держава прагнула захищати найбільш уразливі категорії населення, серед яких споживачі займають особливе місце. У ринкових відносинах саме вони часто опиняються в позиції слабшої сторони та стикаються з численними загрозами, такими як продаж

неякісної або небезпечної продукції, нав'язування непотрібних або прихованих послуг, введення в оману за допомогою реклами, недоступність інформації про реальну вартість чи характеристики товару.

З метою врегулювання цих питань та встановлення базових гарантій державного захисту, ще у 1991 році був прийнятий Закон України «Про захист прав споживачів» (далі – Закон). Цей Закон регулює відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності, встановлює права споживачів, а також визначає механізм їх захисту та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів [1]. У ньому встановлено основні права та обов'язки споживачів та виробників і продавців товарів, виконавців робіт і надавачів послуг, визначено правовий механізм їх захисту, а також правові засади діяльності органів державної виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів, на які покладено державний контроль за додержанням законодавства про захист прав споживачів, забезпечення реалізації державної політики щодо захисту прав споживачів. Основним недоліком цього Закону є те, що його було прийнято далекого 1991 року в часи, коли про цифрову трансформацію мова взагалі не велась. Як наслідок, на сьогоднішній день до сучасних реалій він слабо пристосований і інтернет -магазини стали реальністю не так давно, а високотехнологічні товари раніше не мали такого широкого вжитку. Відповідно вже буденні для нас речі перебувають в «сірій зоні» законодавства України. Багато правових явищ, таких як: цифрова послуга, комерційна гарантія та маркетплейс не визначені на законодавчому рівні або прописані надто примітивно та слабо для захисту прав споживачів. Разом з тим слід згадати зобов'язання, взяті Україною перед Європейським Союзом, які включають у себе і реформу цієї сфери також [2, 251].

У наш час значення правового захисту споживачів лише посилюється через активний розвиток цифрової торгівлі, появу нових форм послуг та зміни у поведінці споживачів. Саме такими змінами мотивовано необхідність модернізації законодавчих актів, що регулюють суспільні відносини у сфері захисту прав споживачів. Така модернізація знайшла свій прояв у створенні нової редакції Закону. 10 червня 2023 року Верховна Рада України ухвалила в цілому євроінтеграційний законопроект №6134 «Про захист прав споживачів». Документ спрямований на те, щоб наблизити українські правила у сфері захисту прав споживачів до європейських стандартів та забезпечити їх відповідність підходам і практиці, що діють у країнах ЄС. Серед змін які впроваджує новий Закон, виділяють наступні: врегулювання сфери електронної торгівлі; закріплення принципів захисту прав споживачів (принцип пріоритетності прав та інтересів споживачів); запровадження електронної форми гарантійних документів; оновлення регулювання в

частині забезпечення права споживачів на інформацію про продукцію; закріплення нових підходів до тлумачення нечесної комерційної практики.

Цікавою є думка Ангеліни Фурман з якою не можливо не погодитися, що новий Закон “Про захист прав споживачів” допоможе наблизити національне законодавство в сфері захисту прав споживачів до принципів та практик ЄС. Набуття чинності цим Законом значно підвищить рівень захисту прав споживачів у сфері електронної торгівлі. Крім цього, оновлене регулювання зменшує ризики нечесних комерційних практик, зокрема у сфері електронної комерції, оскільки суб’єкти господарювання матимуть рівні умови для здійснення електронної торгівлі та чесної конкуренції [3].

Після закінчення воєнного стану на нас чекає низка важливих змін у законодавстві. Серед них, набуття чинності новою редакцією Закону України «Про захист прав споживачів» від 10.06.2023 № 3153-IX. Закон вступає в дію через один рік з дня його офіційного опублікування, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану. Окремі його положення мають спеціальні строки набрання чинності через один рік з дня його опублікування, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, крім: частин сьомої – одинадцятої статті 11 цього Закону, які набирають чинності через рік з дня набрання чинності цим Законом; положень про Портал е-покупець, які набирають чинності з дня введення в експлуатацію Порталу е-покупець відповідним рішенням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері цифрової економіки, але не пізніше ніж через три роки з дня набрання чинності цим Законом. Після введення в експлуатацію Порталу е-покупець суб’єкти електронної комерції, що реалізують товари, виконують роботи, надають послуги з використанням інформаційно-комунікаційних систем, зобов’язані зареєструватися на Порталі е-покупець протягом шести місяців з дня введення його в експлуатацію [4].

Отже, захист прав споживачів займає важливе місце в системі правовідносин, врегульованих законодавством. У зв’язку з їх активним розвитком та зміною, удосконалюється відповідно і нормативно-правове регулювання. Після того як Закон буде діяти в новій редакції, на бізнес та побутових споживачів чекає багато змін, зокрема, створення Порталу е-покупець, удосконалення механізмів надання інформації про товари та послуги, впровадження електронних гарантійних документів, а також чіткіше регулювання електронної торгівлі. Це сприятиме підвищенню рівня прозорості, захисту прав споживачів та розвитку чесної конкуренції відповідно до європейських стандартів. Зміни передбачені новою редакцією Закону, безумовно, матимуть позитивний

вплив на механізм регулювання суспільних відносин у сфері купівлі-продажу товарів, виконання робіт та надання послуг.

Література

1. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 04.05.2025).

2. Талдонова К.Г. юридичний аналіз захисту прав споживачів у цифровій сфері. Наукові записки. Серія: право scientific notes. Series: law, Випуск 14, 2023. С.251.

3. Фурман.А. Реформа захисту прав споживачів: що змінить новий євроінтеграційний Закон// LIGA ZAKON, 2023 URL:https://biz.ligazakon.net/analytics/220683_reforma-zakhistu-prav-spozhivachv-shcho-zmnit-noviy-vrontegratsyniy-zakon.

4. Про захист прав споживачів: Закон України від 10.06.2023 року № 3153-IX/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20/con#Text> (дата звернення: 04.05.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-509-2-6>

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Гришина Наталія Вікторівна

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувачка кафедри державно-правових дисциплін

юридичного факультету,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

м. Харків, Україна

Сучасна правова наука визнає принципи права базовим елементом, що формує зміст будь-якої галузі права, визначаючи її структуру, основні поняття, функціональне призначення та напрямки розвитку. Поряд з цим, на теоретичному рівні не достатньо висвітленими залишаються проблеми визначення переліку принципів адміністративного права та їх класифікації. Реформування адміністративного права має супроводжуватися поглибленим аналізом потенціалу кожного з принципів адміністративного права, визначенням ролі та функцій всієї системи цих принципів. Доцільним є також перегляд існуючого переліку принципів з урахуванням загальноєвропейських стандартів, що сприятиме модернізації вітчизняного адміністративного права та узгодження його принципів з принципами європейського права.

Системно-структурна характеристика принципів адміністративного права означає їхнє наукове дослідження як елементів цілісної системи, що мають внутрішню структуру та взаємозв'язок із іншими елементами галузі адміністративного права, а саме з її предметом, методом, системою підгалузей та інститутів. Системно-структурний підхід, спрямований на виявлення ключових властивостей принципів, їхньої ролі та функцій у межах адміністративного права, а також на аналіз їхньої взаємодії з іншими елементами системи права.

Європейські вчені адміністративного права пропонують різні підходи до класифікації принципів, що ґрунтуються на їх нормативній природі, функціональному призначенні та сфері застосування.

Французький учений Жан Шварц у своїй праці «Droit administratif européen» (2014) пропонує класифікувати принципи адміністративного права за їх нормативною основою, виділяючи три категорії: принципи, закріплені в установчих договорах ЄС, принципи, що випливають із практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), і принципи, сформовані національними правовими системами країн-членів. До першої категорії належать принципи верховенства права, пропорційності та субсидіарності, які закріплені в Договорі про Європейський Союз (статті 2, 5) [1]. Друга категорія включає принципи ефективного правового захисту та справедливого розгляду, які ґрунтуються на статті 6 Європейської конвенції з прав людини [2]. Третя категорія охоплює принципи, такі як законність і прозорість, які мають національне походження, але гармонізовані в рамках права ЄС. Шварц наголошує, що принципи адміністративного права є результатом взаємодії наднаціонального та національного права, що відображає *sui generis* природу права ЄС. Запропонована цим вченим класифікація допомагає висвітлити ієрархію джерел принципів і їх значення для адміністративного права ЄС [3].

Херфрід Хофманн у співавторстві з іншими ученими в книзі «The Principle of Effective Legal Protection in Administrative Law: A European Perspective» пропонує класифікувати принципи за сферою застосування, виділяючи принципи загального адміністративного права, принципи адміністративного судочинства та принципи секторального регулювання. До першої категорії належать загальні принципи, які застосовуються до всіх адміністративних процедур. Друга категорія включає принципи ефективного правового захисту та доступу до правосуддя, які є важливими для здійснення судових процедур. Третя категорія охоплює принципи, специфічні для певних секторів (галузей), наприклад принципи належного урядування [4].

Дослідження, проведене для Європейського Парламенту (The General Principles of EU Administrative Procedural Law), класифікує принципи на вступні, внутрішні та суттєві. Вступні принципи пояснюють значення принципів, внутрішні (верховенство права, добре адміністрування) регулюють організацію адміністрації, а суттєві

(законність, пропорційність, справедливий розгляд) захищають права громадян [5].

Проект ReNEUAL пропонує систематизацію принципів адміністративного права, зосереджених на забезпеченні законності діяльності публічної адміністрації. До них належать принципи законності, верховенства права, юридичної визначеності, відповідності закону, обов'язку виконання закону, законності адміністративних актів, законності та дискреції, а також законності та угод. Ця класифікація ґрунтується на рекомендаціях Ради Європи, зокрема Recommendation CM/Rec(2007)7, та практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), які підкреслюють законність як основу адміністративного права. ReNEUAL використовує порівняльний аналіз правових систем країн-членів для створення універсальних принципів [6].

У межах сучасної європейської адміністративно-правової доктрини доцільно розглядати загальне поняття європейських принципів адміністративного права як комплексну правову категорію, що охоплює: а) принципи європейського адміністративного права, сформовані у межах правової системи Європейського Союзу, та б) принципи Європейського адміністративного простору (ЄАП), які є результатом тривалого процесу адміністративної зближеності (конвергенції) між державами Європи з другої половини XX століття до початку XXI століття. Зазначені принципи відображають основні здобутки інтеграційної політики у сфері уніфікації організації та діяльності публічних адміністрацій держав-членів ЄС і тих, що перебувають на шляху до членства [7].

Сучасна європейська адміністративно-правова наука та практика правозастосування визнають багатожанровість джерел, у яких закріплюються відповідні принципи. До основних нормативних джерел європейських принципів адміністративного права належать: установчі договори Європейського Союзу; Хартія основних прав ЄС; рішення Суду Європейського Союзу; нормативні акти вторинного права ЄС (регламенти, директиви тощо); національне законодавство держав-членів ЄС; практика Європейського суду з прав людини; Європейський кодекс належної адміністративної поведінки.

Водночас джерельну базу принципів Європейського адміністративного простору складають також: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод і протоколи до неї; нормативні акти Ради Європи (конвенції, резолюції, рекомендації); міжнародні договори та угоди, в тому числі ті, що поширюють свою дію на держави-партнери ЄС; рішення Європейської Ради, включаючи Копенгагенські та Мадридські критерії; акти інших регіональних інституцій Європи.

У цілому, європейські принципи адміністративного права виступають основою для формування адміністративних стандартів, які забезпечують реалізацію прав людини, організацію та функціонування органів публічної адміністрації служби, надання адміністративних

послуг, функціонування адміністративної юстиції, розвиток механізмів громадського контролю тощо. Їх імплементація у правові системи держав, що прагнуть до членства в ЄС, є не лише умовою відповідності Копенгагенським критеріям, а й гарантією побудови ефективного, підзвітного та людиноорієнтованого публічного управління[7].

З врахуванням євроінтеграційних прагнень України вивчення класифікацій принципів європейського адміністративного права має виняткове значення. Воно дозволяє виявити прогалини в національній доктрині адміністративного права та запропонувати шляхи її вдосконалення відповідно до європейських стандартів та підходів. Загалом, вивчення європейських класифікацій принципів адміністративного права надає цінні теоретичні та практичні орієнтири для розвитку українського адміністративного права, сприяючи його інтеграції до європейського правового простору

Порівняльний аналіз вітчизняних та європейських підходів до класифікації принципів адміністративного права дає підстави стверджувати, що між ними існує низка концептуальних подібностей. Зокрема, як вітчизняна, так і європейська наука визнають системний характер принципів, їх значення як основ для правового регулювання, а також функціональну орієнтацію на забезпечення ефективного публічного адміністрування. В обох доктринах сформувався підхід до розмежування принципів за сферою їх дії: на загально-правові, міжгалузеві, галузеві та інституційні. Також загальним є прагнення науковців систематизувати принципи за формою їх вираження (нормативні, доктринальні, судові), функціональним значенням (регулятивні, захисні, організаційні), ступенем загальності (універсальні й спеціалізовані), що забезпечує гнучкість класифікації та її адаптивність до динаміки правового розвитку. Це свідчить про усталення науково обґрунтованого багаторівневого підходу до систематизації принципів адміністративного права як в Україні, так і в країнах Європейського Союзу.

Незважаючи на спільні методологічні підходи до систематизації принципів адміністративного права, між вітчизняною та європейською доктринами існують суттєві відмінності. В Україні класифікація принципів переважно здійснюється на основі теоретико-доктринальних напрацювань з опорою на національне законодавство, тоді як у країнах ЄС систематизація принципів значною мірою базується на практиці Суду ЄС, ЄСПЛ, рекомендаціях Венеціанської комісії, інституційних звітах (EIPA) та положеннях установчих договорів (ст. 2, 5 Договору про ЄС; ст. 41 Хартії основних прав ЄС). У європейському праві також спостерігається ширше застосування ієрархічної моделі класифікації (первинні – похідні), тоді як у вітчизняному праві переважає рівнева (загальні – галузеві – спеціальні) та функціональна класифікація. Крім того, європейські підходи більше зосереджені на захисті прав людини через реалізацію процедурних принципів (due process, access to justice),

у той час як в українській науці домінує орієнтація на матеріально-правові засади регулювання публічного адміністрування. Це зумовлює необхідність модернізації вітчизняних класифікацій з урахуванням сучасних європейських стандартів і потреби євроінтеграції.

Література

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#top
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Schwarze, J. (2006). European Administrative Law. London: Sweet & Maxwell. 1992. 150p.
4. Hofmann, H., Rowe, G., & Türk, A. (2016). The Principle of Effective Legal Protection in Administrative Law: A European Perspective. London. URL : <https://library.oapen.org/bitstream/id/d3d1ebf5-4cd5-4ead-b8ce-762f4a2ee6e7/9781317019244.pdf>
5. The General Principles of EU Administrative Procedural Law. URL : https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_IDA%282015%29519224
6. The Pan-European General Principles on Legality of Administration (compiled by Ulrich Stelkens). URL : <https://www.renewal.eu/projects-and-publications/renewal-2-0?view=article&id=21&catid=2>
7. Колпаков В.К. Європейські стандарти адміністративного права. URL : <https://aplaw.net/index.php/arkhiv-nomeriv/3-9-2014>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-509-2-7>

ПРОМИСЛОВЕ ШПИГУНСТВО ТА КОНКУРЕНТНА РОЗВІДКА ЯК ЗАГРОЗИ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Доманська Христина Юрївна

*студентка III курсу факультету міжнародної торгівлі та права,
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна*

У сучасному світі інформація стала одним із найцінніших ресурсів. У контексті економічної конкуренції, науково-технічного прогресу та швидкого розвитку ринкових відносин стрімко розвивається й тіньова сторона цих процесів – економічна злочинність, від негативного впливу якої потерпають все більше організацій та підприємств. Це стимулює суб'єктів підприємницької діяльності розробляти стратегії захисту

інформації, що стосується їх діяльності, адже при дослідженні конкурентів деякі компанії обирають не зовсім законні методи. Саме тому все більш актуальною на сьогодні стає проблема промислового шпигунства та конкурентної розвідки, оскільки в еру новітніх технологій та шаленої конкуренції обидві практики ставатимуть дедалі поширенішими.

Аналізуючи історичне коріння промислового шпигунства та конкурентної розвідки, доходимо висновку, що ці явища з'явилися паралельно з формулюванням людської цивілізації. Так, розвідка виникла ще в доісторичну епоху та почала активно розвиватися із появою ремесел і торгівлі. Основними її проявами були маскування «розвідників» під мирне населення, тобто використання прикриття [1, с 110].

Насамперед вважаємо за необхідне звернутися до законодавства, аби визначити поняття промислового шпигунства та конкурентної розвідки. Почнемо з першого. Промислове шпигунство є одним із видів недобросовісної конкуренції, що полягає в незаконному отриманні інформації, яка має комерційну цінність. Найчастіше його метою стає інформація по типу нових розробок та технологій, які можуть становити об'єкти інтелектуальної власності, ноу-хау, інноваційні ідеї, фінансові показники або інші інформація, яка може допомогти перевершити конкурент [2, с. 62]. Отож, виокремлюємо головні особливості промислового шпигунства – прихований і протиправний характер збору інформації, що становить комерційну таємницю незаконним шляхом (хабар, примус, стеження, підслуховування, використання шпигуна, розголошення комерційної та банківської таємниці, незаконне використання інсайдерської інформації тощо). Чому важливо це розуміти? Пам'ятаємо, що збір інформації про конкурента можна здійснити й легальними методами, використовуючи дані з відкритих реєстрів й доступної публічної інформації, але це підпадатиме вже під інакшу категорію.

Доволі часто поняття «промислове шпигунство» та «конкурентна розвідка» вживають як тотожні, адже вони схожі за метою, проте між ними існує вагома різниця. Як вважає Корягіна А.М., промислове шпигунство є потужним інструментом державних розвідок, що діє на користь і за дорученням своєї країни, порушуючи закони іноземних держав, а головним його призначенням є економія коштів та часу, який необхідно витратити, аби наздогнати конкурента, що знаходиться попереду, або не допустити у майбутньому відставання від нього, якщо той розробив або розробляє новий перспективний план, а також вийти на нові для підприємства ринки [3, с. 410]. Своєю чергою конкурентна розвідка спирається на законні джерела інформації: аналіз відкритих даних, публікацій, установчих документів компаній, оскільки, відповідно до ст. 34 Конституції України, «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [4]. Так, основними

напрямами є розвідка щодо компанії, персоналу, фінансовий моніторинг і оцінка інвестиційних проєктів конкурентів з метою прийняття управлінських рішень для підвищення конкурентоспроможності. Разом з тим, в українському законодавстві не закріплене поняття «конкурентної розвідки», хоча діяльність зі збирання, зберігання, обробки та розповсюдження інформації регулюється далеко не одним нормативно-правовим актом (Кримінальний кодекс України (ст. 231, 232), Закон України «Про інформацію», Закон України «Про захист персональних даних» тощо).

Але навіщо суб'єктам підприємницької діяльності вдаватися до промислового шпигунства, тим самим порушуючи законодавство, якщо шляхом збору, накопиченню, аналізу даних про діяльність конкурента можна впроваджувати зміни у власній компанії. Відповідь доволі очевидна, оскільки в Україні фактично закритий доступ до величезного пласта вільно доступної в більшості країн інформації (наприклад, щодо наявності та закладеної нерухомості, земельні ділянки, наявність банківських рахунків тощо) [5, с. 53]. А збройна агресія російської федерації проти України ще більше вплинула на це, оскільки за даними «Опендатабот» менше половини даних, а саме 44,21 %, відповідають міжнародним стандартам відкритості [6]. Також відповідь криється у схильності суб'єктів господарювання шукати швидкі шляхи до переваги, розглядаючи короткострокову вигоду на противагу довгостроковій стратегії. Крім того, далеко не всі компанії мають сформовані етичні стандарти ведення бізнесу. Це породжує відсутність внутрішнього комплаєнсу та контролю цінностей, а тому й рішення ухвалюються виключно на основі вигоди, а не закону.

З метою ефективного забезпечення безпеки підприємств у конкурентному середовищі чудовим рішенням буде створення служби конкурентної розвідки на підприємстві (в організації, установі), яка б інформувала керівництво про реальний стан справ із тих питань, які перед цією службою поставлені. Зазвичай служби такого роду здійснюють збір та аналіз даних про конкурентів (їх стратегії, плани, взаємодії з партнерами, постачальниками, споживачами тощо), своєчасно інформують про це керівництво й покращують організацію відносин із партнерами. Результатом діяльності підрозділу є прогноз дій конкурента та змін на ринку в цілому, виявлення нових чи потенційних конкурентів, постійний моніторинг зовнішнього середовища, виявлення законодавчих змін, можливість подивитися на діяльність власної компанії «з боку», виявлення потенційних джерел витоку конфіденційної інформації тощо [3, с. 428]. Корисною ініціативою може стати впровадження системи диференційованого доступу до даних відповідно до посадових обов'язків працівників. Крім цього, на практиці гарно себе зарекомендували застосування сучасних засобів шифрування корпоративної кореспонденції та баз даних, регулярне навчання

персоналу основам кібербезпеки та забезпечення систематичного резервного копіювання важливої інформації [7, с. 27].

Отже, хоча й обидві практики мають на меті отримання відомостей про конкурента, вони суттєво відрізняються за методами, етичними та правовими аспектами. Так, головна відмінність досліджуваних понять полягає в законності методів: розвідка – легальна та етична, шпигунство – незаконне та каране. Завдання конкурентної розвідки зводяться до того, щоб з'ясувати як відбуваються продажі, які успіхи в просуванні на ринок шляхом аналітичної обробки значних обсягів різноманітних відкритих даних, а її етичним регулятором є ризик зіпсувати репутацію. Промислове шпигунство – це добування протизаконним шляхом конфіденційних відомостей про діяльність конкурентів, розкрадання відомостей для їх використання в злочинних цілях. Сучасне промислове шпигунство – це ще й свідоме приведення в непридатність виробничого обладнання, інформаційних систем, здійснення психологічного тиску на співробітників з метою дестабілізації діяльності конкурента. Аби уникнути нечіткого розмежування вказаних понять, було б доречно здійснити унормування конкурентної розвідки на рівні законодавства, що б дало поштовх до підвищення кваліфікації персоналу щодо правових меж збору інформації. Так, без активної участі у конкурентному середовищі досягнення сталого розвитку компанії є неможливим, а ця діяльність завжди супроводжується використанням економічної, виробничої та науково-технічної інформації, що може бути здобута конкурентами як законними, так і незаконними методами. У зв'язку з цим необхідно ретельно аналізувати потенційні вигоди та загрози, пов'язані з конкурентною розвідкою й проявами промислового шпигунства, а також адаптувати досвід іноземних компаній для впровадження дієвих методів захисту. Щоб мінімізувати загрози витоку інформації, підприємствам слід підвищувати рівень захищеності своїх інформаційних систем і регулярно здійснювати аналіз чинників, що можуть призвести до втрат важливих даних.

Література

1. Кругул Ю.І., Зубок М.І. Правове регулювання безпеки підприємницької діяльності: навч. посібник. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 216 с.
2. Когут Ю.І. Корпоративна безпека: практичний посібник. Київ: Консалтингова компанія «СІДКОН», 2021. 460 с.
3. Правове забезпечення корпоративної безпеки: навчально-практичний посібник / О.А. Альонкін, Н.О. Бондаренко, А.С. Захарчук та ін., за заг. ред. Р.В. Мельниченка, В.М. Нікітенка. Київ: ДТЕУ, 2024. 502 с.

4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

5. Ланде Д.В. Правові питання конкурентної розвідки: науково-фаховий журнал «ІНФОРМАЦІЯ І ПРАВА». Київ: №2(33)/2020. С. 51-68. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/7_16.pdf

6. Рейтинг якості відкритих даних: Опендатабот. URL: https://opendatabot.ua/analytics/opendataday-2025?fbclid=IwY2xjawJQhyNleHRuA2FlbQIxMAABHZZYWmr4BSSa1ucOJ7PpjgQkKBtkWcHXU-e9s3w5T-WIVBPawf22pfc-EYw_aem_suJdtDCwPNUTBiByc9MPmA

7. Конкурентна розвідка: навчальний посібник / Копотун І.М., Падалка А.М., Кузьмічова-Кисленко Є.В. та ін. Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. 188 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-509-2-8>

ЮРИДИЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Зетко Богдан Іванович

медіатор, магістр права,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

Редько Олексій Миколайович

член ради адвокатів Чернівецької області, спеціаліст з права

м. Чернівці, Україна

На сучасному етапі розвитку української правничої освіти надзвичайно актуальним залишається питання підвищення її якості. Цей виклик зумовлений цілою низкою факторів, серед яких особливої уваги потребує поступовий перехід від елітарної моделі юридичної освіти, характерної для попередніх десятиліть, до її масової форми. Така трансформація спричинила необхідність перегляду підходів до змісту, форм і методів викладання, зважаючи на зростаючий контингент студентів і розширення освітнього доступу. У контексті глобалізації правничої професії актуалізується необхідність формування у випускників конкурентоспроможних знань, умінь і навичок, які відповідають вимогам міжнародного ринку праці. Забезпечення академічної та професійної мобільності вимагає гармонізації навчальних програм із європейськими стандартами, розвитку мовної

компетентності, міжкультурної комунікації та розуміння принципів правової інтеграції.

Запровадження воєнного стану в Україні стало новим потужним викликом для всієї системи освіти, зокрема – для галузі вищої юридичної освіти. Незважаючи на складні обставини, пов'язані з загрозами безпеці, переміщенням населення, пошкодженням інфраструктури та загальним психологічним тиском, правнича освіта має зберегти спроможність функціонувати, трансформуючи при цьому свої організаційні та змістові засади відповідно до сучасних реалій.

Адаптація юридичної освіти до умов воєнного часу передбачає не лише збереження рівня викладання, але й забезпечення його якості відповідно до вимог професійної підготовки фахівців, які будуть здатні працювати в умовах підвищеної юридичної та соціальної відповідальності. Ці зміни стосуються як форм організації освітнього процесу, так і змістового наповнення навчальних програм. Зокрема, особливе значення набуває впровадження інноваційних підходів до викладання, що передбачають гнучкість, адаптивність і підвищення ролі самостійної роботи здобувачів вищої освіти. Позитивний досвід подолання попередніх викликів – зокрема пандемії COVID-19 – став основою для швидкої цифрової трансформації освітнього процесу. Викладачі закладів вищої освіти опанували низку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що дозволило перейти до онлайн-форм навчання з використанням синхронних і асинхронних методик. Водночас в умовах воєнного стану актуалізується проблема забезпечення сталого доступу до навчального контенту для всіх категорій студентів, незалежно від їхнього місцезнаходження, технічних можливостей або особистих обставин. Системне поєднання синхронного навчання (у режимі реального часу) з асинхронним (доступ до записів, навчальних матеріалів, індивідуальні завдання) є необхідною умовою забезпечення академічної безперервності [1, с. 149].

Окремої уваги заслуговує питання психологічної стійкості студентів у воєнний період. Постійний стрес, тривожність, емоційна нестабільність та відчуття небезпеки негативно впливають на здатність до концентрації уваги, засвоєння інформації та критичного мислення. У цьому контексті викладачам необхідно застосовувати такі педагогічні практики, які б сприяли залученості студентів, підтриманню їх мотивації та зниженню психоемоційного навантаження – шляхом створення безпечного освітнього середовища, гнучкості вимог та емпатійного підходу до оцінювання.

Варто відмітити, що у зв'язку зі збройним конфліктом значна частина освітніх програм зазнала перегляду. Теми, пов'язані з міжнародним гуманітарним правом, правовим регулюванням надзвичайного стану, діяльністю органів державної влади в умовах війни, набули особливої актуальності.

Додатково були запроваджені навчальні модулі, присвячені документуванню воєнних злочинів, захисту прав цивільного населення, функціонуванню судової системи в умовах обмеженого доступу до правосуддя. Особлива увага приділяється темі відповідальності за воєнні злочини в контексті норм міжнародного кримінального права [2, с.41].

Нова реальність висунула на перший план запит на практично орієнтовану освіту. Юридичні клініки стали осередками реальної допомоги населенню – у питаннях виїзду за кордон, оформлення статусу ВПО, втрати документів, участі в програмах гуманітарної допомоги. Участь студентів у таких проектах не лише сприяла формуванню практичних навичок, але й підвищила рівень громадянської відповідальності.

Також активізувалися партнерства з адвокатськими об'єднаннями, неурядовими організаціями, міжнародними юридичними центрами, що сприяє інтеграції теорії з практикою та розширенню міжнародного контексту навчання.

Правничі школи оперативно переорієнтували наукові пріоритети. Провідними стали дослідження, присвячені міжнародному праву, зокрема юрисдикції Міжнародного кримінального суду, кваліфікації збройного конфлікту в Україні, правовим аспектам військової допомоги, реституції та репарацій. Публікаційна активність у сфері правознавства суттєво зросла, з'явилися наукові конференції, фахові видання, тематичні випуски журналів, присвячені війні. Молоді науковці, аспіранти, докторанти активно долучилися до аналізу нових правових явищ, що виникають в умовах збройного конфлікту.

Багато правничих факультетів налагодили співпрацю з іноземними університетами, міжнародними організаціями (UNHCR, ICRC, OSCE), отримали грантову підтримку для дослідницької та освітньої діяльності. Це дало можливість інтегрувати українську правову науку у глобальний дискурс. Завдяки такій співпраці з'явилися можливості академічної мобільності, дистанційного викладання українських курсів за кордоном, залучення міжнародних експертів до викладацької та консультативної діяльності [3, с. 50].

Що стосується наслідків змін у юридичній освіті після закінчення воєнного стану, то перш за все, варто відмітити, що юридична освіта в Україні вийде з війни трансформованою. Передбачаються такі основні тенденції:

- Реформа змісту – зміщення акценту на компетентнісний підхід, розвиток soft skills, адаптація до реальних викликів (наприклад, кризове управління, правовий супровід реінтеграції територій, правова реабілітація жертв війни).

- Цифровізація – використання сучасних онлайн-платформ, е-судів, віртуальних правових симуляцій.

- Євроінтеграція – гармонізація з європейськими стандартами юридичної освіти та акредитації.
- Психологічна підтримка – створення системи інституційної допомоги учасникам.
- Укріплення наукової спроможності – створення дослідницьких центрів воєнного права, прав людини, постконфліктного врегулювання.

Отже, юридична освіта в Україні в умовах воєнного стану стала випробуванням на витривалість, гнучкість і готовність до змін. Незважаючи на значні труднощі, правничі школи демонструють адаптивність, здатність до швидкої модернізації та наукового прориву. Отриманий у цей період досвід слугуватиме фундаментом для оновлення системи юридичної підготовки, яка відповідатиме як національним потребам, так і викликам глобального світу.

Література:

1. Бааджи Н. А. Модернізація юридичної освіти в Україні: виклики, перспективи та роль у захисті прав людини. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2024 № 72. С. 148–151.
2. Хоменко М. М. Викладання галузевих юридичних дисциплін: виклики воєнного стану. Правова наука та освіта в умовах воєнного стану : збірник матеріалів науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки, (м. Київ, 20 травня 2022 року). Одеса : Видавничий дім Гельветика ; Київський регіональний центр НАПрН України, 2022. С. 40–44.
3. Будяченко О. М. Досвід проведення лекційних занять із дисциплін кримінально-правового циклу для здобувачів вищої юридичної освіти в умовах воєнного стану в Україні. Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 3 травня – 13 червня 2022 року. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 49–51.

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРАВНИЧИХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ: ЯКІ НОВІ ВИКЛИКИ ЗУМОВЛЕНІ НАБУТТЯМ ЧИННОСТІ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ 3791-IX?

Коломоєць Тетяна Олександрівна

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

Заслужений юрист України,

декан юридичного факультету

Запорізького національного університету

м. Запоріжжя, Україна

Невід’ємною складовою успішного функціонування будь-якої правничої школи є поєднання декількох видів діяльності, одним із яких є наукова діяльність, роль і значення якої зростає не тільки в аспекті підготовки та атестації науково-педагогічних кадрів, але й інших форм, що підтверджує за початкова у 2024 році практика проведення Міністерством освіти і науки України державної атестації наукових установ та закладів вищої освіти у частині провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності за науковими напрямками, серед яких і окремий напрямок «Суспільний». З огляду на те, що така процедура була проведена вперше, досить важливо було детально проаналізувати її нормативно-правову базу задля того, щоб усвідомити її змістовне наповнення та цільову спрямованість. Відповідна атестація здійснювалася у відповідності до Методики оцінювання ефективності наукової (науково-технічної) діяльності наукових установ та закладів вищої освіти у частині провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності за окремими науковими напрямками під час проведення державної атестації, затвердженої наказом МОН України від 21 жовтня 2024 року № 1485, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 20 листопада 2024 року за №№ 1743/43088, 1744/43089. З огляду на те, що ця Методика є єдиною для всіх наукових установ та закладів вищої освіти, відповідно й завдання були однаковими для всіх, а ті проблемні питання, які виникли під час її проведення, відрізнялися у більшості своїй типовістю. Як поточні результати такої процедури (правничі школи їх отримали до моменту завантаження відомостей до системи), так і ті результати, які будуть отримані за підсумками аналізу їх МОН України (правничі школи їх отримують як фінальні), з об’єктивністю підтвердили ту нагальну потребу, яка сформувалася вже впродовж тривалого часу й особливо актуалізувалася в період дії правового режиму воєнного стану в Україні, посиленої уваги, поряд із «основним» напрямком діяльності

правничих шкіл, пов'язаним із наданням відповідних освітніх послуг по підготовці здобувачів за спеціальністю Право, й наукової діяльності у всьому розмаїтті її видів та форм. Для досягнення істотних результатів, які можна було б вважати ефективними, доцільним є ґрунтовний підхід до формування нормативних засад пріоритезації (ну хоча б посилення, підтримки) наукової діяльності як окремого виду діяльності правничих шкіл. З огляду на це набуття чинності Законом України від 06 червня 2024 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки наукової роботи в закладах вищої освіти» варто, беззаперечно, розглядати в якості такого, що спрямований на вирішення відповідного важливого для майбутнього вітчизняних правничих шкіл питання. Водночас, варто досить детально зупинитися на його змісті (зміст його не є значним за своїм обсягом, що жодним чином не впливає на його значення для врегулювання відповідних суспільних відносин) для того, щоб відповісти на запитання – чи спроможним він є, щоб вирішити ті проблемні вищезазначені питання?

Так, аналіз тексту Закону, а також тих публікацій у медіа, які з'явилися (в т.ч. й на офіційних сайтах органів державної влади, наукових установ, закладів вищої освіти, громадських професійних формувань тощо) після набуття ним чинності, дозволяє вести мову про таке. По-перше, умовно можна виділити «чотири «базові» новели», поява яких обумовлена набуттям чинності цим Законом. Такими є: а) зменшення навчального навантаження для науково-педагогічних працівників з 600 до 460 – 480 годин (ставка за навчальний рік); б) підвищення значущості наукової роботи, а саме: науковий складник у діяльності науково-педагогічного працівника впродовж року має становити щонайменше 30% від загального його навантаження; в) впровадження нової категорії працівників у закладах вищої освіти – педагогічних працівників, в якості яких пропонується вважати фахівців-практиків, експертів галузі, які залучені до освітньої діяльності, і для яких не передбачається обов'язку здійснювати наукову діяльність; г) надання автономії ЗВО у встановленні норм та обсягів наукової роботи відповідно до стратегічних пріоритетів закладу чи окремих наукових напрямів [1]. По-друге, відповідні новели дозволяють дійсно, за рахунок зменшення загального навчального навантаження на рік для науково-педагогічних працівників, дозволяють їм виділити час і для наукової діяльності, а отже й досягнення тих результатів, оцінювання яких здійснюється і під час державної атестації. Саме завдяки «подвійній» нормативній регламентації, а саме: «не менше 30 відсотків робочого часу науково-педагогічного працівника на навчальний рік становить наукова робота» (абзац 3 ч. 2 ст. 56 Закону України «про вищу освіту») й «максимальний обсяг навчальної роботи на одну ставку науково-педагогічного працівника не може перевищувати 30 відсотків робочого часу» (абзац 3 ч. 2 ст. 56 Закону України «про вищу освіту») встановлюються чіткі межі для «мінімального обсягу» обов'язкової

наукової складової та «максимального обсягу» обов'язкової навчальної (педагогічної) складової діяльності науково-педагогічного працівника впродовж навчального року, що й зумовлює потребу науково-педагогічним працівником розподіляти свої ресурси для відповідного поєднання різновидів обов'язкової діяльності, а закладу вищої освіти – створювати необхідні умови для відповідного поєднання, здійснювати оплату, моніторинг й своєчасне реагування у випадку недотримання. Чи можна розглядати це положення в якості такого, що може сприяти підтримці наукової діяльності НПП та правничих шкіл в цілому? Так, оскільки імперативна норма передбачає обов'язки для двох сторін – для НПП та для ЗВО, що дозволяє вивільнити час НПП для такого виду діяльності, ЗВО – для активного залучення НПП до таких видів діяльності й очікування від них відповідних результатів. Всі «новели» взаємопов'язані, їх не можна розглядати окремо, оскільки лише їх поєднання дозволяє досягти мети, на досягнення якої і зорієнтований зазначений Закон. Якщо перші дві «новели» сфокусовані на унормуванні засад для активного залучення НПП до наукової діяльності, ЗВО для очікування відповідних результатів останньої, із створенням для цього достатніх передумов, тоді як третя «новела» сфокусована на «усуненні» тієї прогалини у кадровому складі, яка з'являється у зв'язку із залученням НПП до наукової діяльності та певним вивільненням («зменшенням частки участі») в освітній діяльності ЗВО. Саме з цією метою й впроваджується нова категорія співробітників ЗВО – «педагогічні працівники», перелік посад яких «... встановлюється КМУ» (ч. 1 ст. 55 Закону України «Про вищу освіту»), посади яких «... можуть займати особи, які мають ступінь магістра та/або науковий (освітньо-творчий) ступінь, та/або вчене звання» (ч. 2 ст. 55 Закону України «Про вищу освіту»), вимоги до яких можуть встановлюватися статутами ЗВО у відповідності до законодавства (ч. 3 ст. 55 Закону України «Про вищу освіту»), які «... призначаються на посаду та звільняються з посади керівником ЗВО ... які кожні п'ять років проходять атестацію, за результатами якої визначається їх відповідність займаній посаді, присвоюються кваліфікаційні категорії, педагогічні звання» (ч. 4 ст. 55 Закону України «Про вищу освіту»). Порядок проведення атестації педагогічних працівників, а також перелік їх кваліфікаційних категорій і педагогічних звань встановлюється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки (ч.ч. 5, 6 ст. 55 Закону України «Про вищу освіту») [2]. При цьому «... максимальний обсяг навчальної роботи на одну ставку ... педагогічного працівника не може перевищувати 60 відсотків робочого часу на навчальний рік» (абз. 3 ч. 2 ст. 56 Закону України «Про вищу освіту»), і які можуть залучатися до забезпечення «...до 30 % навчальних занять за ОП, а також інших видів навчальної роботи» (ч. 6 ст. 56 Закону України «Про вищу освіту»). Саме за рахунок активного залучення педагогічних працівників й планується поновити

вищезазначену прогалину, а також «посилити» практикоорієнтованість освітнього процесу, оскільки саме завдяки відсутності унормованого механізму залучення експертів галузі, практиків до освітнього процесу й є незначним відсоток залучення практиків до підготовки майбутніх правників, що беззаперечно може вплинути на якість такої підготовки. Більше того, позитивно слід оцінити й намагання держави впровадити механізм легального залучення для тривалих відносин із ЗВО іноземних фахівців шляхом укладання «... короткострокових трудових договорів з іноземними громадянами відповідно до законодавства» (ч. 7 ст. 55 Закону України «Про вищу освіту»). Не менший інтерес викликають і положення про розширення автономії ЗВО у вирішенні питань стосовно встановлення норм та обсягів наукової роботи, їх обліку, моніторингу якості здійснення того. По-третє, водночас варто зазначити, що набуття чинності зазначеним Законом актуалізує чимало питань практичного характеру, з огляду на дату набуття чинності його положень. Реалізуючи автономію, ЗВО мають вирішити питання розмежування НПП та педагогічних працівників. Лише завдяки унормуванню у локальних актах чітких критеріїв можна уникнути «напруги» у кадровому складі, із обов'язковою синхронізацією їх положень із актами законодавства у частині визначення кваліфікаційних категорій та педагогічних звань педагогічних працівників. Не менш актуальним виглядає питання унормування у локальних актах ЗВО різновидів наукової діяльності (для наукової складової діяльності НПП), із обов'язковою кореляцією їх із положеннями Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», а також із показниками для державної атестації ЗВО у частині провадження наукової діяльності за відповідним напрямком та із Пріоритетними напрямками фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права, затвердженими Постановою загальних зборів НАПрН України від 26.03.2021 р. № 12-21. У разі вирішення таких завдань можна вести мову про те, правничі школи, із урахуванням положень вищезазначеного Закону, можуть сформувати достатні підстави для підтримки наукової діяльності та підготовки до успішного проходження чергової державної атестації результатів наукової діяльності.

Література

1. Підписано закон про підтримку наукової роботи в закладах вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/news/pidpysano-zakon-pro-pidtrymku-naukovoi-roboty-v-zakladakh-vyshchoi-osvity>
2. Закон України від 06 червня 2024 року № 3791-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки наукової роботи в закладах вищої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3791-IX#Text>
3. Наукова діяльність правничих шкіл в умовах глобальних викликів та реформування правничої освіти

ПРАВНИЧА ШКОЛА ЯК ФОРМА ДЕЛІБЕРАТИВНОГО ВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Колпаков Валерій Костянтинович

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри конституційного і адміністративного права,

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

У сучасних умовах розвитку правознавства особливого значення набуває деліберативна парадигма, яка утверджує цінність відкритого аргументування і консенсусу у процесі ухвалення рішень, включаючи ті, що стосуються розвитку правових концептів і доктрин.

В юридичній науці проблема деліберативної переваги розглядається у контексті судочинства або форм публічної участі у правотворенні. Проте в межах наукових правничих шкіл, що формують концептуальні засади ідеології права, відбувається не менш значущий рух формування нормативної орієнтації юридичної спільноти. Він відбувається через дискусію, рефлексію, комунікативну взаємодію. У цих процесах наукова школа постає не лише як носій знання, а як інституційний механізм його легітимації через колективне обговорення та узгодження інтелектуальних позицій.

Метою цієї статті є спроба розглянути наукову школу у сфері юриспруденції як форму деліберативного врядування – тобто як особливий механізм формування правових знань, що спирається на аргументовану комунікацію, процедури публічного інтелектуального дискурсу та нормативно-змістовий консенсус у межах академічної спільноти. Таке бачення дозволяє не лише по-новому інтерпретувати функціонування наукових шкіл, але й поставити питання про їхню роль у забезпеченні якісної трансформації права в умовах демократичного, відкритого суспільства.

Аналіз феномену наукової школи як форми деліберативного врядування в юриспруденції потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує філософсько-правову, соціологічну, герменевтичну та інституційно-епістемологічну перспективи. Його базовим теоретико-пояснювальним каркасом є концепція деліберативної демократії, розроблена Ю. Габермасом [1] та адаптована до правового контексту в працях його послідовників [2, с. 924].

Центральним елементом цієї теорії є ідея, що легітимність владного рішення походить із процедур, які забезпечують раціональну дискусію, рівність, відкритість і досягнення аргументованого консенсусу.

У рамках даного підходу наукова школа трактується як організована комунікативна спільнота, яка виробляє і транслює авторитетне правове знання [3, с. 125].

Поняття наукової школи в юриспруденції є поліструктурним, оскільки вбирає у себе як когнітивний рівень (створення знання), так і інституційний (організаційна форма наукової діяльності), а також історико-культурний (тривалість, тяглість, традиція).

У широкому значенні – це інституціолізована форма академічного впливу, здатна визначати напрямки розвитку національної правової науки та правозастосовної практики.

У вузькому сенсі під науковою школою розуміється стійка дослідницька спільнота, об'єднана спільною правовою концепцією, підходом до розуміння сутності права, методологічними установками та освітньою моделлю, яка функціонує в межах однієї або кількох інституцій під керівництвом визнаного наукового лідера.

Практика свідчить, що правнича школа виконує не лише освітню чи наукову функцію, а й соціально-нормативну, оскільки є каналом трансляції правових ідей до публічної сфери, джерелом формування правосвідомості і нормативної культури. У цьому сенсі школа – це не просто інституція, а інституалізований суб'єкт правового життя, що справляє вплив на норми, процеси і цінності правового поля [4].

Існуючі в Україні правничі школи характеризують єдність концептуального ядра (наявність основної ідеї, яка визначає праворозуміння); наявність наукового лідера (автор ідеї, генератор підходу, інституційний організатор); послідовність і спадкоємність поколінь (передача знань, традицій, методології); створення і підтримка дослідницького середовища (семінари, журнали, кафедри); доктринальний вплив (участь у законотворенні, стандартах освіти, правозастосуванні); визнання в академічному середовищі (цитованість, участь у наукових дискусіях).

Зазначене дозволяє визначити правничу наукову школу як модель академічної комунікації, яка має публічну вагу та виконує функцію генерації правових смислів. Звідси випливає потенціал її розгляду як форми деліберативного врядування через систематику доктрини, методології та інституційного дизайну правової системи.

Ідея розглядати наукову школу в юриспруденції як деліберативний інститут ґрунтується на твердженні, що наукове знання у сфері права не існує в ізоляції, а формується, підтримується і транслюється в межах комунікативних процедур, що мають ознаки публічного обговорення.

У таких комунікаціях зароджуються і уточнюються правові а концепції; обговорюється її застосовність і методологічне підґрунтя; здійснюється консенсусне узгодження її базових положень; відбувається адаптація до зміни соціально-правового контексту; здійснюється її трансляція через наукові праці, навчальні курси, експертизи.

Цей процес є деліберативним за своєю суттю, адже рішення приймаються не одноосібно, а через постійну внутрішню дискусію, рецензування, наукові колоквиуми, захисти дисертацій, участь у наукових редакціях, роботу кафедральних і міжкафедральних дослідницьких груп. І хоча юридична наука традиційно тяжіє до авторських моделей, впровадження цих моделей у правовий дискурс залежить від деліберативного погодження у спільноті визнаних фахівців.

Як приклад можна навести правничу школу Запорізького національного університету (керівник доктор юридичних наук, професор Заслужений юрист України, член-кореспондент Національної академії правових наук України Т. О. Коломосьць), яка функціонує як реальний деліберативний інститут: її учасники активно дискутують концептуальні засади адміністративного права і процесу, моделі публічного адміністрування, доктрину прав людини і публічної служби в адміністративному праві.

Їхня взаємодія через рецензії, наукові диспути, експертні обговорення є зразком юридичної деліберації, результатом якої є стале, нормативно узгоджене бачення сучасного адміністративного права. Зокрема, вона поєднує нормативну й епістемічну легітимність знання; забезпечує структурований механізм академічного контролю; формує колективну відповідальність за якість і зміст правової думки; створює внутрішній демократичний механізм допуску нових ідей; підтримує рівень методологічної чесності й публічної аргументованості. Таким чином, здійснюючи врядування комунікативно, раціонально і партисипативно, вона стала інституціолізованим каналом правової істини [5].

Проведене дослідження феномена правничих шкіл як форм деліберативного врядування у сфері наукових досліджень дозволило виявити новий концептуальний вимір їхнього існування – не лише як академічних осередків організації знання чи інституційної спадкоємності, а як повноцінних суб'єктів нормативної легітимації правових смислів. У межах цієї парадигми наукова школа постає не просто як авторитетна група дослідників, а як відкрита інтелектуальна спільнота, в якій правове знання формується, перевіряється та набуває статусу загальноновизнаного через механізми публічного аргументованого обговорення, а не завдяки авторитарному впливу чи адміністративному статусу.

Застосування деліберативного підходу дозволяє трактувати наукову школу як модель епістемічного врядування – особливу форму впливу на розвиток правової системи, що базується на комунікативній раціональності, процедурній прозорості та інституційній відповідальності за зміст і наслідки правових концепцій. У цьому контексті правничі школи постають як локальні, але змістовно вагомі майданчики деліберації, де відбувається не лише генерація нових теорій,

а й формування ціннісних орієнтирів, інтерпретаційних матриць та моделей публічної аргументації, що визначають типологію правового мислення.

Порівняно з традиційними академічними структурами, правничі школи, що функціонують на основі деліберативного принципу, виявляють вищий рівень відкритості, методологічної саморефлексії та здатності до адаптації в умовах змін правового середовища. Це дозволяє їм не лише продукувати знання в абстрактному теоретичному вимірі, а й активно формувати практичний контекст його застосування – через освітні програми, правотворчість, розробку реформ, участь у правозастосовній діяльності, формування етичних стандартів юридичної професії.

Таким чином, наукова школа в сучасному правовому дискурсі розглядається не лише як форма академічного співробітництва, а як своєрідна структура публічного врядування у сфері знання, що втілює деліберативні ідеали в інституційно-правовому середовищі. Її діяльність є не лише актом продукування концептів, але й проявом нормативного впливу через силу аргументу, академічну солідарність та публічну раціональність, які разом утворюють основу легітимного правотворення в демократичному суспільстві.

Література

1. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство. Львів: Літопис, 2000. 319 с.
2. Dean R. Deliberating like a state: Locating public administration within the deliberative system // Political studies. 2024. Vol. 72, № 3. P. 924–943. DOI: <https://doi.org/10.1177/00323217231166>.
3. Андрейцев В. І. Наукові та науково-правничі школи. Стан та проблеми правового регулювання: монографія. К.: Знання, 2009. 414 с. С. 153.
4. Незламні правничі школи України: Всеукраїнський освітній проєкт / Центр українсько-європейського наукового співробітництва. URL: https://cuesc.org.ua/images/informlist/Law_School.pdf (дата звернення: 16.04.2025).
5. Юридичний факультет – учасник проєкту «Незламні правничі школи» / Новини прес служби ЗНУ від 22.04.2024. URL: https://sites.znu.edu.ua/znu_news/ (дата звернення: 16.04.2025).

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАГРОЗ ТА РИЗИКІВ ДЛЯ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Конорчук Дар'я Володимирівна

*студентка III курсу факультету міжнародної торгівлі та права,
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна*

Сучасна підприємницька діяльність, як і будь-яка динамічна сфера суспільного життя, перебуває під постійним впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Особливу роль у забезпеченні стабільності бізнесу відіграє правове середовище, яке здатне як сприяти розвитку підприємництва, так і становити для нього значні загрози. Варто наголосити, що правові загрози, такі як нестабільність законодавства, корупція, можуть ставати перешкодами для підприємства, що в подальшому можуть ставати небезпеками. Особливої актуальності зазначена проблема набуває в умовах воєнного стану, коли загальна нестабільність значно підвищує рівень виникнення загроз та настання ризиків для бізнесу. У цьому контексті доцільно розглянути поняття «загроза» та «ризик» як ключові елементи моделі безпеки підприємства, розмежувати їх та розглянути яким чином вони впливають на підприємницьку діяльність.

Необхідно зазначити, що загрози та ризики сформовані у концептуальну модель безпеки підприємницької діяльності. Виокремлюють такі елементи як інтереси/ресурси, загрози/ризик, суб'єкти та заходи. Важливо розуміти, що протидія дестабілізуючим чинникам дозволить досягнути бажаних цілей, захистити інтереси шляхом формування системи безпеки. Дестабілізуючі чинники характеризують вплив зовнішнього та внутрішнього середовища на ефективність діяльності системи підприємницької діяльності, тому до їх переліку відносять загрози, ризики, виклики та небезпеки.

«Загроза» – це потенційна можливість дії навмисного чи ненавмисного характеру, яка спрямована на порушення режиму функціонування підприємства виведення підприємства зі стану рівноваги, дестабілізацію, з метою завдання матеріальної або моральної шкоди. Ключовим є те, що загроза є потенційною, тобто такою, яка ще не настала, але може виникнути. За визначенням А. С. Захарчука, «загроза» – єдність умов і чинників, що створюють небезпеку інтересам суб'єктів господарювання [1, с. 21]. Проте Т. Л. Зубко вважає, що загроза являє собою форму вираження протиріч між інтересами підприємства та зовнішнім середовищем його функціонування, яка відображає реальну або потенційну можливість прояву деструктивної дії різних факторів та умов на їх реалізацію у процесі розвитку і яка

спричиняє прямий або непрямий економічний збиток, навмисне чи випадкове (ненавмисне) порушення режиму функціонування підприємства. [2, с. 27]. З огляду на це, висловлювати твердження про те, що загроза є наслідком небезпеки, є некоректним, адже небезпека – це заподіяння шкоди об'єкту аж до його ліквідації, тоді як загроза передує цьому етапу. Загроза розглядається як одна з форм небезпеки, але у вигляді потенційної можливості порушення законного інтересу підприємця. Загрози об'єктивно існують в навколишньому середовищі як джерело небезпеки і проявляються в конкретних формах, таких як кібернетичні, технологічні, кадрові тощо [3, с. 43].

Стосовно поняття «ризик», то ст. 42 Господарського кодексу України передбачає, що підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [4]. Відповідно, ризик у підприємницькій діяльності слід розуміти як усвідомлення можливості недосягнення цілей, або ж об'єктивна ймовірність порушення стану захищеності. Ризикуючи, суб'єкт підприємницької діяльності свідомо погоджується на реалізацію впливу дестабілізуючого чинника, що потенційно може призвести до негативних наслідків. Інакше кажучи, власноруч підвищує рівень небезпеки [3, с. 43].

Аналізуючи обидва поняття можна визначити, що вони не є тотожними. Поняття «загроза» є ширшим за «ризик» і тим самим передбачає, що дестабілізація об'єкту (інтересів) може настати, а «ризик» – це коли загроза вже настала, тобто відбулась дестабілізація зазначеного і, відповідно, відбувається послаблення діяльності підприємства.

Розглядаючи класифікацію загроз варто зазначити, що найбільш поширеним є підхід залежно від їх розташування відносно підприємства – зовнішні (екзогенні фактори) і внутрішні (ендогенні фактори). Зовнішні загрози виникають поза межами підприємства, не мають прямого зв'язку з його виробничими процесами, але здатні впливати як на саму діяльність, так і на її результати. Йдеться здебільшого про зміни в зовнішньому середовищі, що можуть спричинити збитки підприємству. Внутрішні ж загрози пов'язані з господарською діяльністю підприємства, його працівниками та організаційною структурою. Вони зумовлені внутрішніми процесами, що відбуваються під час виробництва й реалізації продукції, і безпосередньо впливають на ефективність бізнесу, що в подальшому призведуть до певних результатів [2, с. 27].

Виокремимо основні зовнішні загрози, які в подальшому можуть впливати на підприємницьку діяльність, а саме: недобросовісна конкуренція, криміналізація економіки, шантаж, розкрадання коштів, недосконалість законодавства, зміна валютних курсів, зростання

інфляції, корупція, стихійні лиха тощо. Зазначимо, що на зовнішні фактори підприємство не може впливати або цей вплив може бути незначним.

Щодо внутрішніх факторів, то до них відносять недостатню кваліфікацію працівників, шахрайство з майном, крадіжки майна та коштів з боку персоналу, фальсифікація, порушення режиму збереження конфіденційної інформації, використання неефективних технологій, прорахунки в плануванні та стратегії тощо. Зазначені загрози можуть виникати внаслідок непрофесійних дій працівників, недосконалої системи заробітної плати та стимулювання персоналу, невідповідності кадрової політики умовам роботи, психологічних та комунікаційних особливостей працівників, відсутності етичного кодексу.

Окрім зазначених зовнішніх та внутрішніх загроз, науковці виділяють загальні юридичні (правові) фактори, що так чи інакше впливають на підприємницьку діяльність, а саме: стан законодавства і нормативної бази, щодо організації бізнесу і регулювання господарської діяльності в країні і регіоні, перспективи його зміни; стан податкового законодавства; стан законодавства про власність; права та відповідальність підприємців; договірне право; стан правової системи захисту прав інвесторів і виконання законодавства тощо [2, с. 28]. Якщо конкретизувати правову категорію, то виокремимо адміністративно-правові загрози, до яких відносять: значні витрати на реєстраційні процедури, складність отримання дозволів та ліцензій; несприятливе середовище функціонування системи підприємницької діяльності; діяльність природних монополістів, які мають переваги не тільки з господарської, а й з політичної точки зору; введення регіональними органами влади різноманітних обмежень на рух товарів, капіталу і робочої сили територією країни; непрозорість процедури прийняття та застосування підзаконних нормативних актів, спрямованих на регулювання і контроль підприємницької діяльності [5, с. 25].

Проаналізувавши дестабілізуючі фактори, що можуть впливати на підприємницьку діяльність, можемо зробити висновок, що загрози та ризики у сфері підприємства свідчить про складність та багатогранність безпекового забезпечення господарської діяльності. Поняття «загроза» та «ризик» мають різне походження, структуру та вплив, що потребує чіткого розмежування цих понять та їх врахування у моделюванні системи безпеки підприємства. Особливо важливо враховувати правові чинники, які в умовах нестабільності та воєнного стану набувають першочергового значення. Ефективна протидія як внутрішнім, так і зовнішнім деструктивним впливам є необхідною умовою для стабільного розвитку бізнесу та досягнення його стратегічних цілей. Згідно з цим пропонуємо удосконалити законодавство, а саме затвердити на законодавчому рівні Корпоративний кодекс України, а також Стратегії забезпечення безпеки підприємницької діяльності, відповідно до чого будуть унормовані поняття «загрози» та «ризики», відповідно, буде

відсутня суперечність між науковцями, що сприятиме в подальшому удосконалення регулювання безпеки підприємницької діяльності саме з правової точки зору, і тим самим буде полегшення формування стратегій у бізнес-середовищі, щоб мінімізувати настання загроз.

Література

1. Правове забезпечення корпоративної безпеки: навчально-практичний посібник / О.А. Альонкін, Н.О. Бондаренко, А.С. Захарчук та ін., за заг. ред. Р.В. Мельниченка, В.М. Нікітенка. Київ: ДТЕУ, 2024. 502 с.
2. Економічна безпека підприємства: виклики XXI сторіччя: монографія / Т. Л. Зубко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 420 с.
3. Сонюк О. Архітектура безпеки бізнесу. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2024. № 3, С. 37–51.
4. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV : станом на 28 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
5. Крегул Ю.І. Безпека підприємницької діяльності в Україні: адміністративно-правовий аспект : монографія / Ю.І. Крегул, Р.О. Банк. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 240 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-509-2-12>

ПРО «ОСНОВНЕ ПИТАННЯ» ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Костенко Олександр Миколайович

*доктор юридичних наук, професор, академік (дійсний член)
Національної академії правових наук України, провідний науковий
співробітник, Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Для того, щоб адекватно відповідати на виклики часу, юридична наука має заглиблюватися до фундаментальних проблем. Від їх вирішення залежить ефективність практичної діяльності по забезпеченню правопорядку в суспільстві.

Як свідчить історичний досвід, самому феномену «ПРАВО» можуть надаватися різні інтерпретації і залежно від цього правові засоби по-різному використовуються в соціальній практиці. Наприклад, при демократії і автократії.

Іншими словами, інструменти права можуть використовуватися як для творення добра, так і для зловживань.

Виникає питання: як слід інтерпретувати феномен «ПРАВО» аби його можна було ефективно використовувати як інструмент для

забезпечення правопорядку, сприятливого для суспільного добробуту і прогресу?

Для здійснення такої інтерпретації потрібна юридична наука, що має адекватний методологічний інструментарій. Якою ж саме має бути ця юридична наука?

Що стосується «пошуку» такої юридичної науки, то тут слід навести цитату Гуго Гроція про справжню наукову юриспруденцію. Так, Г. Гроцій, розглядаючи питання що є справжньою юридичною наукою, писав: «Багато хто до цих пір намагався надати цій галузі (тобто юриспруденції, – О. К.) наукової форми, але ніхто не зміг цього зробити, та й, по правді кажучи, це неможливо було здійснити інакше як ... відокремивши те, що виникло внаслідок встановлення, від того, що випливає із самої природи» [1, с. 52].

Що ж то таке «сама природа», з якої – за Гуго Гроцієм – має «впливати» НАУКОВА ФОРМА юриспруденції?

Із розвитку, зокрема, ідей Дж. Локка й Е. Дюркгейма випливає ідея про існування, поряд із фізичною і біологічною формами природи, також соціальної її форми, так би мовити, «третьої природи», яка відрізняється від фізичної і біологічної природи та існує за своїми законами, відмінними від фізичних і біологічних законів. Ці закони є законами соціальної природи. Люди мають відкривати ці закони й керуватися ними в своєму суспільному житті. Якби ці закони реально не існували і не діяли в суспільстві, то людям було б усе дозволено, тобто керуватися сваволею і ілюзіями. За такої ситуації було б неможливим існування самого людського суспільства.

Вчення, що визнає існування соціальної природи, яка існує за своїми власними законами, відмінними від законів фізичної і біологічної природи, називається *соціальним натуралізмом* [1, с. 128].

Закони соціальної природи випливають із природної необхідності, на якій засновується суспільне життя людей. Тобто закони соціальної природи – це правила суспільного життя людей, що породжуються природною необхідністю, що існує в суспільному житті людей. Ще наші пращури відкрили закон соціальної природи, який формулюється так: «*Necessitas vincit legem*» («Необхідність вище законів влади»). Відповідно до цього можна стверджувати про наступний принцип соціального натуралізму: «природна необхідність, що відображається в законах соціальної природи, вище законодавства, створюваного людьми (у тому числі і конституцій)».

Згідно із соціальним натуралізмом, найвища влада для людей – це влада законів соціальної природи, які відображають природну необхідність. Це положення реалізується, наприклад, в інституті дерогації, тобто в відступі від дотримання певних задекларованих у позитивному законодавстві про права людини через природну необхідність, викликану війною, пандемією чи іншою стихією.

Виходячи з зазначеного, уявляється, що може бути сформульоване «основне питання» юриспруденції: що є першоджерелом права – воля і свідомість людей чи закони соціальної природи? Відповідно до соціального натуралізму відповідь на нього має бути такою: ПЕРШОДЖЕРЕЛОМ ПРАВА Є ЗАКОНИ СОЦІАЛЬНОЇ ПРИРОДИ,

ЩО ПОРОДЖУЮТЬСЯ ПРИРОДНОЮ НЕОБХІДНІСТЮ, ЯКА ІСНУЄ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ ЛЮДЕЙ.

А яку ж роль тоді виконують воля і свідомість людей, зокрема законодавця? Згідно з соціальним натуралізмом, воля і свідомість людей – це засоби для пізнання (відкриття) реально існуючих і діючих в суспільстві законів соціальної природи і втілення їх в позитивному законодавстві (Конституції, Цивільному кодексі, Кримінальному кодексі тощо).

З соціально-натуралістичної доктрини юриспруденції випливає наступна інтерпретація феномена «ПРАВО»: ПРАВО – це реально існуючі і діючі в суспільстві незалежно від волі і свідомості людей закони соціальної природи, пізнані (відкриті) людьми і втілені в форму позитивного законодавства.

Таке соціально-натуралістичне праворозуміння виключає ідею, якої тримається позитивістське праворозуміння, що першоджерелом права є воля і свідомість, які можуть набирати форму правової сваволі і правових ілюзій, і які можуть проявлятися в зловживаннях правовими інструментами (наприклад, в виданні неправових законодавчих актів, при постановленні неправосудних рішень судами тощо).

Згідно з соціально-натуралістичним праворозумінням, правопорушення – це прояв неузгоджених з законами соціальної природи волі і свідомості, що проявляються в порушенні законів соціальної природи, відображених в позитивному законодавстві (Конституції, Цивільному кодексі, Кримінальному кодексі тощо).

В світлі соціально-натуралістичного праворозуміння визнати правопорушення можна лише те діяння, яке порушує закони соціальної природи, відображені в чинному позитивному законодавстві. Це критерій протистоїть практиці визнання діяння правопорушенням, керуючись сваволею і ілюзіями (як, наприклад, це мало місце при радянському тоталітаризмі – визнання приватно-підприємницької діяльності правопорушенням).

Отже, згідно методології соціального натуралізму, «основне питання» юриспруденції слід вирішувати так: першоджерелом права є закони соціальної природи, і зокрема закони природного права, які мають пізнаватися (відкриватися) людьми і втілюватися в форму позитивного законодавства. З такого вирішення «основного питання» випливає, що усі люди і народи, – а також, зокрема, законодавці, суди і державні службовці, – в своїй соціальній практиці мають керуватися принципом верховенства законів соціальної природи, і зокрема принципом верховенства законів природного права.

Таке вирішення «основного питання» юриспруденції, втілене в соціальну практику, може сприяти забезпеченню правопорядку, узгодженого з законами соціальної природи, і зокрема з законами природного права.

Засобом для забезпечення цього правопорядку має бути правова культура громадян, заснована на ПРИНЦИПІ ВЕРХОВЕНСТВА ЗАКОНІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПРИРОДИ, одним з різновидів яких є закони природного права.

Доктрина соціально-натуралістичної юриспруденції може бути використана, зокрема, для вдосконалення концепції професійної підготовки юристів, яка б передбачала не лише вивчення позитивного законодавства, а й формування правової культури юристів, заснованої на принципі верховенства законів природного права.

Література

1. Гроций Гуго. О праве войны и мира. М., 1994. – 784 с.
2. Костенко О.М. “Нові очі” для нового часу (про соціальний натуралізм). Луцьк : Терен, 2022. 128 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-509-2-13>

АДАПТАЦІЯ ПРАВНИЧОЇ НАУКИ ДО ВИКЛИКІВ ВІЙНИ, ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ТА ЗМІН У ПРАВНИЧІЙ ОСВІТІ

Котов Вячеслав Володимирович

бакалавр курсант 2-го курсу,

*Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

У сучасному світі юридична професія стикається з безпрецедентними викликами, включаючи збройні конфлікти, глобальні кризи, гібридні загрози, масову міграцію та освітні реформи. В Україні ці виклики посилюються після повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році, що зумовило необхідність переосмислення функціонування всієї системи правової та правової освіти [1, с. 4]. Право вже не є лише навчальною дисципліною, а стало активним чинником національної безпеки, національної правової автономії та інтеграції в європейський правовий простір [2, с. 7].

Сучасна правова освіта потребує модернізації змісту, методів та інститутів. За змістом реформи вводять до шкільних програм зміст з міжнародного гуманітарного права, захисту прав людини під час війни, правового регулювання кризових ситуацій. Методологія передбачає використання сучасних методів навчання: платформ дистанційного навчання, симуляцій, кейсів з реальними прикладами війни [3, с. 57]. Інституційно юридичні школи потребують мобільності, міжнародної підтримки та безперервності викладання в нестабільному середовищі [4, с. 21]. Війна змусила вчених-юристів звернутись до нових питань: правового оформлення воєнного стану, визначення воєнних злочинів, правових аспектів репарацій, повернення окупованих територій [5, с. 9].

Правові дослідження також стали майданчиком для спілкування з суспільством: юристи беруть участь у публічних дебатах, роз'яснюють

громадянам механізми правового захисту, готують аналітичні документи для державних органів [6, с. 28].

Юридичні школи світу беруть участь у створенні єдиного правового простору через міжнародні консорціуми, спільні дослідницькі платформи, участь у реєстрації воєнних злочинів у Міжнародному кримінальному суді та правозахисні організації [7, с. 16]. Варто зазначити, що застосування криміналістики під час війни супроводжується зростанням інтересу до таких тем, як цифрова трансформація правової системи, етика в надзвичайних ситуаціях, правове регулювання військової техніки, особливо дронів та штучного інтелекту [8, с. 233].

В умовах війни та глобальної нестабільності правова наука набуває нових якостей: стає не лише засобом підтримки правового порядку, а й основою для розбудови правової стабільності, суспільної довіри, інституційної пам'яті. Завданням сучасної юридичної освіти є підготовка фахівців, здатних діяти в невизначених правових умовах, приймати рішення в кризових ситуаціях, нести відповідальність за правову культуру в постконфліктному суспільстві [9, с. 88].

Література

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 28. – Ст. 240.
2. Аналітична доповідь Національної академії правових наук України. – Харків: Право, 2023. – 112 с.
3. Київська школа права. Збірник методичних рекомендацій для викладання правничих дисциплін в умовах воєнного стану. – Київ, 2023. – 72 с.
4. Рекомендації Ради Європи щодо академічної мобільності в умовах надзвичайних ситуацій // CEPEJ Studies. – 2022. – № 34. – С. 20–29.
5. Журнал «Юридична наука». – 2022. – Спецвипуск «Право і війна». – С. 5–18.
6. Звіт Центру правових рішень «Право під час війни». – Київ, 2023. – 44 с.
7. European Journal of International Law. – 2023. – Vol. 33, № 2. – P. 12–35.
8. Martti Koskeniemi. The Politics of International Law. – Cambridge: Cambridge University Press, 2011. – 389 p.
9. International Legal Education in Times of Crisis / Ed. by J. Klabbers. – The Hague: T.M.C. Asser Press, 2022. – 214 p.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК НОВИЙ ТРЕНД У ЮРИДИЧНІЙ ОСВІТІ

Кравчук Світлана Миколаївна

<https://orcid.org/0000-0002-3485-1343>

*старший викладач закладу вищої освіти кафедри теорії права
та конституціоналізму,*

*Навчально-науковий інститут права, психології
та інноваційної освіти*

*Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Клиничик Вікторія Миколаївна

студентка III курсу,

*Навчально-науковий Інститут права, психології
та інноваційної освіти*

*Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

У XXI столітті стрімкий розвиток цифрових технологій докорінно змінює всі сфери суспільного життя, зокрема правову. Нові способи виробництва, цифровізація суспільних відносин і правових механізмів, які їх регулюють, стають ознаками переходу до нової формації – інформаційної [1, с. 16]. У цьому контексті юридична освіта також набуває змін, у яких особливу роль відіграє впровадження штучного інтелекту (далі – ШІ). Нині ШІ вже не просто технічне нововведення, а важливий чинник, що формує нові освітні підходи, змінює зміст навчальних програм і викликає необхідність переосмислення методів підготовки майбутніх правників. Водночас у науковому дискурсі триває пошук оптимального розуміння самого поняття штучного інтелекту, яке варіюється від технічного визначення до більш концептуального, закріпленого на нормативному рівні, як-от у Концепції розвитку ШІ в Україні. Усе це свідчить про актуальність вивчення впливу штучного інтелекту на юридичну освіту в умовах цифрової трансформації.

В наукових та аналітичних працях представлено досить широку палітру визначень поняття «штучний інтелект» і підходів до розуміння його сутності – від ототожнення з робототехнікою до сприйняття штучного інтелекту як інноваційного напрямку розвитку науки й техніки, спрямованого на створення інтелектуальних машин та інтелектуальних комп'ютерних програм [2, с. 186]. О. Ю. Парамонова та І. П. Варава під штучним інтелектом розуміють певну комп'ютерну програму (комплекс програмних засобів), яка на основі запиту користувача збирає доступні

їй дані, проводить їх аналіз та обробку, після чого видає деяку інформацію (виконує дії). І такий результат виглядає як результат інтелектуальної роботи, що нагадує людські процеси мислення [3, с. 76].

Окрім наукової доктрини зміст поняття «штучний інтелект» на сьогодні закріплено Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» від 02.12.2021 р. № 1556-р. За нею ШІ – це організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання через використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, окрім того, створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [4].

Автоматизація збору даних за допомогою ШІ дозволяє ефективно отримувати інформацію з різних джерел, таких як наукові бази даних, Інтернет-ресурси, соціальні мережі та бази патентів, а також використання вебскрейпінгу (процесу автоматичного вилучення даних з вебсайтів, вебсервісів і вебдодатків, який позбавляє нас необхідності заходити на кожен вебсайт і вручну витягувати дані). Останній передбачає використання автоматизованих скриптів або програм які отримують доступ до HTML структури вебсторінки. Витягуються конкретні необхідні елементи сторінки для подальшого аналізу. API дозволяє інтегрувати ці дані в дослідницькі системи автоматично, без необхідності людського ручного втручання та в реальному часі [5; 6].

Загалом, використання автоматизації збору даних через ШІ дозволяє істотно поліпшити ефективність роботи з інформацією, прискорюючи процеси досліджень, інновацій. Цей процес відкриває нові можливості для проведення глибоких аналітичних досліджень [7].

Аналіз даних за допомогою ШІ дозволяє проводити глибоке вивчення великих наборів даних, виявляючи приховані закономірності, тренди та аномалії, які можуть бути важкими для виявлення вручну. Застосування машинного навчання дає можливість розпізнавати шаблони в даних, прогнозувати майбутні тенденції й навіть пропонувати рішення для оптимізації процесів. ШІ здатен обробляти дані набагато швидше і точніше за людину, що дозволяє отримувати висновки та рекомендації в реальному часі. Це дає змогу здійснювати швидке прийняття рішень, реагувати на зміну умов і адаптувати стратегії залежно від ситуації.

ШІ відкриває нові горизонти в доступі до правової інформації. Юридичні бази даних, доповнені алгоритмами машинного навчання, дозволяють майбутнім юристам миттєво аналізувати великі обсяги судової практики, знаходити релевантні норми та будувати логічні правові конструкції. Такі сервіси, як ChatGPT, LexisNexis, ROSS Intelligence або CaseText, вже сьогодні допомагають студентам у

підготовці до семінарів, написанні есе та правових висновків. Ці інструменти значно підвищують ефективність навчання та сприяють розвитку навичок правового аналізу в цифровому середовищі. ШІ змінює підхід до формування правничих компетентностей. Традиційна юридична освіта зосереджувалася на знанні законів, судових рішень і навичках аргументації. Сьогодні ж до цього додається здатність працювати з алгоритмами, розуміти етичні аспекти автоматизованого правозастосування, критично оцінювати рішення, які приймає не людина, а система. Нові дисципліни, як-от «Право і штучний інтелект», «Правова інформатика», «Цифрові права людини», «Теорія прав людини в контексті ШІ» та ін. стають нагальною потребою для підготовки юриста майбутнього.

Водночас інтеграція ШІ в юридичну освіту ставить і суперечливі етичні та методологічні питання. Чи може штучний інтелект повністю замінити правову аналітику людини? Як забезпечити академічну доброчесність у середовищі, де ШІ здатен генерувати тексти, відповіді на кейси, контракти та навіть судові рішення? У цьому контексті роль викладача змінюється – він стає не лише джерелом знань, а й наставником, який навчає критично мислити, перевіряти правдивість інформації та зберігати гуманістичні орієнтири правознавства. Питання конфіденційності даних студентів та запобігання плагіату є ключовими при розробці та впровадженні нових цифрових інструментів в університетах. Не менш важливо й те, що розвиток ШІ ставить перед юридичною освітою міждисциплінарні завдання. Юрист сьогодні має розуміти не лише право, а й технології, мови програмування, принципи функціонування алгоритмів. Це вимагає нових програм, оновлення навчальних планів, співпраці з технічними університетами та залучення фахівців з IT-сфери.

ШІ може стати цінним інструментом для персоналізації навчального процесу. Аналізуючи успішність та прогрес кожного студента, ШІ-системи можуть адаптувати навчальні матеріали, пропонувати індивідуальні завдання та рекомендації, спрямовані на подолання слабких сторін та поглиблення знань у сферах, що становлять особливий інтерес. Це сприятиме більш ефективному засвоєнню матеріалу та розвитку індивідуальних талантів майбутніх юристів.

Інтеграція ШІ в юридичну освіту також відкриває нові можливості для практичного навчання. Створення симуляцій судових процесів, переговорів або інших юридичних сценаріїв з використанням ШІ-агентів може забезпечити студентам більш реалістичний досвід та допомогти їм розвинути необхідні практичні навички в безпечному та контрольованому середовищі.

Правничі школи – як в Україні, так і у світі – опиняються перед викликом адаптації своїх навчальних стратегій до нової цифрової реальності. Вони мають не лише інтегрувати інноваційні технології у навчальний процес, але й сформувати у студентів цифрову правову

грамотність, здатність до етичного використання ШІ та критичне мислення щодо його застосування в юриспруденції. Варто розуміти, що ШІ не замінить фундаментальні юридичні знання та навички. Він є інструментом, який може допомогти юристам стати більш ефективними та продуктивними, без підміни критичного мислення, емпатії та здатності до прийняття складних етичних рішень щодо людини, її прав та меж свободи.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що штучний інтелект не є тимчасовою модою в юридичній освіті – це невідворотний вектор розвитку, це безперечно новий і потужний тренд у юридичній освіті. Юридичні факультети, які ігнорують цей тренд, ризикують втратити актуальність. Натомість ті, що впроваджують інновації, готують не просто знавців права, а конкурентоспроможних фахівців, здатних орієнтуватися в епоху ШІ. У цьому процесі найважливішим залишається баланс між технологіями та гуманітарними цінностями, що лежать в основі самого поняття права.

Література

1. Петришин О. В., Гиляка О. С. Права людини у цифрову епоху : виклики, загрози та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28. № 1. С. 7-35.
2. Великанова М. М. Штучний інтелект: правові проблеми та ризики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Т. 27. № 4. С. 185–198. DOI: 10.37635/jnalsu.27(4).2020.185-198.
3. Парамонова О. Ю., Варава І. П. Місце штучного інтелекту в системі права. *Юридичний вісник*. 2023. № 3(68). С. 73–80.
4. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні. 2020. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 02.05.2025).
5. Астуріас Д. Повний посібник з веб-скрепінгу Д. Астуріас. URL: <https://www.rapidseedbox.com/uk/blog/web-scraping#01> (дата звернення: 02.05.2025).
6. Luzmo. Using AI for data analysis: The ultimate guide. URL: <https://www.luzmo.com/blog/ai-data-analysis> (дата звернення: 02.05.2025).
7. Quantilope. How to use AI for automated data analysis and visualization. URL: <https://www.quantilope.com/resources/how-to-use-ai-for-automated-data-analysis-andvisualization> (дата звернення: 02.05.2025).

СУТНІСТЬ ТА РИЗИКИ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВНИЧИХ ШКІЛ УКРАЇНИ

Курінний Євген Володимирович

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри конституційного та адміністративного права,

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

На час підготовки даної праці в Україні залишаються відсутніми законодавчі визначення понять «правничі школи» та «правнича освіта». У ст. 1 підготовленого у 2017 році групою народних депутатів законопроекті «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» були запропоновані наступні терміни:

1) правник – особа, яка завершила навчання в правничій школі та успішно склала Єдиний державний кваліфікаційний іспит;

2) юридична (правнича) освіта – вища освіта за спеціальністю «право», здобуття якої відбувається за наскрізною програмою в рамках магістерського рівня вищої освіти;

3) правнича школа – вищий навчальний заклад або структурний підрозділ вищого навчального закладу, що здійснює підготовку правників.

Завданнями вказаного законодавчого акту визначались гарантування: підготовки правників відповідно до Стандарту юридичної (правничої) освіти; якості юридичної освіти; незалежного та прозорого механізму доступу до правничої професії; створення передумов для підвищення якості правничої науки [1].

Нажаль даний законопроект не отримав путівку у життя і подальше функціонування юридичної освіти продовжилось у загальному нормативно-правовому форматі регулювання освітянських суспільних відносин такими законодавчими актами як Закони України «Про загальну середню освіту», «Про освіту», «Про вищу освіту».

Другою спробою у недавньому минулому надати юридичній освіті більш цілепокладального вектору розвитку, можна вважати розроблення та обговорення на робочих зустрічах народних депутатів України, спільно з експертами у галузі права, оприлюдненого у листопаді 2020 року проекту Концепції розвитку юридичної освіти (далі – Концепції), норми якої не отримали логічного схвалення як й попереднього законопроекту з питань юридичної (правничої) освіти.

Не дивлячись на це, хотілося б звернути увагу на декілька положень змісту Концепції. Зокрема, визначаючи місію даного документу, його автори наголошували, що упродовж минулих років незалежності у державі триває поступове реформування юридичних інститутів, спрямованих на гарантування, утвердження і захист прав людини,

зокрема, шляхом оновлення законодавства та приведення його у відповідність до європейських стандартів...Водночас, зміст юридичних дисциплін, що викладають у правничих школах України, методика їх викладання, юридична наука, а також адміністрування цих шкіл та університетів в цілому повільно зазнають якісних змін та залишаються успадкуванням радянської системи юридичної освіти, відповідно до якої юрист сприймається, як особа, покликана служити державі, а не гарантувати, утверджувати і захищати права людини або забезпечувати ефективне публічне обвинувачення. Таким чином формуючи законодавчу сферу для діяльності юридичних інститутів відповідно до європейських стандартів, держава не отримує фахівців, спроможних впроваджувати нові закони заради утвердження та захисту прав людини.

Наступним положенням Концепції, яке заслуговує на увагу, є проблема, яка потребує розв'язання, а саме – невідповідність змісту юридичної освіти і якості підготовки в правничих школах сучасним вимогам ринку праці та викликам, що стоять перед сучасним демократичним суспільством, глобальним тенденціям розвитку та завданням професійної діяльності правників у різних сферах.

За офіційними даними кількість осіб, що здобувають вищу юридичну освіту в Україні становить більше 100 тис. осіб, кількість правничих шкіл є не виправдано великою та в декілька разів перевищує потреби держави та суспільства.

І нарешті, не слід обходити увагою мету Концепції, яка полягає у створенні умов для вдосконалення організації та модернізації змісту юридичної освіти, спрямованих на: встановлення стандартів юридичної освіти для досягнення стратегічних пріоритетів реформи правосуддя в Україні; відповідність освіти сучасним очікуванням і викликам суспільства; підвищення конкурентоспроможності випускників правничих шкіл на ринку праці; формування ґрунтовних теоретичних знань та практичних компетентностей правників; підвищення рівня обізнаності щодо питань професійної етики та прав людини; розуміння фундаментальної ролі правника в утвердженні верховенства права через захист прав і свобод людини; підвищення привабливості можливості отримання фундаментальних юридичних знань та навичок в Україні для іноземних студентів [2].

Навіть через понад три роки широкомасштабної війни, переважна більшість положень Концепції не втратила своєї актуальності та потребує свого невідкладного втілення у життя. Але наразі у держави в науковій сфері існують більші пріоритети ніж гуманітарні науки та відповідні спеціальності. Так, серед пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні, затверджених постановою Кабінету Міністрів України № 476 від 30.04.2024, ми не знайдемо жодного, який би безпосередньо стосувався юридичних наук. Перевага надається точним та прикладним наукам.

Не менш важливою проблемою ніж подальше вдосконалення роботи українських правничих шкіл та досягнення більш кращих їх результатів є питання організації та функціонування юридичної освіти в умовах сьогодення та ті ризики з якими може супроводжуватися її повернення у стан «завтрашньої мирної нормальності». Саме вдаль вирішення організаційних проблем юридичної освіти є одним із вагомих факторів належної наукової діяльності правничих шкіл.

Перехід з мирного у воєнний формат роботи правничих шкіл України остаточно завершився у першій половині 2022 року, після кількох місяців широкомасштабної агресії РФ проти нашої держави. А ось початок, а точніше перші прояви цього регресивного процесу необхідно поєднувати з окупацією країни-агресора АРК та частин Донецької та Луганської областей у 2014 році. Саме у вказаному році Україна де-факто втратила декілька правничих шкіл, які були розташовані у перелічених регіонах (їх часткове збереження шляхом передислокації окремих ЗВО на територію «великої України», необхідно сприймати із значною умовністю, з огляду на реальне зменшення цими закладами свого наукового потенціалу та фактичного розірвання зв'язків зі своїми можливими абітурієнтами із захоплених територій).

Сутність теперішнього перехідного періоду функціонування правничих шкіл України полягає у тому, що його завершення детермінує не менший перелік невирішених питань, які є зараз, а ступінь їх складності аніскільки не буде поступатись поточним, а у деяких випадках – навіть перевищувати їх.

Існують значні ризики переходу сучасного етапу транзиту з ненормального та неприродного стану роботи правничих шкіл в умовах війни не у новий-старий формат довоєнної сталості мирного життя, а з високою ймовірністю в обставини невизначеності та непередбачуваності найближчих перспектив.

Відповідні ризики на мій погляд можна поділити щонайменше на дві групи. Перша – це ті, яких майже не можливо уникнути або дієво вплинути на них. Другу частину ризиків складають ті несприятливі обставини, до яких не тільки необхідно бути готовими, а й на котрі можливо цілком ефективно впливати шляхом локалізації або мінімізації їх небажаних наслідків.

Прикладами перших можна вважати обставини, що характеризують: результати завершення триваючої російсько-української війни (на якій можливій лінії розмежування вона зупиниться і чи будуть вагомими і надійні гарантії щодо невідновлення агресії РФ); явна демографічна криза в Україні, яка суттєво ускладнилася у часи війни та відсутність реальних перспектив її подолання у найближчі 1-2 десятиліття (кількість дітей-біженців з України з 2022 року коливається від чверті до третини із загального відповідного показника 6-8 мільйонів українських громадян); об'єктивне зменшення потреби в існуючій

кількості закладів вищої освіти (ЗВО) або їх підрозділах, що надають освітні послуги, презентуючи правничі школи.

До життєвих ситуацій пов'язаних з другою групою ризиків можна віднести: реальність зменшення наукового потенціалу у сфері правничої освіти (особливо у «прифронтових регіонах»); велика ймовірність суттєвого скорочення ролі і ваги правничих шкіл Харкова та Запоріжжя (насамперед, через критичне наближення фронту до цих міст), що з часом може призвести до їх небажаного занепаду; можливе повернення до регресивної моделі правничої освіти часів УРСР, що характеризувалася функціонуванням «безпериферійного» формату – столиця та ще 2-3 «привілейовані» регіональні правничі центри.

Завершуючи слід констатувати, що в часи триваючого воєнного лихоліття не потрібно обмежуватися потребами вирішення давно актуалізованих питань якості існуючої юридичної освіти, наша увага має також зосереджуватися на усвідомленні та готовності розв'язання проблем організації та функціонування правничих шкіл у принципово нових та не менш складних реаліях повоєнної України.

Література

1. Закон України «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії»(проект) URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/jh5ij00a?an=490&ed=2017_09_28 (дата звернення: 03.05.2025).

2. Концепція розвитку юридичної освіти (проект). URL: https://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75465.html (дата звернення: 03.05.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-509-2-16>

ІНТЕГРАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ПРАКТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Латишева Вікторія Володимирівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук,

Кременчуцький національний університет

імені Михайла Остроградського

м. Кременчук, Україна

Сучасна юридична освіта в Україні перебуває у фазі активного реформування, що обумовлює нагальну потребу в удосконаленні змісту освітніх програм та методів підготовки правників. В умовах глобалізації та євроінтеграційних процесів особливого значення набуває завдання

інтеграції наукових досліджень у практичну підготовку здобувачів вищої освіти. Такий підхід сприяє формуванню в майбутніх юристів навичок аналітичного мислення, дослідницької компетентності та здатності ефективно застосовувати набуті знання у реальній юридичній практиці. Саме поєднання освітнього процесу з науковою діяльністю дозволяє сформувати у майбутніх правників критичне мислення, здатність до самостійного аналізу складних правових проблем і навички вирішення нестандартних ситуацій. Глобалізація, розвиток інформаційного суспільства, поява нових сфер правового регулювання та євроінтеграційні процеси ставлять перед правничими школами завдання оперативно оновлювати зміст навчання; цього неможливо досягти без системного залучення результатів новітніх наукових досліджень.

Законодавство України закріплює механізми визначення та підтримки пріоритетних напрямів наукових досліджень. Базовим актом є Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [1], який визначає повноваження органів влади у цій сфері. Зокрема, Верховна Рада України затверджує пріоритетні напрями розвитку науки і техніки, а Кабінет Міністрів України готує та подає пропозиції щодо їх визначення [2]. Такий підхід забезпечує узгодження наукової політики з національними інтересами та стратегічними цілями розвитку держави. У законодавстві також наведено визначення пріоритетних напрямів: це «науково, економічно та соціально обґрунтовані напрями науково-технічного розвитку на довгостроковий період (понад 10 років), яким надається пріоритетна державна підтримка». Таким чином, правові норми закладають основу для концентрації ресурсів на найважливіших напрямках науки, що відповідають потребам суспільства і держави.

Серед визначених пріоритетів декілька безпосередньо стосуються галузі права або потребують її наукового супроводу. Зокрема, напрям «національна безпека і оборона» вимагає ґрунтовних досліджень у сфері національної безпеки, військового права та міжнародного гуманітарного права, адже правове забезпечення обороноздатності держави є ключовим у період воєнних викликів. Фундаментальні суспільно-політичні дослідження охоплюють проблематику розбудови правової держави, утвердження принципу верховенства права та розвитку прав людини. Пріоритетний напрям «Інформаційні та комунікаційні технології» тісно пов'язаний із цифровізацією права: йдеться про електронне урядування, кібербезпеку, цифрові права та адаптацію законодавства до умов інформаційного суспільства. Енергетичний та екологічний напрями зумовлюють необхідність правових досліджень у галузі екологічного, земельного та енергетичного права (наприклад, правові засади відновлюваної енергетики чи охорони довкілля). Біомедичні дослідження порушують питання медичного права і біоетики (регулювання біотехнологій, захист прав пацієнтів), а розвиток нових матеріалів і технологій потребує правового регулювання у сфері

інтелектуальної власності та технічних стандартів. Отже, більшість пріоритетних напрямів мають правову складову, що створює запит на відповідні наукові дослідження в юриспруденції. Таким чином, пріоритетні напрями наукових досліджень, закріплені в законодавстві України, не лише окреслюють стратегічні теми для розвитку науки, але й слугують дорожньою картою для юридичної науки. Вони орієнтують правників-науковців на розв'язання найнагальніших проблем держави – від забезпечення безпеки й правопорядку до впровадження цифрових інновацій – та забезпечують єдність наукової сфери з національними цілями розвитку.

В Україні юридична освіта належить до регульованих спеціальностей, що означає встановлення державою чітких вимог до здобуття освіти та доступу до відповідних професій. Це обумовлено важливістю правничої діяльності для забезпечення верховенства права та захисту прав і свобод громадян. У країнах Європейського Союзу юридична освіта також є регульованою спеціальністю. Наприклад, у Німеччині після завершення університетського курсу права необхідно пройти дворічне стажування та скласти державний іспит для отримання права на професійну діяльність. В Іспанії та Франції існують аналогічні системи, що включають обов'язкові стажування та професійні іспити. Як регульована спеціальність, право потребує забезпечення високих стандартів підготовки кадрів, і наукова складова освіти є важливим інструментом досягнення цієї мети. Науковий підхід у навчанні юристів сприяє глибшому засвоєнню матеріалу: студенти не лише вивчають чинне законодавство, але й розуміють методологію його аналізу, історичний розвиток правових інститутів, вчать оцінювати ефективність норм права та пропонувати обґрунтовані шляхи їх удосконалення. Дослідницькі навички необхідні правникам для роботи з прецедентами, аналізу судової практики, підготовки юридичних висновків і участі в законотворчості. Крім того, участь у наукових проєктах і написання наукових робіт (курскових, кваліфікаційних, магістерських) розвиває у здобувачів вищої освіти самостійність, відповідальність та інноваційне мислення, що підвищує їх конкурентоспроможність на ринку праці.

Нормативно-правову основу інтеграції науки у процес підготовки юристів в Україні становлять Закон України «Про вищу освіту» [3], а також стандарти вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» [4–5]. Через освітні стандарти держава фактично закріпила вимогу невід'ємного наукового компонента в підготовці правників, що є запорукою поєднання теорії та практики у їх навчанні.

Практичними механізмами інтеграції наукової діяльності у процес навчання виступають юридичні клініки, в межах яких студенти аналізують реальні правові ситуації та застосовують результати власних досліджень у наданні правової допомоги. Важливу роль відіграють також симуляційні судові процеси (moot courts), які дозволяють

студентам відпрацьовувати навички юридичної аргументації, ґрунтуючись на аналізі прецедентного права. Проблемно-орієнтоване навчання (PBL) та кейс-метод істотно наближають навчальний процес до умов реального правозастосування, сприяючи розвитку у здобувачів дослідницьких та практичних компетентностей.

Успішну практику інтеграції науки і практики демонструють окремі українські правничі школи, зокрема Київський університет права НАН України та Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Водночас зарубіжний досвід, зокрема практики США, Великої Британії та Німеччини, свідчить про ефективність застосування клінічної освіти, moot court змагань та поглибленого аналізу судових рішень як інструментів поєднання досліджень і практичної підготовки майбутніх юристів.

Серед основних викликів, що ускладнюють ефективну інтеграцію науки в юридичну освіту, слід зазначити перевантаженість навчальних планів теоретичними дисциплінами, обмежене фінансування наукової діяльності в закладах вищої освіти, недостатню мотивацію студентів і викладачів до участі в науково-дослідних проєктах.

З метою подолання наявних проблем актуальним є оновлення змісту освітніх програм з акцентом на практикоорієнтовані дослідження, розширення мережі навчально-наукових центрів та юридичних клінік, стимулювання наукової активності здобувачів через підтримку дослідницьких проєктів, участь у грантових програмах та міжнародних ініціативах. Важливим напрямом розвитку є також активне залучення практикуючих юристів до навчального процесу і використання цифрових технологій для підтримки дослідницької взаємодії між студентами та викладачами.

Отже, інтеграція наукових досліджень у практичний компонент юридичної освіти є визначальною передумовою формування конкурентоспроможної та компетентної спільноти юристів, здатних відповідати на сучасні глобальні виклики та задовольняти суспільний запит на справедливість і верховенство права.

Література

1. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2016. – № 3. – Ст. 25.
2. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11.07.2001 № 2623-III // *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 253.
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004.
4. Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальної 081 Право для другого (магістерського) рівня вищої освіти: наказ

Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 № 643 [Електронний ресурс]. URL: <https://surl.cc/ijwjik> (дата звернення 23.04.2025).

5. Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальної 081 Право для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 № 644 [Електронний ресурс]. URL: <https://surl.li/gllicl> (дата звернення 23.04.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-509-2-17>

ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЮРИДИЧНУ ОСВІТУ

Мельниченко Владислав Сергійович

*Головний спеціаліст – юрисконсульт відділу представництва інтересів
в судах та інших органах № 1 юридичного управління*

*Головного управління Пенсійного фонду України в Запорізькій області
(2019-2023) (м. Запоріжжя, Україна)*

*Головний спеціаліст загального відділу Преображенської сільської
ради Пологівського району Запорізької області (2024)
(м. Запоріжжя, Україна)*

*Головний спеціаліст юридичного відділу Департаменту управління
активами Запорізької міської ради (2024-2025)
м. Запоріжжя, Україна*

Глобалізація як складний процес сприймається досить суперечливо. Суперечність виявляється як у розумінні суті й змісту, так і в розробці й описах загальної моделі глобалізації, її наслідків. Соціальний вимір глобалізації досліджується з погляду можливості побудови глобального громадянського суспільства із загальними оцінками ціннісними орієнтирами та ідеологічними установками, високим рівнем соціальної мобільності, виникненням глобальної структури та глобалізацією суспільної свідомості [1, с. 55].

Специфіка сучасного світу, особливості його пізнання й освоєння визначають такі вимоги до людини, як усвідомлення реалій і особливостей сучасної цивілізації; розуміння цінності знання для самореалізації у сучасному світі; збагачення мислення через освоєння сучасних методів наукового пізнання; пізнання світу в цілісності та єдності; творчий, інноваційний характер діяльності; особистісна самоактуалізація в житті; гармонійне поєднання стійкого світогляду, соціальних і моральних переконань з високою психологічною мобільністю, гнучкістю, адаптивністю [2, с. 209].

Юридична освіта переживає глибокі трансформації у всьому світі через глобалізацію, технології та зміни національних політик щодо організації юридичних послуг.

Юридична освіта як елемент національної правової системи нашої держави має велике значення у цивілізаційному виборі України та розвитку суспільних відносин. Будучи багатограним явищем, вона становить сукупність різноманітних заходів (організаційно – правових, освітньо – виховних, інформаційних та інших), спрямованих на комплексну, системну, послідовну підготовку конкурентоздатних, фахових спеціалістів у галузі права, діяльність яких спрямована на вирішення практичних завдань суспільства і держави, забезпечення реалізації інтересів громадськості й окремої особистості [3, с. 64].

Осмислення стану та перспектив, векторів розвитку юридичної освіти передбачає визнання освітнього процесу таким, який має орієнтуватися не на передавання статичних знань, а передусім на формування технології роботи з правовою інформацією, на основі чого майбутні юристи отримують компетентності для розв'язання практичних проблем у галузі професійної юридичної діяльності. Цей інноваційний процес має ґрунтуватися на формуванні компетентностей, що необхідні для досягнення успіху в мінливому й технологічно орієнтованому суспільстві [4, с. 126].

Стандарти вищою юридичної освіти в галузі знань «Право» для першого та другого рівнів передбачають досить велику кількість soft skills і світоглядних предметів, а також практико – орієнтовну компоненту, що відповідає концепції глобалізації та підготовки висококваліфікованих всебічно розвинутих фахівців у галузі права, включає загальні та спеціальні компетентності, якими повинні оволодіти студенти.

Підбиваючи висновки, слід зазначити, що глобалізація дає простір для переосмислення систем вищої освіти. Будь – які зміни у просуванні юридичної освіти мають враховувати глобалізаційні процеси та ту роль, яку правничі професії відіграють у суспільстві. Формування компетентностей майбутнього правника з урахуванням впливу процесів глобалізації на юридичну освіту потребує зміни у підходах до викладання та навчання.

Інноваційність методів викладання пов'язана із необхідністю інтернаціоналізації та технологізації освітніх процесів, що дозволяє сформувати професійного з активною життєвою позицією та комунікативними навичками майбутнього фахівця в галузі права, затребуваного на ринку праці. Звичайно, що такі підходи у юридичній освіті ґрунтуються на зростаючій глобалізації права та юридичної практики.

Література

1. Хаустова М. Проблеми і перспективи розвитку правової системи України в умовах глобалізації. Вісн. Нац. акад. прав. наук України, 2014.

2. Головань М.С. Аналіз тенденцій розвитку вищої освіти в умовах глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства. 31-ше вид. Ялта : РВВ КГУ, 2011.

3. І.М Сопілко М.О Дей та ін. Сучасні виклики юридичної освіти в університетському просторі: монографія. Тернопіль : Вектор, 2018. 334 с.

4. Завальний А.М. Інновації юридичної освіти. 4-те вид. Київ : Наук. вісн. Нац. акад. внутріш. справ, 2018.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-509-2-18>

**ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ДЕРЖАВНОЇ АТЕСТАЦІЇ
НАУКОВИХ УСТАНОВ ТА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
В ЧАСТИНІ ПРОВАДЖЕННЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЗА НАПРЯМОМ «БЕЗПЕКОВИЙ»**

Назимко Єгор

*доктор юридичних наук, професор, майор поліції,
перший проректор
Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Кривиницький, Україна*

Захарченко Андрій

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад
Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Кривиницький, Україна*

Одним з важливих нововведень у галузі науки та освіти стало суттєве оновлення Порядку проведення державної атестації наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності [1]. При цьому в пункті 1 оновленого Порядку обумовлено, що особливості проведення державної атестації закладів вищої освіти (вищих військових навчальних закладів, закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання) в частини провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності, наукових установ за науковим напрямом «Безпековий» встановлюються спільним наказом МОН та центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, Національної академії наук, національних галузевих академій наук, до сфери управління яких належать (у віданні (підпорядкуванні) яких перебувають) наукові установи/заклади вищої освіти (далі відповідно – НУ/ЗВО), яким розпорядчими документами органів державного управління

(засновників) визначені повноваження у сферах національної безпеки і оборони, з урахуванням специфіки їх діяльності.

На цей час проект такого наказу перебуває на стадії розроблення. При цьому попереднє вивчення порушеного питання виявило низку складних і дискусійних аспектів, які потребують опрацювання та обговорення із залученням фахової спільноти.

З урахуванням зазначених чинників, наказом МВС України від 12.02.2025 р. № 194 утворено робочу групу з розроблення пропозицій до нормативно-правових актів у сфері проведення державної атестації ЗВО, що належать до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, вищих військових навчальних закладів Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України в частині провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності за науковим напрямом «Безпековий». До складу робочої групи увійшли представники Департаменту освіти, науки та спорту МВС, а також ЗВО, що належать до сфери управління відповідних державних органів.

Серед ключових питань, які стали предметом уваги робочої групи, слід відзначити, насамперед, недостатню визначеність змістовного охоплення наукового напрямку, що названий «Безпековим». Зокрема, згідно з додатком до чинного Порядку [1] до переліку галузей знань, що враховуються у науковому напрямі «Безпековий», належать: воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону, цивільна безпека. Однак такий перелік не в повній мірі корелює з Переліком наукових спеціальностей, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14.09.2011 № 1057 [2], та Переліком галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України [3]. Окремо варто наголосити, що затверджений Перелік наукових напрямів, за якими проводиться державна атестація наукових установ та закладів вищої освіти [1], не містить згадки про таку галузь, як «правоохоронна діяльність», тоді як згідно з Переліком галузей знань і спеціальностей [3] «цивільна безпека» та «правоохоронна діяльність» визначені як окремі спеціальності, що входять до галузі знань «Безпека та оборона».

З огляду на вищенаведене, та беручи до уваги те, що здійснення наукових досліджень з проблем правоохоронної діяльності є пріоритетною складовою наукової діяльності ЗВО, які належать до сфери управління МВС України, вбачається необхідним додатково унормувати питання щодо приналежності галузі знань «правоохоронна діяльність» до таких, що враховуються у науковому напрямі «Безпековий».

Деякі особливості умов проведення державної атестації за науковим напрямом «Безпековий» наразі вже встановлено чинними нормативно-правовими актами. Зокрема, передбачено, що інформаційні матеріали,

які подаватимуться НУ/ЗВО до МОН для проведення державної атестації за цим науковим напрямом, можуть містити службову інформацію, а склад експертної групи за вказаним науковим напрямом затверджується МОН за поданням відповідних державних органів та організацій, до сфери управління яких належать (у віданні (підпорядкуванні) яких перебувають) такі НУ/ЗВО, з урахуванням вимог Закону України «Про державну таємницю». Включення до складу експертної групи за науковим напрямом «Безпековий» іноземних експертів не здійснюється [1; 4].

У розвиток цих положень при подальшому встановленні особливостей проведення державної атестації за цим науковим напрямом пропонується, зокрема, передбачити, що з урахуванням визначеного кількісного складу експертної групи за науковим напрямом «Безпековий» МОН встановлює вимоги до подання відповідними державними органами та організаціями кандидатур до складу експертної групи та інформує ці державні органи (організації) про необхідність внесення такого подання. У разі, якщо інформаційні матеріали, які подаються за науковим напрямом «Безпековий», міститимуть інформацію з обмеженим доступом, у заявці на проведення державної атестації має зазначатися про наявність такої інформації, а також про надання керівником відповідного ЗВО (НУ) згоди на опрацювання цієї інформації уповноваженими працівниками МОН та членами експертної групи. Передача (надсилання) заявки та інформаційних матеріалів здійснюється із дотриманням Типової інструкції про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 2016 року № 736.

В контексті аналізованих питань слід також відзначити, що чинним Порядком проведення державної атестації [1] передбачено потребу розроблення спеціальної Методики оцінювання ефективності наукової (науково-технічної) діяльності НУ та ЗВО саме за науковим напрямом «Безпековий». У зв'язку з цим вбачається, що для вирішення цього завдання визначальне значення має підготовка спеціального Переліку показників, за якими здійснюватиметься оцінка результативності наукової (науково-технічної) діяльності НУ/ЗВО за цим науковим напрямом (як додатку до вищевказаної Методики). При цьому окрім показників, що є загальними для різних наукових напрямів [4], до зазначеного Переліку потрібно внести низку показників, що відображають специфіку діяльності відповідних НУ/ЗВО. До таких специфічних показників пропонується віднести, зокрема: чисельність наукових і науково-практичних працівників, що є учасниками бойових дій та/або залучалися до забезпечення та здійснення заходів правового режиму воєнного або надзвичайного стану, брали участь у відбитті збройної агресії, несли службу у прифронтових регіонах, брали участь у ліквідації наслідків ворожих обстрілів та

надзвичайних ситуацій воєнного характеру; чисельність наукових і науково-педагогічних працівників, що мають досвід практичної роботи в органах, які входять до складу сектору безпеки і оборони; чисельність ад'юнктів; кількість опублікованих збірників за результатами наукових заходів з актуальних проблем безпеки та оборони; кількість опублікованих статей, посібників та інших видань, що містять інформацію з обмеженим доступом; кількість виконаних наукових досліджень на замовлення органів, що входять до складу сектору безпеки та оборони; кількість результатів наукових досліджень, впроваджених у діяльність зазначених органів; і ін.

Врахування наведених пропозицій сприятиме створенню належного нормативно-правового підґрунтя для проведення державної атестації НУ та ЗВО в частині провадження діяльності за науковим напрямом «Безпековий», результати якої мають враховуватися при визначенні перспектив подальшого розвитку наукової діяльності та підготовки наукових кадрів для сектору безпеки і оборони.

Література

1. Про затвердження Порядку проведення державної атестації наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 540. (Із змінами). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-2017-%D0%BF#Text>.

2. Про затвердження Переліку наукових спеціальностей: Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 р. № 1057. (Із змінами). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11#Text>.

3. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. (Із змінами). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text>.

4. Про державну атестацію наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності: Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 жовтня 2024 р. № 1485. (Із змінами). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1743-24#n20>.

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ ЯК ВИКЛИК І РЕСУРС ПРАВНИЧОЇ НАУКИ: У ФОКУСІ АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

Сарибасва Ганна Миколаївна

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного та фінансового права,

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Правнича наука, пройшовши довгий шлях становлення та розвитку, продовжує перебувати у стані перманентної еволюції. Соціально-економічні та політичні трансформації на певних етапах розвитку людства визначали її вектори та обумовлювали фундаментальні відкриття, які на сьогодні вважаються аксіоматичними та непорушними. На сучасному етапі суспільного розвитку правнича наука, зокрема українська, також перебуває у стані турбулентності через глобальні виклики. До них можна віднести передусім зміну клімату та пов'язані з цим міжнародні та національні ініціативи; пандемію, відлуння якої відчуватиметься ще довгі роки. Окремо уваги заслуговує війна в Україні з неминучою «мілітаризацією» науки, скороченням доступу до ресурсів та відтоком науковців за кордон; інформаційні атаки, які несуть загрози дезінформації, підривають довіру до наукових досліджень; технологічні прориви, в т.ч. бурхливий та некерований розвиток штучного інтелекту, зловживання яким розмиває поняття авторства наукових досліджень та підриває засади академічної доброчесності. Це не повний перелік зовнішніх чинників, які не просто впливають на юридичну науку, вони формують нову онтологію права, в тому числі й адміністративного, яке традиційно є правовим інструментом впорядкування державних процесів та в цілому функціонування держави.

Однією зі стратегій подолання кризи правової наукової, підтримання балансу між традиціями та новаціями, забезпечення релевантності наукових досягнень та їх відповідності реаліям сучасності, а подекуди навіть виживання правової науки, є її перехід у міждисциплінарну площину. На наш погляд, це вже не є додатковою опцією чи новомодною академічною тенденцією, а скоріше нагальною потребою для підтримання її життєздатності та можливості відповідати на сучасні виклики.

Адміністративне право, а разом із ним і адміністративно-правова наука є доволі чутливими до змін через пов'язаність з діяльністю публічної адміністрації, адже першими приймають на себе удари пандемії, воєнного стану, в подальшому – поствоєнної відбудови країни тощо. Саме ці виклики в державі і диктують формування тих вимірів міждисциплінаронсті, в яких відбуватиметься і вже відбувається трансформація адміністративного права та відповідної науки.

Екологія та адміністративне право. Екологічна політика переважної більшості розвинених демократичних країн сьогодні зосереджена передусім на впровадженні «зелених ініціатив» як відповідь на негативні наслідки зміни клімату. До таких ініціатив належать декарбонізація промислового виробництва та послуг, мінімізації вирубки лісів для потреб сільського господарства, впровадження стандартів екодизайну тощо. Так, останніми роками було прийнято ключові регламенти Європейського Союзу (ЄС), спрямовані на мінімізацію впливу на кліматичні зміни [1; 2; 3]. Адміністративна робота щодо підготовки до набуття чинності цими актами та їх повноцінного застосування триває роками [4; 5]. Разом із тим, протягом усього цього часу вона супроводжується активними науковими розвідками [6; 7]. Наразі в умовах війни Україна не так активно сфокусована на екологічних проблемах, однак євроінтеграційні вектори розвитку зумовлять перегляд екологічних стандартів в Україні. Саме зараз час для науковців підготувати підґрунтя для подальших законодавчих та організаційних змін з урахуванням європейського досвіду.

Біоетика, медицина та адміністративне право. Пандемія коронавірусу, а також здобутки медичної науки (в першу чергу трансплантології) висвітлили потребу в оперативному прийнятті рішень суб'єктами публічної адміністрації, які часом знаходяться на межі допустимого з точки зору прав людини. Забезпечення балансу між безпекою та свободою, між рятуванням життя та повагою до людських почуттів є не лише правовою, а й етичною проблемою, вирішення якої також потребує участі науки.

Економіка та адміністративне право. Формування та реалізація будь-якого з напрямків державної політики вимагає оцінки витрат і вигод, іншими словами вимірювання ефективності. Сучасне «право та економіка» беруть свій початок приблизно з 1960 року, коли Рональд Коуз опублікував працю «Проблема соціальної вартості» [8]. Згодом, у 1972 році, Річард Познер, вчений у галузі права та економіки, опублікував перше видання «Економічного аналізу права» [9]. Зараз ця дисципліна добре розвинена за кордоном, існує вісім асоціацій, включаючи американську, канадську та європейську асоціації права та економіки, а також кілька журналів цього напрямку (Journal of Law and Economics, Journal of Legal Studies, Journal of Law, Economics and Organization та ін.). Статті з права та економіки також регулярно з'являються в провідних економічних журналах, і цей підхід є поширеним в оглядових статтях з права. Більшість юридичних факультетів мають викладачів з економічною освітою, і чимало з них пропонують курси з права та економіки. Крім того, значна кількість економічних факультетів також викладають курси в цій галузі [10]. В Україні також існує потреба в правниках, які розуміють економіку публічного сектору, дерегуляцію, оцінку ефективності рішень тощо.

Технології та адміністративне право. Технології завжди впливали на науку, однак якщо раніше такий вплив був асистивним, який прискорював пошук релевантної інформації та її обробку, то на сьогодні технології є елементом правових процесів, чинником, який змінює

методологію досліджень, джерела та структуру правових знань. Технічні стандарти, API (Application Programming Interface), умови використання сервісів, smart-контракти тощо існують поряд з традиційними регуляторами відносин і стають предметами наукових досліджень. Говорячи безпосередньо про адміністративне право, слід згадати активний розвиток електронних публічних послуг, застосування автоматизованих рішень та штучного інтелекту у сфері діяльності публічної адміністрації – це вже реальність та нове середовище для адміністративного права, яке не буде готовим до алгоритмів і big data, якщо не стане міждисциплінарним.

Перелічені вище вектори міждисциплінарності є лише прикладами для можливої трансформації адміністративно-правової науки. Однак навіть вони свідчать про складність цього процесу, який вимагає зміни дослідницької культури, реальної конвергенції теорій, знань та здобутків різних галузей науки, залучення науковців з інших галузей до спільних проєктів, в тому числі міжнародних. Правнича наука повинна розглядати міждисциплінарність не як бонус, а радше як свою парадигму, а адміністративне право може стати зручною стартовою платформою для цього трансформаційного процесу, адже воно вже сьогодні змушене відповідати на виклики, що не є суто «юридичними».

Література

1. Regulation (EU) 2023/956 of the European Parliament and of the Council of 10 May 2023 establishing a carbon border adjustment mechanism. *Official Journal of the European Union*. 2023. L 130/52. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2023/956/oj> (дата звернення: 30.04.2025).
2. Regulation (EU) 2023/1115 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on the making available on the Union market of products associated with deforestation and forest degradation. *Official Journal of the European Union*. 2023. L 150/206. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2023/1115/oj> (дата звернення: 30.04.2025).
3. Regulation (EU) 2024/1781 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 establishing a framework for the setting of ecodesign requirements for sustainable products, amending Directive (EU) 2020/1828 and Regulation (EU) 2023/1542 and repealing Directive 2009/125/EC. *Official Journal of the European Union*. 2024. L, 2024/1781. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1781/oj> (дата звернення: 30.04.2025).
4. European Commission. Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM). *Taxation and Customs Union*. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/carbon-border-adjustment-mechanism_en (дата звернення: 30.04.2025).
5. European Commission. Deforestation Regulation – implementation and guidance. *Green Deal – Green Forum*. URL: https://green-forum.ec.europa.eu/deforestation-regulation-implementation_en (дата звернення: 30.04.2025).
6. Espa I., Francois J., Asselt V.A. The EU Proposal for a Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM): An Analysis under WTO and Climate Change Law. *WTI working paper*. 2022, No. 06. URL:

https://www.wti.org/media/filer_public/ee/61/ee6171fd-a68d-4829-875e-d9b0c32298b5/wti_working_paper_06_2022.pdf дата звернення: 30.04.2025)

7. Huang, X., Tan, T., & Toktay, L. B. Carbon leakage: The impact of asymmetric regulation on carbon-emitting production. *Production and Operations Management*, 2021, 30(6), 1886–1903. <https://doi.org/10.1111/poms.13181>

8. Coase R. H. The problem of social cost. *Journal of Law and Economics*. 1960. Vol. 3. P. 1–44. URL: <https://www.law.uchicago.edu/sites/default/files/file/coase-problem.pdf> (дата звернення: 30.04.2025).

9. Posner R. A. *Economic Analysis of Law*. Boston: Little, Brown and Company, 1972. 415 p.

10. Rubin P. H. Law and economics. *The Concise Encyclopedia of Economics* URL: https://www.econlib.org/library/Enc/LawandEconomics.html#lfHendersonCEE2-103_footnote_nt299 (дата звернення: 30.04.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-509-2-20>

КРИМІНОЛОГІЧНА КОМПОНЕНТА В СУЧАСНІЙ МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ: ОСВІТНІЙ І НАУКОВИЙ ВИМІР

Ткаченко Альбіна Олександрівна

викладач кафедри права

Дніпровський гуманітарний університет,

член Асоціації правників України

м. Дніпро, Україна

Ткаченко Павло Ігорович

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Міністерства внутрішніх справ України,

здобувач кафедри публічного адміністрування

Міжрегіональна Академія управління персоналом,

член Асоціації правників України,

м. Київ, Україна

Актуальні трансформації у сфері публічної безпеки, спричинені як внутрішніми реформами, так і зовнішніми викликами, вимагають суттєвого оновлення моделей підготовки фахівців для правоохоронних органів. З огляду на динамічну зміну природи злочинності, її гібридність, поширення нових форм (кіберзлочинність, військові злочини в умовах воєнного стану, кримінальні практики в умовах

війни), роль кримінології як наукової та освітньої дисципліни істотно зростає.

До аналогічного висновку також доходить вітчизняна дослідниця Т.А. Шевчук, яка звертає увагу на системне збільшення викликів, що виникають перед правоохоронними органами під час протистояння збройній агресії РФ на території України. Вчена підкреслює, що збільшення викликів відіграють обумовлюючий фактор суттєвого розширення кола задач, що стоять перед правоохоронцями в частині забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності і недоторканності України, захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб в умовах воєнного стану [1, с. 254].

Першочергового значення у подоланні існуючої кризи функціонування системи протидії злочинності набуває наукове осмислення кримінологічної сутності відповідних глибинних змін і процесів, їх різностороннє дослідження, аналіз впливу на соціальну реальність [2, с. 89]. Слід зауважити, що саме кримінологія є провідною наукою, яка найбільш змістовно і ґрунтовно вивчає злочинність, вона інтегрована з широким колом як суспільних, так і точних наук, що обумовлює її багатогранність, комплексність та системність. Здатність кримінології відповідати характеру соціальних проблем, потреб і запитів, вчасно реагувати на виклики сьогодення підкреслює процес взаємовпливу та взаємообумовленості науки і практики [1, с. 254].

Кримінологічна підготовка не обмежується ознайомленням із загальнотеоретичними уявленнями про злочинність. Сучасний правоохоронець повинен володіти здатністю критично аналізувати криміногенне середовище, виявляти ризики, уявляти моделі злочинної поведінки, оцінювати ефективність запобіжних заходів. Саме кримінологія забезпечує розуміння соціальної зумовленості правопорушень, що дозволяє уникати поверхневого правового формалізму.

На нашу думку, ключовими векторами розвитку кримінологічної освіти мають стати:

- 1) формування міждисциплінарних курсів (кримінологія в поєднанні з соціологією, психологією, кібербезпекою);
- 2) кейс-метод у навчанні (аналіз реальних кримінальних ситуацій, прогнозування поведінки суб'єктів кримінального правопорушення);
- 3) впровадження модулів з кримінологічного профілювання, превенції, ресоціалізації правопорушників;
- 4) залучення курсантів і студентів до застосування профілактичних програм у громадах в рамках навчальної практики або стажування.

Зважаючи на викладене, кримінологія повинна стати однією з базових дисциплін професійного становлення майбутнього правоохоронця.

Обґрунтовуючи науковий вимір кримінологічної компоненти в процесі підготовки майбутніх правоохоронців вважаємо за доцільне зосередити увагу на важливі складові, зокрема дослідження новітніх

видів злочинності; вивчення кримінологічного портрета особи-злочинця у тому числі під час дії правового режиму – воєнного стану із застосуванням сучасних надбань психологічної науки; аналіз механізмів пенітенціарної ресоціалізації тощо. Необхідним є стимулювання участі здобувачів вищої освіти у конференціях, наукових конкурсах, грантових проєктах, що стосуються актуальних питань запобігання злочинності.

Кримінологічна освіта як базис ефективної діяльності суб'єктів протидії злочинності відіграє визначальну роль у становленні інституту підготовки правоохоронців. Узагальнюючи, нагальним постає питання щодо необхідності перегляду значення та місця кримінології у системі професійної підготовки правоохоронців [1, с. 255].

У цьому контексті перед кримінологічною наукою постає задача не простого навчання, а кримінологічного виховання майбутніх спеціалістів правоохоронних органів, формування в рамках професійного навчання їх кримінологічно-значущих якостей, основаних в першу чергу на знанні кримінологічної теорії [3, с. 167].

Зважаючи на викладене зазначаємо, що кримінологічна компонента є необхідною умовою якісної підготовки кадрів для правоохоронної системи в умовах сучасних безпекових викликів. Освітній та науковий її виміри мають розвиватися синхронно, забезпечуючи гармонійне поєднання знання, практики й етики. Інтеграція кримінології в професійну підготовку сприятиме формуванню правосвідомого, компетентного та соціально відповідального фахівця правоохоронного блоку.

Література

1. Шевчук Т.А. Кримінологічна складова у підготовці майбутніх правоохоронців в умовах воєнного стану в Україні. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри*: зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квітня 2023 р.). – Харків: ХНУВС, 2023. – С. 254 – 256.
2. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Парадокси протидії злочинності. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2013. № 3. С. 83 – 90.
3. Шевчук Т.А. Кримінологічна освіта в умовах сингулярності. *Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації*: зб. тез доп. наук.-практ. конф. присвяченої пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України професора Тетяни Андріївни Денисової (м. Харків, 16 квітня 2021 р.). – Харків: ХНУВС, 2023. – С. 166 – 168.

РОЗВИТОК ПРАВНИЧИХ ШКІЛ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Шевчук Віктор Михайлович

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри криміналістики

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

головний науковий співробітник,

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук

України, заслужений юрист України,

м. Харків, Україна

Харківська наукова криміналістична школа є одним із флагманів розвитку криміналістики в Україні. Її формування, еволюція та сучасний стан стали предметом постійного наукового інтересу. У контексті сучасних глобальних викликів – збройної агресії Російської Федерації, цифрової трансформації суспільства, зростання кіберзлочинності та реформування вищої правової освіти – постає потреба в осмисленні ролі Харківської школи як наукового та освітнього осередку, здатного формувати нову генерацію криміналістів. Тому сьогодні досить актуальним є питання взаємозв'язку історії та сучасності формування та розвитку Харківської криміналістичної школи, встановлення та дослідження ключові етапів її становлення, аналіз її внеску у становлення юридичної науки та освіти України, а також окреслення основних напрямів адаптації такої наукової школи до сучасних викликів та загроз [5, с.75].

Історичний генезис Харківської криміналістичної школи вказує на те, що початки викладання криміналістики та формування витоків викладання дисциплін криміналістичного спрямування сягають кінця XIX – початку XX століття і пов'язані вони передусім із історією кафедри криміналістики, коли розпочалося системне викладання криміналістичних дисциплін на юридичному факультеті Харківського Імператорського Університету [4, с. 51]. А в свою чергу, історія кафедри пов'язана з виникненням криміналістики як науки, яка виконувала важливу соціальну функцію у протидії злочинності. Викладання криміналістики у вітчизняних юридичних закладах освіти було започатковано ще на юридичному факультеті Харківського Імператорського Університету. У 1910 р. вперше у Російській імперії О. Д. Кисельов починає читати курс криміналістики, який було внесено до навчальної програми саме за його та професора судової медицини Імператорського університету М. С. Бокаріуса клопотанням.

З моменту створення Інституту народного господарства (1920) розпочинається викладання предмета криміналістики в межах

дисциплін судової медицини і кримінальної техніки. У цей час курс «Техніка розслідування злочинів» читається відомим професором М. С. Бокаріусом. Фундаментальні труди професора М. С. Бокаріуса, першого директора Харківського інституту судової експертизи заклали основи виникнення предмета криміналістики на Україні. Деякий час в Інституті народного господарства (Інститут радянського будівництва та права (з 1930), Всеукраїнський комуністичний інститут радянського будівництва та права (з 1933), Харківський юридичний інститут (з 1937) техніку розслідування злочинів викладали практичні працівники. Певний час цей предмет викладав працівник органів прокуратури України Є. М. Євгенєв-Тиш (до 1935 р.), а згодом науковий співробітник Інституту науково-судової експертизи (нині – Науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса) О. А. Єлисеєв.

В 1936 р. у складі Всеукраїнського комуністичного інституту радянського будівництва та права було створено кафедру судового права (завідувач кафедри професор М. М. Гродзинський), яка забезпечувала викладання курсу «Техніка розслідування злочинів (криміналістика)». У 1939 р. була організована кафедра криміналістики Харківського юридичного інституту, яка проіснувала до 1941 р. (очолював кафедру відомий вчений в галузі судової медицини і криміналістики професор М. М. Бокаріус (молодший)).

У післявоєнний період самостійної кафедри криміналістики спочатку не було. Передумови для формування кафедри криміналістики створювалися в період існування однойменної секції у складі кафедри кримінального права, процесу та криміналістики. Необхідність розробки теоретичних проблем техніки, тактики і методики розслідування злочинів вимагала підготовки наукового потенціалу, активізації навчального процесу.

Створення самостійної кафедри криміналістики відноситься до 1952 р., коли вона виділилася зі складу кафедри кримінального права, процесу і криміналістики. Кафедру на той час очолив доцент В. П. Колмаков, який одночасно був директором Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Заслуженого проф. М. С. Бокаріуса. З 1957 р. протягом майже 25 років кафедрою криміналістики керував професор О. Н. Колесниченко, а з 1981 р. до 1996 р. кафедру очолювала професор В. О. Коновалова. З 1996 р. по червень 2023 р. кафедру очолював професор В. Ю. Шепітько [3].

Значний внесок у формування харківської наукової криміналістичної школи зробили викладачі кафедри криміналістики Харківського юридичного інституту (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого), створеної в 1939 р. У різні роки кафедру очолювали: професор М. М. Бокаріус (1939–1941), В. П. Колмаков (1952–1957), О. Н. Колесниченко (1957–1982), В. О. Коновалова (1982–1996), В. Ю. Шепітько (1996–2023). З липня 2023 р. кафедрою керує

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України В. М. Шевчук [4, с. 53].

Активне формування та становлення криміналістичної думки в Україні, у тому числі й у Харкові почалося в 1920–1930-х роках. Перші кафедри криміналістики сформувалися на базі Харківського юридичного інституту. У 1950–1980-х роках закладено фундаментальні напрями досліджень – криміналістична техніка, тактика, методика. Становлення Харківської криміналістичної школи відбувалося у складних політичних умовах, однак уже в 1950–1960-х роках Харків утвердився як один із провідних центрів криміналістичної науки, з активним розвитком проблем тактики, методики та технічних засобів розслідування.

Одним із ключових аспектів, що характеризують харківську наукову криміналістичну школу, є її спадкоємність і розвиток наукових традицій. Школа активно формує власні концепції розвитку криміналістичної науки, зокрема в частині інтеграції інноваційних технологій до процесу досудового розслідування, адаптації європейських стандартів кримінального процесу та підготовки експертів-криміналістів.

Сучасні виклики, з якими зіштовхнулися правоохоронні органи, судова система: війна, цифровізація, кіберзлочинність. Після початку повномасштабної агресії РФ проти України у 2022 році Харківська наукова криміналістична школа зіткнулася з новими реаліями. Науковці змушені працювати в умовах ризику для життя, евакуації та зруйнованої інфраструктури. Проте водночас це стало імпульсом для активізації досліджень у сфері розслідування воєнних злочинів, документування злочинів проти людяності, застосування OSINT-технологій.

Іншим викликом є цифрова трансформація сучасної злочинності. Кафедра криміналістики адаптує свої дослідницькі інтереси до таких тем, як: використання штучного інтелекту в криміналістиці; протидія кіберзлочинності; розробка нових цифрових криміналістичних інструментів. Ці напрями активно підтримуються досліджуються науковцями кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого у тісній співпраці із європейськими партнерами.

Сучасні загрози потребують трансформації як змісту наукових досліджень, так і методів викладання. Основними викликами стали: а) збройна агресія РФ: Харківська школа активно долучається до документування воєнних злочинів, використовуючи криміналістичні підходи та технології; б) цифровізація: розширення напрямів дослідження у сфері цифрової криміналістики, OSINT, штучного інтелекту; в) кіберзлочинність: розробка нових методик протидії та виявлення цифрових слідів; г) реформа правничої освіти: оновлення освітніх програм, впровадження кейс-методу, практикоорієнтованих дисциплін, міждисциплінарного підходу та ін.

Харківська наукова криміналістична школа відіграє вагомую роль у реформуванні правничої освіти. Зміна стандартів вищої освіти, перехід до Європейського простору вищої освіти, впровадження практикоорієнтованих програм і дистанційного навчання вимагають від викладачів і науковців нових підходів.

Кафедра криміналістики активно впроваджує: міждисциплінарні курси (криміналістика + цифрові технології + кібербезпека); навчання на базі штучно змодельованих кейсів; взаємодію зі слідчими органами для реального практичного досвіду; застосування новітніх технологій для вивчення слідчих (розшукових) дій [1, с. 137]. Особлива увага приділяється залученню студентів до наукової роботи, зокрема через студентські наукові гуртки з криміналістики, участь у конкурсах НДР і міжнародних проєктах. На базі кафедри криміналістики НЮУ імені Ярослава Мудрого ведеться підготовка фахівців за сучасними стандартами, здійснюється науково-дослідна робота, проводяться конференції, діють студентські гуртки.

Харківська наукова криміналістична школа є одним із найпотужніших центрів формування криміналістичної науки в Україні. Упродовж десятиліть вона відіграє провідну роль у розвитку методології криміналістики, підготовці фахівців і створенні наукових традицій. Сучасні глобальні виклики – війна, цифровізація, трансформація правничої освіти – актуалізують потребу в переосмисленні ролі школи та окресленні її подальших перспектив.

В реаліях сьогодення Харківська наукова криміналістична школа демонструє високу здатність до адаптації, зберігаючи водночас академічну тяглість і динамічність. В умовах глобальних викликів вона залишається не лише носієм традицій, а й генератором інновацій. Її внесок у науку, освіту та практику криміналістики має стратегічне значення для відновлення і розвитку системи правосуддя в Україні.

Література

1. Baltrūnienė Ju., Shevchuk V. (2022). Artificial intelligence technologies in law enforcement and justice: Ukrainian and European experience. *Цифрова трансформація кримінального провадження в умовах воєнного стану: матеріали круглого столу* (м. Харків, 23 груд. 2022 р.): електрон. наук. вид.; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків: Право, 2022. С. 135-140.
2. Кафедра криміналістики: історія становлення та розвитку: до 80-річчя заснування: монографія / В. Ю. Шепітько, В. М. Шевчук, В.І. Алексєйчук та ін. / за ред. В.Ю. Шепітька. Харків: Право, 2020. С. 87-88.
3. Кафедра криміналістики – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. <https://nlu.edu.ua/depart/kafedra-kryminalistyky/>

4. Криміналістика : підручник / [В. М. Шевчук, В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько та ін.] ; за ред. В. М. Шевчука. Харків : Право, 2024. 1008 с.

5. Konovalova V.O., Shevchuk V.M. (2023). Digital criminalistics as a strategic direction of formation of criminalistic knowledge. *Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations*: collection of scientific papers III International Scientific and Theoretical Conference, January 20, 2023. Amsterdam: European Scientific Platform. Pp. 73-77.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-509-2-22>

ЮРИДИЧНА НАУКА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ТА РЕФОРМУВАННЯ ПРАВНИЧОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Щербакова Наталія Володимирівна

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права і процесу,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна*

На сьогоднішньому етапі свого розвитку Україна переживає складний і вкрай важкий період, який зумовлений введенням через російську агресію на її території воєнного стану (ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1]). Війна торкнулась кожного українця, суб'єктів різних сфер діяльності, не обійшла стороною нікого, і попри наявність прямих військових дій, окупації, ракетних обстрілів, блекаутів – українці об'єднані, як ніколи, налаштовані рішуче, тримають оборону кожен на власному фронті задля спільної перемоги. Безумовно, в зазначених вкрай тяжких умовах здійснювати освітній та науковий процеси належним чином – це є першочерговою задачею, яка постає перед освітянами та науковцями. Від початку повномасштабного вторгнення російського агресора, українська вища освіта та наука працюють в умовах воєнного стану, навчальні та наукові заклади вирішують питання безпеки освітнього процесу і, по суті, можливості існувати та працювати надалі [2, с. 4].

В свою чергу становлення та розвиток України як європейської держави залежить від різних сфер, а саме: ефективної економіки, впровадження інноваційних технологій, якісної освіти, сучасної модернізованої науки. Реформування вищої юридичної освіти та модернізація юридичної науки в Україні виступають важливим напрямком державної політики, що зумовлює необхідність приведення національних освітніх стандартів у відповідність до європейських вимог

та забезпечення висококваліфікованих правників практиків та науковців.

Трансформаційні процеси в державному управлінні вимагають відповідних змін як в науковому, так і в освітньому процесах, запровадження та інтеграцію модернізованих методологічних компонентів правничої освіти та юридичної науки, адаптації останніх до європейських та міжнародних стандартів. Як слушно зауважують Горінов П. В. та Макарова О. В., в умовах євроінтеграційних процесів такі зміни як: реформування правничої освіти, оновлення змісту освітніх програм, посилення контролю за академічною доброчесністю та забезпечення безперервного професійного розвитку юристів – стають не лише вимогою часу, а й об'єктивною необхідністю для формування ефективної правової системи, здатної забезпечити верховенство право та відповідати сучасним викликам суспільства [3, с. 22-23]. Освіта і наука (зокрема юридична), які відповідають сучасним викликам та потребам суспільства, якісні за своїми критеріями та показниками – виступають наріжним каменем збереження України як держави, основою нашого майбутнього [4, с. 65], а тому їх забезпечення і оцінювання їх якості потребують відповідної уваги.

Юридична наука та правнича освіта – взаємопов'язані між собою та є невід'ємними складовими забезпечення сталого розвитку національної правової системи нашої держави, її ефективного функціонування на світовій арені.

Питання реформування вищої юридичної освіти залишається у центрі уваги державних інституцій, освітніх установ, наукової спільноти. Підтвердженням реформування юридичної освіти можуть слугувати відповідні міжнародні оцінки та висновки різних європейських інституцій, зокрема у Звіті Європейської комісії «Україна 2023» зосереджується увага на необхідності та важливості проведення реформи юридичної освіти для зміцнення верховенства права і виконання щодо членства в ЄС [5, с. 26]. При цьому зазначено, що відповідний прогрес у реформування юридичної освіти було досягнуто, втім ще передусе довгий шлях її модернізації та приведення у відповідність до європейських норм та стандартів [6, с. 32]. В науковій літературі зауважується, що юридична освіта як елемент національної правової системи нашої держави має велике значення у цивілізаційному виборі України та розвитку суспільних відносин [7, с. 42]. Юридична освіта є явищем багатограним, становить сукупність різноманітних заходів (організаційно-правових, освітньо-виховних, інформаційних та інших), спрямованих на комплексну, системну, послідовну підготовку конкурентоздатних, фахових спеціалістів у галузі права, діяльність яких спрямована на вирішення практичних завдань суспільства і держави, забезпечення реалізації інтересів громадськості й окремої особистості [8, с. 64].

В свою чергу юридична наука завжди залишатиметься складовою частиною цивілізаційної та духовної культури. Підтвердженням тому є положення преамбули до Закону України від 26.11.2015 року «Про наукову і науково-технічну діяльність» про те, що рівень розвитку науки є визначальним чинником прогресу суспільства, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання, а її розвиток – джерело економічного зростання і невід’ємної складової національної культури та освіти [9]. А відповідно до ст. 3 Закону України «Про пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки» такими пріоритетними напрямками виступають фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави [10].

Сьогодні недооцінка ролі юридичної науки та її досягнень на державному рівні призвела до низького рівня правової культури та виникнення «дефектів» правосвідомості. Тоді як юридична наука є живою матерією в державному «організмі», яка має постійно розвиватись і виконувати притаманні лише їй соціально-юридичні функції (зокрема, це констатуюча, інтерпретаційна, евристична, прогностична, методологічна, право-орієнтуюча практично-прикладна, критично-експертна, ідеологічно-виховна) [11, с. 220].

Отже, враховуючи вище зазначене, на даному етапі становлення та розвитку України, як майбутнього та повноправного члена ЄС, юридична наука та правнича освіта потребують комплексного глибинного реформування, яке мало би зосередитися не стільки на функціонуванні правничих шкіл, а скільки на розробленні відповідних науково-обґрунтованих прогнозів державних потреб правничих кадрів різних освітніх рівнів, запровадження вузько спрямованих спеціалізацій відповідно до потреб різних сфер застосування правничої практики. І юридична наука, і юридична освіта мають рухатися симбіозно й синергетично та в контексті сучасних викликів, євроінтеграційних процесів потребують подальших рушійних якісних змін та перетворень. Проте стан права напряму залежить від відповідного стану розвитку юридичної науки, ось чому головним викликом сучасної юридичної науки мають стати рішення про юридичні засоби забезпечення науковості правотворчої і правозастосовної діяльності, які складуть її відповідний фундамент, забезпечать системність, збалансованість та внутрішню узгодженість законодавства.

Література

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

2. Роз'яснення щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми: методичний посібник [А. Бутенко, Г. Денискіна, О. Єременко та ін.]. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2024. 127 с.
3. Горінов П. В., Макарова О. В. Теоретико-правові засади реформування вищої юридичної освіти в Україні в контексті європейської інтеграції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 22-26.
4. Сидоркіна Р. Д., Житнік М. О. Юридична наука як рушійна сила ефективного розвитку правової держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025 № 1. С. 64-66.
5. Commission staff working document. Ukraine. 2023. 151 p. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (дата звернення: 22.04.2025).
6. Commission staff working document. Ukraine. 2024. 103 p. URL: <https://me.gov.ua/view/26b46d87-bbab-4c21-bcba-d66ea4015493> (дата звернення: 23.04.2025).
7. Ткаченко В. В. Виклики глобалізації та їх вплив на юридичну освіту. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 3. С. 40-44.
8. Сучасні виклики юридичної освіти в університетському просторі : монографія / І.М. Сопілко, М.О. Дей та ін. Тернопіль : Вектор, 2018. 334 с.
9. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII. *Відомості Верховної ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.
10. Про пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки: Закону України від 11 липня 2001 року № 2623-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 253.
11. Корчак Н. М. Юридична наука в умовах сучасних викликів і загроз. *Юридичний вісник*. 2020. № 2 (55). С. 218-223.

«МОЛОДА НАУКА» ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРАВНИЧИХ ШКІЛ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-509-2-23>

МЕДІАЦІЯ В КОНТЕКСТІ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ

Зільберт Валентина Сергіївна

*аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права,
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Сьогодні медіація набуває дедалі більшого значення як ефективний інструмент альтернативного вирішення спорів. Особливої актуальності це питання набуває у сфері публічно-правових відносин, зокрема щодо матеріальної відповідальності державних службовців. Традиційні судові процедури часто виявляються тривалими та не завжди ефективними, що зумовлює потребу в пошуку альтернативних механізмів вирішення конфліктів. Медіація, як добровільна та конфіденційна процедура, може стати таким механізмом, сприяючи зменшенню навантаження на судову систему та підвищенню ефективності вирішення спорів [3, с. 56]. Наразі медіація в Україні має навіть законодавче вираження. Зокрема, Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 р. визначає медіацію як добровільну, конфіденційну та структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора намагаються врегулювати конфлікт шляхом переговорів [2]. Цей закон встановлює правові засади проведення медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою. Зокрема, медіація може застосовуватися у трудових, сімейних, цивільних, адміністративних, господарських спорах, а також у кримінальних провадженнях на стадії досудового розслідування. У свою чергу, Кодекс адміністративного судочинства України (КАСУ) також передбачає можливість застосування медіації [1]. Зокрема, стаття 47 КАСУ встановлює право сторін на примирення на будь-якій стадії судового процесу, що може бути реалізовано шляхом медіації. Проте, на практиці застосування медіації в адміністративних спорах, особливо за участю суб'єктів владних повноважень, залишається обмеженим через низку факторів, зокрема відсутність чітких процедурних механізмів та побоювання щодо можливих звинувачень у перевищенні повноважень.

Варто зазначити, що досвід застосування медіації при вирішенні публічних спорів не новий для світу. Так, у багатьох країнах медіація успішно застосовується для вирішення публічно-правових спорів. Наприклад, у Німеччині медіація в адміністративному процесі є поширеною практикою, що сприяє ефективному вирішенню конфліктів між громадянами та державними органами. Законодавство Німеччини передбачає можливість застосування медіації в адміністративних спорах, що дозволяє зменшити навантаження на судову систему та підвищити ефективність вирішення спорів. У Сполучених Штатах Америки медіація також широко використовується в адміністративних спорах, зокрема у справах, пов'язаних із трудовими відносинами та матеріальною відповідальністю державних службовців [6]. Застосування медіації дозволяє сторонам досягти взаємоприйняттого рішення без необхідності звернення до суду, що сприяє збереженню ділових відносин та зменшенню витрат часу та ресурсів [5, с. 11].

Втім, незважаючи на потенційні переваги медіації, її застосування, зокрема, у справах про матеріальну відповідальність державних службовців в Україні стикається з низкою проблем. По-перше, відсутність чітких процедурних механізмів та нормативного врегулювання створює правову невизначеність щодо можливості та порядку застосування медіації в таких справах. По-друге, існує побоювання серед державних службовців щодо можливих звинувачень у перевищенні повноважень або корупційних діях у разі досягнення домовленостей у рамках медіації. По-третє, недостатній рівень обізнаності про медіацію серед державних службовців та відсутність належної підготовки медіаторів у сфері публічно-правових відносин обмежують ефективність застосування цього інструменту [4, с. 70]. Для подолання зазначених проблем необхідно вжити низку заходів. По-перше, слід розробити та впровадити чіткі процедурні механізми застосування медіації в адміністративних спорах, зокрема у справах про матеріальну відповідальність державних службовців. По-друге, необхідно забезпечити належну підготовку медіаторів, які спеціалізуються на публічно-правових спорах, та підвищити обізнаність державних службовців про можливості та переваги медіації. По-третє, слід створити умови для формування позитивного ставлення до медіації серед державних службовців та громадськості, зокрема через інформаційні кампанії та освітні програми.

В контексті розвитку інституту медіації в Україні, особливо у сфері публічного управління, важливим аспектом стає впровадження освітніх компонентів, присвячених медіації, в освітніх програмах підготовки майбутніх державних службовців. Формування у здобувачів вищої освіти відповідних компетентностей дозволяє не лише підвищити загальний рівень правової культури, а й закласти основи для ефективного функціонування медіації як альтернативного механізму врегулювання спорів у публічно-правових відносинах. Включення

модулів з медіації до освітніх програм бакалаврського та магістерського рівнів публічного управління сприятиме набуттю здобувачами освіти знань щодо юридичних, етичних та процедурних аспектів альтернативного врегулювання спорів, зокрема у сфері матеріальної відповідальності. Такий підхід дозволить майбутнім держслужбовцям не лише адекватно реагувати на конфліктні ситуації в професійній діяльності, але й формувати належну правову позицію з урахуванням балансу між інтересами держави та окремих суб'єктів.

Загальноєвропейська тенденція інтеграції елементів медіації у підготовку публічних управлінців демонструє позитивні результати – підвищення ефективності адміністративних процесів, зниження рівня формалізму у врегулюванні внутрішньо-організаційних конфліктів та формування діалогічної культури взаємодії. У цьому контексті доцільно адаптувати європейський досвід у систему державної служби України, інтегруючи освітні компоненти медіації не лише як фахову дисципліну, а й як міждисциплінарний інструмент розвитку soft skills у сфері публічного управління.

Отже, медіація має значний потенціал для вирішення спорів в контексті матеріальну відповідальність державних службовців в Україні. Застосування цього інструменту може сприяти зменшенню навантаження на судову систему, підвищенню ефективності вирішення спорів та зміцненню довіри до державних інституцій. Проте для реалізації цього потенціалу необхідно подолати існуючі правові, організаційні та психологічні бар'єри, що вимагає комплексного підходу та співпраці між державними органами, медіаторами та громадянським суспільством. Одним із ефективних механізмів впровадження медіації у сферу публічного адміністрування є інтегрування освітніх компонентів щодо медіації в процес підготовки державних службовців. Також вивчення медіації є важливою умовою забезпечення інституційної спроможності державної служби в умовах демократичного врядування, верховенства права та прав людини.

Література

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 02.05.2025 р.).
2. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 02.05.2025 р.).
3. Деркач В.В. Конституційно-правове забезпечення розвитку медіації в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 56-60.
4. Корнута Л.М. Щодо питання впровадження медіації в публічній службі. *Дніпровський науковий часопис публічного управління*,

психології, права. 2023. № 4. С. 69-75. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/465/418>

5. Luchenko D.V. & Kostina D.A. Mediation in Administrative Law Proceeding : Comparative Legal Analysis of the Legislation of the Federal Republic of Germany and Ukraine. Theory and Practice of Jurisprudence, № 2(24). 2023. P. 6-21.

6. US Equal employment opportunity commission, EEOC Litigation Statistics, FY 1997 through FY 2020. URL: <https://www.eeoc.gov/statistics/eeoc-litigation-statistics-fy-1997-through-fy-2020>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-509-2-24>

РОЗВИТОК СТУДЕНТСЬКОЇ ПРАВНИЧОЇ НАУКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Котова Любов Вячеславна

*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри публічного та приватного права,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
м. Київ, Україна*

Арсентьєва Олена Сергіївна

*кандидат юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
м. Київ, Україна*

Сучасна українська система вищої освіти активно інтегрується у європейський простір, спираючись на ключові міжнародні документи, зокрема Римське та Тиранське комюніке (2020, 2024), Принципи та рекомендації щодо зміцнення соціального виміру ЄПВО, Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року (особливо Ціль 4), а також Стратегію розвитку вищої освіти України на 2022-2032 роки. У контексті війни та повоєнного відновлення ці орієнтири набувають особливої значущості, оскільки сприяють збереженню та розвитку людського капіталу. На рівні окремих ЗВО ці підходи відображено в локальних стратегічних документах. Зокрема, СНУ ім. В. Даля, який двічі був переміщений (у 2014 році з м. Луганськ до м. Северодонецьк [1], а з 24.02.2022 р. – до м. Київ [2]), імплементує ці засади у Стратегії розвитку СНУ ім. В. Даля до 2030 року та Стратегії розвитку СНУ ім. В. Даля: відновлення та розбудова для майбутнього (2024-2027) тощо.

Розвиток інноваційного потенціалу є не лише запорукою динамічного розвитку та успіху, а й важливим чинником зміцнення

безпеки, суверенітету та конкурентоспроможності держави [4]. Забезпечення верховенства права і захист прав людини, особливо в умовах збройної агресії РФ, становить ключову національну та регіональну мету. Її досягнення потребує підготовки фахівців, здатних комплексно оцінювати трансформації глобальної правової системи [5, с. 7]. Сучасні виклики вимагають переосмислення правових парадигм та формування інноваційних підходів у праві, що сприятимуть економічній стабільності й захисту національного суверенітету. Це потребує опанування науково обґрунтованих методів дослідження та аналізу актуальних правових теорій і практик. Студентська наукова діяльність у галузі права є невід’ємною складовою юридичної освіти, яка розвиває критичне мислення, аналітичні здібності та здатність застосовувати інноваційні підходи до вирішення правових питань. Вона охоплює участь студентів у дослідженнях, підготовці наукових публікацій, конференціях, конкурсах і модельних судових процесах. В умовах глобалізації, технологічних зрушень та соціальних трансформацій студентська наукова діяльність стає особливо актуальною.

З етимологічної перспективи можна погодитися з Робертом Л. Гейманом, який трактує юридичну науку, а саме юриспруденцію, у широкому розумінні як усе теоретичне знання про право [6]. Це свідчить про те, що наука про право виступає як самостійна галузь науки, здатна до інтеграції з іншими галузями знань через застосування правових підходів. Як незалежна наука, вона має своїм об’єктом дослідження саме право, водночас визнаючи, що його вивчення не зводиться до суто емпіричних методів. На думку Гійсселса і Ван Гюке (1982), наука про право (юриспруденція) є систематичною і організованою наукою про феномени права, владні структури, норми, права й обов’язки [7]. Юриспруденція є унікальною науковою дисципліною (*sui generis*), що охоплює не лише вивчення права, а й усіх явищ, пов’язаних із ним. Чанд (2018) влучно порівнює студентів-юристів із медиками: так само як майбутні лікарі досліджують не лише анатомію, а й зовнішні впливи на тіло, юристи мають вивчати не лише юридичні поняття, принципи та структури, а й соціальні, політичні, економічні та культурні чинники, що формують і впливають на право [8].

Майбутнє держави значною мірою залежить від обраної моделі інноваційного розвитку, яка спирається на ефективну науку, якісну освіту та підтримку новаторства. Україна зберігає потужний інтелектуальний потенціал і має міжнародно визнані наукові школи, що створює реальні передумови для переходу до інноваційної економіки та формування національної інноваційної системи. Основним завданням правової науки є створення нових наукових знань про право та їх систематизація в цілісну структуру. Водночас вона спрямована на розробку методів і засобів для вирішення проблем, що виникають у процесі розвитку та функціонування правових явищ.

Так справедливою є позиція Н.М. Корчак, що «сучасна юридична наука повинна, по-перше, стати фундаментом правотворчості та правозастосування з точки зору наукового обґрунтування доцільності та ефективності, вивчення та узаконення, по-друге, забезпечити системність, збалансованість та внутрішню узгодженість законодавства» [9, с. 222]. Автори монографії «Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану» справедливо наголошують, що правнича наука перебуває в умовах історичних процесів розвитку української державності та права. Вона залишається і в умовах воєнного стану важливою складовою суспільного й державного життя [10, с. 27].

Сучасна українська правова наука стикається з низкою важливих завдань. Серед них не лише подолання ідеологічної заангажованості, поширених міфів та псевдонаукових підходів, а також вихід зі стану відсутності єдиної парадигми, спонтанності розвитку та недостатньої методологічної бази. Нагальною потребою є активізація інноваційних напрямів наукових досліджень, формування принципів нових наукових парадигм, а також створення міцної методологічної основи. Це дозволить українській правовій науці досягти стану зрілості як цілісної системи знань, а також як сукупності ефективних способів і засобів для конструювання правової дійсності.

Аналіз наукових досліджень [10] дозволяє виокремити актуальні напрями розвитку правничої науки, що формують сучасну логіку вдосконалення українського законодавства. Серед них – наукове прогнозування та концептуальний розвиток правової системи; правове регулювання та забезпечення відносин в умовах воєнного стану; супровід реалізації воєнної доктрини; міжнародно-правові механізми притягнення рф до відповідальності за воєнні злочини; питання репарацій і компенсацій; захист прав військовослужбовців і ветеранів; екологічна безпека та відповідальність за екоцид; реалізація Формули миру з міжнародно-правовим обґрунтуванням гуманітарних компонентів, зокрема продовольчої безпеки.

Ці напрями активно підтримуються в науковій діяльності юридичного факультету СНУ ім. В. Даля. З 2014 року тут проведено більше 30 наукових заходів, зокрема 5 міжнародних конференцій, а також 22 Всеукраїнські науково-практичні конференції, серед них щорічні, такі як «Молодь і наука: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку права в Україні» та «Науковий погляд молоді: ключові питання сучасного етапу реформування системи вітчизняного законодавства». Топові теми досліджень охоплюють права людини, взаємодію міжнародного та національного права, реформування законодавства, верховенство права, права людини в умовах війни, адаптацію ветеранів, екологічне право, цифровізацію, інформаційну безпеку, а також розвиток молодіжної науки та юридичної освіти [11]. Від 2016 р. поновлено видання фахового наукового збірника «Актуальні

проблеми права: теорія і практика», який входить до міжнародної бази «Index Copernicus» та з 2020р. до Переліку наукових фахових видань України (категорія Б) [12]. Також важливою складовою розкриття наукового потенціалу молодих правників є їх участь у наукових проєктах, зокрема, «Вплив діяльності військово-цивільних адміністрацій на розвиток громад на сході України (Луганська область)» в рамках ІВ 22-011» [12], проєкті COIL «Сексуальне та гендерно-зумовлене насильство під час конфлікту: розуміння цих злочинів і того, як гендерні упередження негативно впливають на їхнє розслідування та переслідування» (2024, 2025 р.р.) спільно з Гаазьким університетом прикладних наук [13].

Як ми вже зазначали, умови воєнного стану створюють серйозні виклики для всієї системи вищої освіти, включно з нашим університетом. Водночас ці обставини стимулюють формування нових стратегічних орієнтирів, спрямованих на післявоєнне відновлення. Серед ключових напрямів розвитку ЧНУ ім. В. Даля варто відзначити: ефективну взаємодію з громадою на засадах концепції Civic University [14]; переорієнтацію наукової діяльності на прикладні дослідження через створення мережі R&D-центрів і початок розбудови університетського технопарку [15]; а також розвиток інтернаціоналізації, що охоплює освіту, науку, цінності й партнерство в умовах функціонування двічі переміщеного ЗВО [16].

У цьому контексті доцільно враховувати досвід провідних юридичних шкіл світу. Так, Гарвардська школа права через Program on International Law and Armed Conflict (PILAC) активно залучає студентів до наукових розробок, спрямованих на розв'язання глобальних правових проблем. Стенфордська юридична школа надає студентам можливість реалізовувати власні дослідницькі ініціативи або співпрацювати з викладачами в межах понад 25 дослідницьких центрів [17]. Такий підхід демонструє ефективність раннього залучення студентства до реальної наукової діяльності та формування дослідницьких компетентностей. Попри активний розвиток наукової діяльності студентів, молодіжна правнича наука продовжує стикатися з низкою викликів. Часто молоді правники сприймають наукову роботу як складну, надто теоретизовану або відірвану від практики. Як зазначає Parag Agrawal, значна кількість студентів недооцінює важливість досліджень для їхнього професійного зростання та майбутньої кар'єри [18].

Водночас в Україні поступово створюються сприятливі умови для зміни цього підходу. Зокрема, студенти ЧНУ ім. В. Даля мають безоплатний доступ до провідних міжнародних наукових ресурсів: Web of Science, Scopus, ScienceDirect, Bentham Science, а також до власного електронного репозиторію досліджень DSpace ЧНУ. Це сприяє підвищенню якості студентських досліджень і наближенню їх до міжнародних стандартів.

Глобалізація правових систем вимагає від правників глибшого розуміння порівняльного права, адже транснаціональні виклики – кіберзлочинність, міжнародна торгівля, екологічна безпека – потребують інтеграції міжнародних та національних правових підходів. Як зазначають дослідники, глобалізація ускладнює традиційні концепції суверенітету [19].

Одним із практичних інструментів стимулювання інноваційного мислення є юридичні хакатони. Так, у Гарвардській школі права ще у 2013 році було проведено правовий хакатон, учасники якого створювали прототипи правових сервісів, зокрема у сфері дотримання норм GDPR [20]. Подібні ініціативи успішно реалізуються і в Україні. Так, у 2020 році команда Ліги студентів АПУ за підтримки програми USAID «Нове правосуддя» організувала найбільший в Україні хакатон з реформи юридичної освіти [21]. Юридичний факультет СНУ ім. В. Даля також має позитивний досвід участі в подібних ініціативах. У 2023 році команда студентів спеціальності 081 «Право» виборола третє місце на IX Міжнародному студентському саміті «Права людини в умовах воєнного стану та сучасних глобалізаційних викликів» за дослідження «Гендерні аспекти правового статусу військовополонених в Україні» [22]. Цей захід, у якому взяли участь 29 команд з України, Польщі, Грузії, Румунії та Литви, був спрямований на об'єднання зусиль молодих науковців у пошуку рішень актуальних безпекових та правозахисних проблем.

Окрему увагу у правничій науці привертають новітні виклики, пов'язані з розвитком цифрових технологій. Зокрема, застосування штучного інтелекту, блокчейну та великих даних створює низку нових юридичних питань. Як зазначає Марк Лемлі у своїй статті «Where's the Liability in Harmful AI Speech?», чинне законодавство не здатне ефективно регулювати відповідальність за шкоду, заподіяну ШІ, через відсутність чітких критеріїв для оцінки наміру (*mens rea*) у діях технологій [23]. Це відкриває нові напрями для наукових пошуків щодо адаптації правових систем до епохи технологічної трансформації.

Підсумовуючи, зазначимо, що розвиток студентської правничої науки в сучасних умовах постає як ключовий чинник зміцнення правової держави, відповіді на виклики війни та формування інноваційної правової думки. В умовах інтеграції до ЄПВО, глобалізації, цифрових трансформацій і перспектив повоєнного відновлення України, студенти-правники дедалі активніше долучаються до дослідницької діяльності, опановуючи сучасні методи аналізу права, беручи участь у міжнародних проектах, конференціях і хакатонах. Водночас залишаються виклики – методологічна слабкість, розрив між теорією та практикою, недооцінка досліджень. Правничі школи, зокрема юридичний факультет СНУ ім. В. Даля, відіграють важливу роль у подоланні цих бар'єрів, розвиваючи наукову інфраструктуру, інтернаціоналізацію та прикладні дослідження. Успішне майбутнє

правничої науки залежить від здатності інтегрувати міжнародний досвід, сприяти формуванню нових наукових парадигм і підготувати правників, здатних відповідати на виклики сучасності.

Література

1. Наказ МОН України №1132 від 06.10.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1132729-14#Text>
2. Накази МОН України №325 від 11.04.2022 «Про тимчасове переміщення ЧНУ ім. В. Даля» та № 922 від 18.10.22 р. URL: <https://surl.li/ntbswn>
3. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/526-2019-%D1%80>
4. ОНП «Право» третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 Право, галузі знань 08 Право ЧНУ ім. В. Даля URL: <http://moodle2.snu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=147179>
6. Robert L. Gaiman Law Science in the Perspective of Modern Science URL: <https://www.lawimp.com/2023/05/27/law-science-in-the-perspective-of-modern-science/>
7. Gijssels, J., & van Hoecke, M. (1982). What is Rechtsteorie?. Kluwer, Rechtwetenschappen, Antwerpen.
8. Chand, H. (2018). Modern Jurisprudence. International Law Book Services Kuala Lumpur.
9. Корчак Н. М. Юридична наука в умовах сучасних викликів і загроз. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2020. №2 (55). С. 222.
10. Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану : монографія / редкол.: В. А. Журавель (співголова), Н. С. Кузнецова (співголова), О. М. Бандурка та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2023. 902, с.
11. Сайт юридичного факультету ЧНУ ім. В. Даля. Розділ наукові конференції. URL: <https://surl.cc/mwzmrre>
12. Сайт юридичного факультету ЧНУ ім. В. Даля. Розділ наукові видання. URL: <https://surl.li/xtgydr>
13. Проєкт COIL. Публікація ЧНУ ім. В. Даля URL: <https://surl.li/yerovp>
14. Стати Civic University – одна зі стратегічних цілей ЧНУ ім. В. Даля. URL: <https://snu.edu.ua/index.php/2023/06/09/stati-civic-university-odna-zi-strategichnih-cilei-snu-im-v-dalya/>
15. Розроблена нова стратегія дослідницької діяльності університету. URL: <https://snu.edu.ua/index.php/2023/06/08/rozroblena-nova-strategiya-doslidnickoyi-diyalnosti-universitetu/>
16. Закінчена розробка Стратегії інтернаціоналізації університету. URL: <https://snu.edu.ua/index.php/blog/page/2/>
17. Program on International Law and Armed Conflict (PILAC) URL: <https://pilac.law.harvard.edu/>

18. Parag Agrawal, Importance of Research to a Law Student. 2018. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/importance-research-law-student-parag-agrawal>

19. Absi et al., Navigating Legal Frontiers: Contemporary Challenges and Opportunities in Legal Practice. 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/381098046_Navigating_Legal_Frontiers_Contemporary_Challenges_and_Opportunities_in_Legal_Practice

20. Why Hackathons are great for lawyers URL: <https://bryter.com/blog/why-hackathons-are-great-opportunities-for-lawyers/>

21. Хакатон з реформи юридичної освіти URL: <https://legalclinics.in.ua/hakaton-z-reformy-yurydychnoyi-osvity/>

22. Новини юридичного факультету ЧНУ ім. В. Даля URL: <https://surli.cc/fhrzxc>

23. Henderson Peter, Hashimoto Tatsunori, Mark A. Lemley, 2023 «Where's the Liability in Harmful AI Speech?» URL: <https://law.stanford.edu/publications/wheres-the-liability-in-harmful-ai-speech/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-509-2-25>

**ПІДТРИМКА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ В УМОВАХ
СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ
МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ЧЕРНІВЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА)**

Крайній Павло Іванович

кандидат юридичних наук, асистент,

доцент кафедри публічного права, юридичного факультету,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

Формування та розвиток наукових шкіл не можливо уявити без постійної підтримки покоління вчених які продовжуватимуть наукові дослідження з відповідної наукової тематики та напрямків наукової діяльності. Вони формують основу за допомогою якої свій розвиток через не великий проміжок часу отримуватимуть ідеї, погляди, концепції які або знаходяться в лоні наукової доктрини або ж перебувають у початкових формах свого нормативного визначення. Не виключенням із цього правила є створення необхідних передумов для формування критично-необхідного ядра з-поміж молодих науковців які доповнюватимуть своїми доробками наявні традиції які розвиваються у кожній правничій школі нашої держави. Мова не йде лише про

виконання формальних завдань чи відповідність нормативним показникам наявності тієї, чи іншої кількості молодих вчених. Першочергово, в умовах війни, кожна правнича школа так чи інакше зіткнулась із питанням створення можливостей для молодих вчених з метою їх професійного розвитку, розвитку відповідних напрямків наукової діяльності. Зважаючи на активні зміни які відбуваються у правничій науці та практиці сьогодення вимагає від молодих вчених наявності не лише високого рівня знань з відповідного напрямку здійснюваних досліджень, але й опановування навичками використання у своїй діяльності платформ генеративного штучного інтелекту, платформ які допомагають перевіряти наукові доробки у вигляді тез конференцій, наукових статей, дисертаційних досліджень на встановлення рівня унікальності тексту, високого рівня володіння іноземною мовою для опрацювання іноземної наукової літератури, рішень Європейського суду з прав людини, періодичних видань тощо. Створення правничими факультетами середовище де молодий науковець може реалізувати свій творчий, організаційний, науковий потенціали є складним та багатограним завданням. Однією із форм підтримки молодіжної науки на юридичному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича є діяльність Ради молодих вчених юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (далі – РМВ юридичного факультету). Її кількарічна діяльність відображає загальну тенденцію підтримки педагогічної, наукової та методичної роботи серед представників молодих вчених факультету. Це забезпечує не лише індивідуальний професійний розвиток, але й відкриває можливості для формування науково-дослідних колективів задля успішного розвитку правничої науки в сучасних умовах що пов'язані з безпрецедентними викликами. Завдяки реалізації РМВ юридичного факультету різноманітних науково-просвітницьких заходів, підтримці окремих ініціатив, допомозі у безкоштовній публікації наукових досліджень, підтримці щодо реалізації молодим вченим закордонного відрядження в рамках програм академічної мобільності, відзначення їх індивідуальних та колективних досягнень та проведенні низки окремих ініціатив які спрямовані на підтримку молодих вчених забезпечується належний рівень їх підтримки. Діяльність РМВ юридичного факультету регулюється на підставі Положення про наукове товариство студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених та раду молодих вчених Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича яке затверджено Вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича протоколом № 13 від 28.12.2021 року (далі – Положення). Відповідно до п. 1.5. Положення правову основу діяльності РМВ юридичного факультету складають Конституція України, Закони

України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», інші законодавчі акти України, нормативно-правові акти центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері освіти, науки та науково-технічної діяльності, нормативно-правовими актами центральних органів виконавчої влади, яким підпорядковані заклади вищої освіти та Статутом Університету [1]. Поняття «молодий вчений» вживається у Положенні відповідно до визначення закріпленого п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» а саме «вчений віком до 35 років включно, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, або вчений віком до 40 років включно, який має науковий ступінь доктора наук» [2]. Крім цього підтримка зі сторони РМВ юридичного факультету поширюється й на осіб які здобувають освіту ступеня магістра права та осіб які реалізують своє право на освіту шляхом вступу на аспірантуру оскільки підтримка таких категорій здобувачів вищої освіти створює передумови для їх професійного зростання та входження до професорсько-викладацького складу факультету. Діяльність РМВ юридичного факультету здійснюється за кількома напрямками та відповідає загальному плану діяльності РМВ Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. В першу чергу це науковий напрямок який включає в себе не лише можливість публікації матеріалів своїх наукових досліджень у матеріалах науково-практичних конференцій чи фахових виданнях але й участь молодих вчених у різноманітних конкурсах грантів, проєктів тощо. Наприклад, щороку, молоді вчені юридичного факультету беруть активну участь у організації та проведенні Міжнародної науково-практичної конференції «Молодіжна наука заради миру та розвитку» [3]. Публікація матеріалів конференції є безкоштовною. Участь у такому науковому заході не лише збагачує професійних кругозір молодого науковця, але й надає можливість для пошуку нових професійних колаборацій на майбутнє. Одержання необхідного практичного досвіду подання грантових заявок для участі у вітчизняних та міжнародних проєктах забезпечується проведенням всеуніверситетського конкурсу наукових проєктів на грант Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича [4]. Серед завдань конкурсу є наступні: отримання результатів наукових досліджень з найбільш важливих проблем, в тому числі суспільно-політичного потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності нашої країни у світі, сталого розвитку українського суспільства та держави; набуття навичок підготовки наукових грантових проєктів молодими вченими; стимулювання і підтримка наукових досліджень молодих вчених; виявлення молодих вчених, які здатні здійснювати інноваційні розробки, що є комерційно привабливими тощо. Ознайомлення із

новинками педагогічної діяльності молодих науковців відбувається завдяки проведенню низки заходів які спрямовані на підвищення рівня їх професійної підготовки в частині організації та проведення занять. Одним із прикладів залучення значної кількості молодих вчених юридичного факультету є проведення курсів підвищення кваліфікації для молодих вчених та викладачів. Лекторами виступають саме молоді вчені університету, серед яких є представники юридичного факультету. Щорічно, тематика курсів формується виходячи із запитів та потреб слухачів попередніх років та дозволяє формувати програму курсів виходячи із потреб слухачів. Наприклад, цьогоріч, окрема секція присвячувалась правовим та організаційним аспектам використання штучного інтелекту в науковій та освітній діяльності. Тому лекторами виступили представники юридичного факультету, факультету математики та інформатики. Участь у курсах безкоштовна що дає змогу значній кількості молодих вчених підвищити свою кваліфікацію з різних сфер своєї професійної діяльності [5]. Отже, підтримка молодих вчених юридичного факультету Чернівецького національного університету відбувається, крім іншого, завдяки функціонуванню РМВ факультету та РМВ університету. Організація та проведення різноманітних спрямовані на індивідуальний розвиток молодого вченого, розширення його професійного кругозору. Підтримка молодіжної науки є важливою складовою розвитку правничих шкіл в нашій державі та потребує значної уваги не лише зі сторони закладів вищої освіти але й держави

Література

1. Положення про наукове товариство студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених та раду молодих вчених Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Затверджено Вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича протоколом №13 від 28.12.2021 року. URL : <https://www.chnu.edu.ua/media/rghcoluc/polozhennia-2022.pdf> (дата звернення: 4.05.2025 р.).
2. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 05.05.2025).
3. III Міжнародна науково-практична конференція «Молодіжна наука заради миру та розвитку». *Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*. URL: <https://www.chnu.edu.ua/nauka/pov-iazani-pidrozdily/rada-molodykh-vchenykh/konferentsii-kursy/iii-mizhnarodna-n-p-konf-molodizhna-nauka-zarady-myru-ta-rozvytku/> (дата звернення: 04.05.2025).

4. Грант університету для молодих вчених. *Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*. URL: <https://www.chnu.edu.ua/nauka/naukovi-informatsiini-resursy/hrant-yta-konkursy/hrant-universytetu-dlia-molodykh-vchenykh/> (дата звернення: 04.05.2025).

5. Курси підвищення кваліфікації молодих вчених і викладачів 2025. *Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*. URL: <https://www.chnu.edu.ua/nauka/pov-iazani-pidrozdzily/rada-molodykh-vchenykh/konferentsii-kursy/kursy-pidvyshchennia-kvalifikatsii-molodykh-vchenykh-i-vykladachiv-2025/> (дата звернення: 05.05.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-509-2-26>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СЛУЖБИ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Мельник Петро Володимирович

*доктор філософії за спеціальністю 081 право,
докторант кафедри конституційного та адміністративного права,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»
м. Київ, Україна*

Сучасний етап реалізації адміністративної реформи в Україні має включати належне правове регулювання інституту місцевого самоврядування. Для повноцінного функціонування інституту місцевого самоврядування необхідно вдосконалювати законодавче забезпечення служби в органах місцевого самоврядування. Служба в органах місцевого самоврядування – це публічна, професійна діяльність громадян України, які займають посади в органах місцевого самоврядування, із забезпечення реалізації територіальними громадами права на місцеве самоврядування та здійснення окремих повноважень органів виконавчої влади, наданих законом [1]. Її важливість зумовлена наступними аспектами: по-перше, в глобальному сенсі це є неодмінним елементом демократичного управління, оскільки вона допомагає забезпечити взаємодію та вплив громадян на прийняття рішень; по-друге, така служба є дієвим механізмом захисту та реалізації інтересів громадян; по-третє, вона є певною необхідністю для забезпечення ефективного функціонування громади та прийняття рішень на місцевому рівні, що відіграє також важливу роль після і впродовж реформ щодо децентралізації органів місцевого самоврядування. Варто зауважити, що в контексті реформаційних змін є актуальним пошук нових перспективних механізмів розвитку служби в органах місцевого самоврядування та удосконалення чинного законодавства, щодо питань

правового регулювання такої служби. Оскільки проблеми недосконалого правового регулювання призводять до незадовільного функціонування органів місцевого самоврядування. Реформа системи публічної служби в органах місцевого самоврядування є вагомим складовим вдосконалення правових засад багаторівневого врядування і її проведення має відповідати духу Європейської хартії місцевого самоврядування [2]. Публічна служба в органах місцевого самоврядування, на нашу думку, повинна базуватися на людиноцентричному підході, тобто з урахуванням потреб та інтересів людей, їхніх прав і свобод. Оновлення законодавства про службу в органах місцевого самоврядування має підвищити спроможність громад та довіру до владних структур. Варто зазначити, що останнім часом спеціальне законодавство в цій сфері зазнало суттєвих змін. Щонайперше це пов'язано із ухваленням Верховною Радою України у травні 2023 року нового закону «Про службу в органах місцевого самоврядування» (далі по тексту «новий закон».) Варто зауважити, що законодавець у прикінцевих та перехідних положеннях вказав, що закон набирає чинності через шість місяців з дня його опублікування, але не раніше ніж через шість місяців з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні.

Ухвалення цього нового закону є черговим досягненням реформи місцевого самоврядування, імплементації положень Європейської хартії місцевого самоврядування. Слід підкреслити, що прийняття нового закону це лише перший крок і завдання Уряду на виконання перехідних положень цього закону якісно в найкоротший термін підготувати ряд типових положень та порядків, методичних рекомендацій щоб сформувати нормативну базу органам місцевого самоврядування для розроблення своїх підзаконних нормативно–правових актів. Одним із основних завдань ефективного впровадження нового закону є повна імплементація в національне законодавство важливих положень статті 6 Європейської хартії місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року. Варто зауважити, що обсяг правового регулювання служби в органах місцевого самоврядування законодавством про працю (КЗпПУ, закони України «Про відпустки», «Про оплату праці» тощо) зменшується завдяки наявності в новому Законі положень про дисциплінарну та матеріальну відповідальність, звільнення з посад, оплату праці, а також частини інших норм про робочий час, час відпочинок, відпустки тощо. Таке регулювання стосується лише особливих випадків трудових відносин, оскільки основні та загальні положення включено до нового Закону. [3]. Так відповідно до ч.2 ст. 5 нового закону дія норм законодавства про працю поширюється на службовців місцевого самоврядування у частині, не врегульованих цим законом.

Доречно звернути увагу, що правове регулювання питань щодо встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності за правопорушення, пов'язані зі службовою діяльністю правовими

нормами Закону України «Про запобігання корупції» щодо встановлення антикорупційних обмежень і процедур для забезпечення їх дотримання, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України залишилось без істотних змін.

Таким чином вищенаведене дає можливість констатувати що правове регулювання служби в органах місцевого самоврядування завдяки оновленому національному законодавству у цій сфері приведе до розбудови доступної та справедливої публічної служби.

Література

1. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 02.05.2023 р. № 3077-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20#Text> (дата звернення: 18.04.2025)
2. Європейська хартія місцевого самоврядування. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 18.04.2025)
3. Мельник П.В. Нормативно-правове забезпечення служби в органах місцевого самоврядування України. Право та суспільство. 5/2024 http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/5_2024/5_2024.pdf/C/544-549

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-509-2-27>

МОЛОДА НАУКА ЯК ДВИГУН СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО СЕРВІСУ В УМОВАХ КРИЗИ

Чалабієва Маріям Рзаївна

*кандидат юридичних наук, науковий співробітник сектору
муніципального права та місцевого самоврядування,
Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого
самоврядування Національної академії правових наук України,
м. Харків, Україна*

Сьогодні правнича наука перебуває в моменті глибокого перезавантаження. Війна, цифрова трансформація, соціальна вразливість мільйонів громадян і перегляд базових уявлень про функцію держави – все це формує нові запити до права і, відповідно, до тих, хто його осмислює, формує й досліджує. У цьому контексті молоде покоління дослідників не просто долучається до академічного дискурсу – воно стає інтелектуальним мотором для нової хвилі соціально орієнтованих трансформацій.

Наукова робота молодих правників більше не може існувати лише в межах вузької доктринальності чи відстороненої концептуальності. Нові умови вимагають від нас чутливості, міждисциплінарності та готовності до дослідницької дії – не лише задля науки як такої, а задля людей, які щодня стикаються з кризами, нерівністю, адміністративною байдужістю. Ми не маємо права бути осторонь.

Соціальні послуги – це той самий публічний сервіс, який у моменти криз показує, наскільки жива або нежива наша правова система.

Молоде наукове середовище має унікальну перевагу: ми ще не обтяжені інерцією. Ми мислимо інакше, шукаємо нові мови для розмови про право. І саме тому здатні – й зобов'язані – формулювати рамки для нової епохи правничої науки, що буде не лише академічно потужною, а й соціально значущою.

Публічний сервіс – це не лише інфраструктура чи процедура. Це – живий нерв держави. Саме у доступі до базових послуг громадянин відчуває, чи є держава на його боці, чи здатна вона підтримати у момент вразливості, чи може бути передбачуваною у світі, що розсипається. І в цьому сенсі правове забезпечення публічного сервісу – це не лише про технічні регламенти, а про гідність, повагу і видимість людини в очах влади.

Будь-яка криза: війна, гуманітарна катастрофа, пандемія, економічний обвал – виводить публічний сервіс за межі звичних форматів. Те, що раніше регулювалося інструкцією, більше не працює. Стандарти стають недосяжними. Шаблони – непридатними. Саме тут і проявляється якість правового мислення: чи може воно передбачати винятки, бути гнучким, чутливим, адаптивним? Чи є воно живим інструментом, а не архівом?

На прикладі соціальних послуг в умовах війни ми бачимо, як змінюється сама логіка сервісу. Територіальні громади починають діяти як кризові менеджери. Соціальні працівники стають першим фронтом. Питання «хто має право» поступається питанню «хто потребує». Це означає, що право має не блокувати дію, а дозволяти її – створюючи рамки, але не путаючи ініціативу.

Саме тому ми повинні говорити про кризову нормативність – здатність правової системи бути чуйною до реальності. Не руйнуючи основ, але допускаючи варіативність. Не перетворюючи виняток на правило, але дозволяючи виключення з поваги до людини. Для цього потрібна не лише політична воля, а й наукове обґрунтування – і саме тут роль молоді науки є ключовою.

Якщо правнича школа не навчить розрізняти формальну законність і субстанційне право – ми продукуватимемо кадри, що не зможуть діяти в умовах кризи. Якщо вона не пояснить, як інтерпретувати норму у складній ситуації – ми залишимо майбутнє адміністрування в руках випадкових рішень. А отже – наука не може залишатися нейтральною до публічного сервісу. Вона має бути його мислячою оболонкою.

Сьогодні багато хто намагається описати молоду науку як «майбутнє». Але насправді вона вже давно є частиною теперішнього – живим середовищем, яке продукує не лише нові ідеї, а й новий стиль наукової присутності: сміливий, критичний, соціально ангажований. І саме ця риса – здатність мислити не з позиції повторення, а з позиції створення – робить молодих дослідників ключовими акторами трансформації правничої науки.

Молода наука не боїться зіштовхуватися з реальністю. Вона не відокремлена від суспільства – навпаки, часто сама формувалася у його турбуленціях: пандемія, війна, зміни законодавства, цифрова революція. Це означає, що молоді дослідники працюють не в абстракції, а в реальному, складному, неоднозначному світі, де право – це інструмент, що має спрацювати вже зараз, а не лише на сторінках монографії.

Крім того, саме «молода наука» активно впроваджує міждисциплінарні підходи, цифрові методології, практико-орієнтовані дизайни дослідження. Вона мислить мережею, відкритістю, гнучкістю. Це дозволяє їй не лише швидше адаптуватися, а й переосмислювати сталі поняття: що таке право? що таке послуга? що таке публічне благо?

У моїй роботі над темою правового забезпечення соціальних послуг я не раз помічала: те, що вважається маргінальним у класичних юридичних студіях – наприклад, тема турботи, емоційної безпеки, цифрового доступу – насправді є епіцентром нових сенсів. Саме ці поняття сьогодні визначають межу між сервісною державою та адміністративним апаратом, між правом, яке служить, і правом, яке домінує.

У цьому й полягає наша унікальна місія як молодшої науки: викликати систему до розмови з реальністю, не боятися проблем, не відступати перед складністю, не зводити право до схеми. Бути мислячою спільнотою, яка не лише аналізує, а й впливає. Не знижує плечима, а говорить голосно.

Правнича школа, як інституція, довго залишалася простором академічної відстороненості. Її функція зводилася до підготовки кадрів, продукування наукового контенту, підтримки освітніх стандартів. Але нинішній час – епоха постійної кризи, соціальної турбулентності та втрати довіри до державних інституцій – вимагає іншого типу дій. Правнича школа повинна перетворитися на активного гравця суспільного мислення, лабораторію відповідей, майданчик етичного осмислення влади.

Це означає, що наша наука більше не лише «про право», а про людей у праві. Про їхню вразливість, гідність, здатність чинити опір, потребу в захисті. Ми більше не можемо дозволити собі відмежованість від суспільного контексту. Кожен наш текст – це або жест підтримки, або жест байдужості. І правнича школа має навчати саме цьому – відповідальності мислення, а не лише правильності формулювання.

В умовах децентралізації, цифровізації, перетворення послуг на алгоритми і скорочення живого контакту з державою – правнича школа має бути голосом того, хто ще здатен сказати: «людина – не код, не статус, не кейс. Вона – адресат права». І саме цей голос повинен звучати в дослідженнях, у студентських проєктах, у дискусіях, у темах дипломів і дисертацій.

Для цього правнича освіта потребує оновлення не лише змістового, а й етичного. Ми повинні навчати бачити в нормі сенс, у процедурі – можливість, у праві – інструмент дії. І саме молода наука тут може бути найсильнішим ресурсом. Не обтяжена консерватизмом, вона здатна ініціювати ті зрушення, які інституція сама ще не готова зробити.

Правнича школа, яка не виходить у світ перестає бути школою. Правнича школа, яка не говорить мовою тих, кому важко – перестає бути правничою. Правнича школа, яка не живе на межі теорії й соціальної дії, стає лише архівом.

Сьогодні право це не лише система норм. Це простір цінностей, які ми щодня наповнюємо змістом через свою наукову та практичну працю. І якщо ми хочемо, щоб правнича школа була не лише академічним інститутом, а партнером суспільства у складні часи, вона має змінюватися.

Сьогодні молода наука має унікальний шанс та не менш унікальну відповідальність. Ми стоїмо на роздоріжжі, де можна обрати шлях звичної тиші й повторень, або ж увійти в простір соціально орієнтованої дії. Це означає:

- бачити в кризі не лише об’єкт дослідження, а місце присутності;
- говорити не лише про право, а й про людину в праві;
- не боятися пробувати, помилятися, змінювати ракурс;
- виводити науковий дискурс за межі кафедри – в громаду, у публічний простір, у політику реальності.

Круглий стіл

**«НАУКА У ПРАВНИЧИХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ:
ВИКЛИКИ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ»**

6 травня 2025 р.

Підписано до друку 07.05.2025. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 5,58. Тираж 100. Замовлення № 0625-059.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.